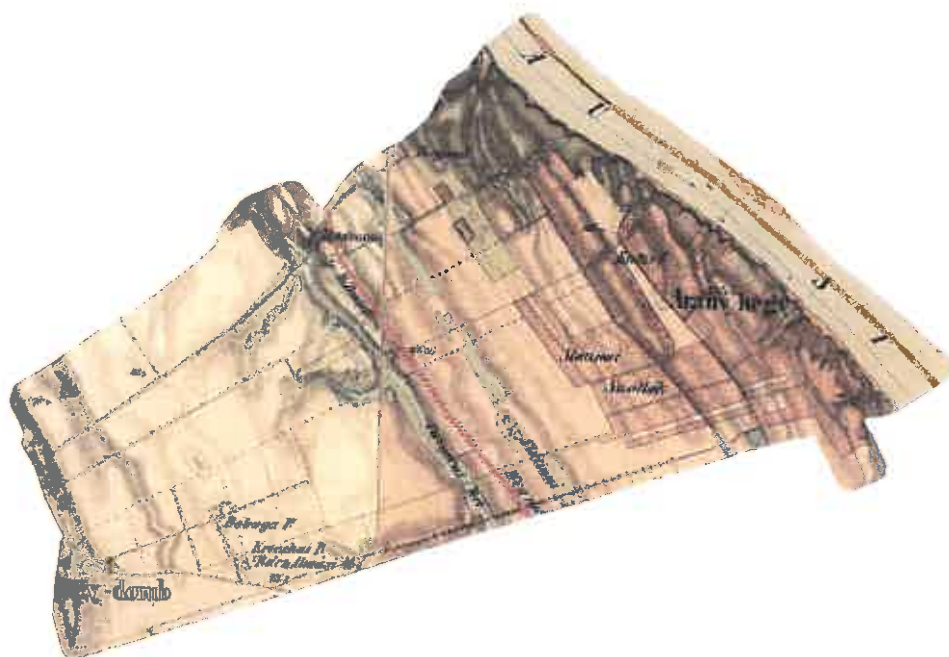

KULCS KÖZSÉG

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

VÉLEMÉNYEZÉSI ANYAG

2020.
MÁJUS HÓ

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
A TANULMÁNY KÉSZÍTÉSÉBEN KÖZREMŰKÖDÖTT	3
BEVEZETŐ	4
1.ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT	5
1.A. A település történeti leírása	5
1.A.a. Településszerkezet alakulása	13
1.A.b. Tájszerkezet alakulása	23
1.A.c. Történeti településmag	29
1.B. A települési régészeti örökség felmérése	32
1.C. A védett műemléki értékek települési értéktára	50
1.C.a. A világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek	50
1.C.b. Az országos építészeti örökség elemei	53
1.C.c. A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek	53
1.D. A helyi építészeti örökség települési értéktára	58
1.D.a. Településszerkezet	58
1.D.b. Telekstruktúra és utcavonal-vezetés	58
1.D.c. Utcakép, utcakép részlet	62
1.D.d. Egyéb településkarakter elemek	63
1.D.e. Építményrészlet vagy az alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás	64
1.D.f. Táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzete	65
1.D.g. Szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor	67
2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE	69
2.A. A települési értéktárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése	70
2.A.a. Településhálózati és tájhasználati változás	73
2.A.b. Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás	75
2.A.c. Infrastrukturális változás	76
2.A.d. Műemléki értékek felmérése esetén, a középtávon tervezett, a települési értéktárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások	76
2.B. A változások hatásai	77
2.B.a. Hatások a régészeti örökségre	77
2.B.b. Hatások a történeti településre, település- és tájszerkezetre	77
2.B.c. Hatások a települési értéktárban szereplő műemléki értékekre	78
3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV	80
3.A. Az értéktárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények	80
3.B. Önkormányzati feladatok	87

A TANULMÁNY KÉSZÍTÉSÉBEN KÖZREMÜKÖDÖTT

Témafelelős:

PAKSI SZILVIA okl. építészmérnök

Műemléki terület:

PAKSI SZILVIA vezető településtervező

TT/1 01-2592

Régészeti terület:

KUSTÁR ROZÁLIA régész

90XZ52

Térinformatika:

MÁTRAI LEVENTE okl. tájépítészmérnök

BEVEZETŐ

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és (2) bekezdése értelmében:

„(1) Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni. Nem kell örökségvédelmi hatástanulmányt készíteni, ha az Étv. 8. § (2) bekezdése szerinti véleményezési eljárásban az illetékes államigazgatási szerv véleménye szerint a rendezés alá vont terület örökségvédelmi szempontból nem érintett.

(2) Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket.”

Kulcs Község Településrendezési Eszközeit megalapozó Településfejlesztési Koncepció feladata tehát – a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet alapján – Kulcs község teljes közigazgatási területére kidolgozott örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése.

Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésének célja, hogy felderítse, felmérje a településfejlesztéssel, településrendezéssel kapcsolatos örökségvédelmi hatásokat, és javaslatot tegyen az örökségvédelmi értékek megóvására.

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1.A. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kulcs község örökségvédelmi vizsgálatának elkészítéséhez az alábbi forrásmunkákat, forrásmunkákat feldolgozó tanulmányokat, valamint helytörténeti kiadványokat használtuk fel*:

- Magyarország közigazgatási helynévkönyve, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2015.
- Vályi András (1799): Magyar országnak leírása, A Királyi Universitásnak betűivel, Buda
- Dövényi Zoltán (2010): Magyarország kistájainak kataszter. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Magyarország 1683 a török uralom legnagyobb kiterjedése [TK 2042], HUNGARICANA
- A Magyar Királyság, Horvát-Szlavonia és Erdély általános térképe 1806-ban - Mappa Generalis Regni Hungariae parti umque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarum Magni item Principatus Transylvaniae - Kiadás ideje: 1806; 1808 - Kiadó neve: Gebrüder Kilian. ny. Kunst und Industrie Comptoir. Wien; Buda. (Buda.) Typis Regiae Universitatis Pestanae - Kiadás helye: Pesth. (Pest.) - Készítő: LIPSZKY, Joannes (János); Metsz. Godofr.[ied] Prixner – Francis Karacs
- 1858. évi közigazgatási térkép
- A Magyar Királyság vármegyéinek térképe 1857-1859 között, Comitatskarten von Ungarn. [B IX a 520], HUNGARICANA
- Magyarország közigazgatási térképe 1858, Administrativ und General-Karte des Königreiches Ungarn [S 12 - Div. X. - No. 69:2.], HUNGARICANA
- Nagy Lajos: Adatok Fejér megye történeti-földrajzi névanyagához Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6., Székesfehérvár, 1972, pp. 223
- Pesty Frigyes helységnévtára, Fejér megye. Bevezette, közreadja és jegyzetekkel ellátta Párniczky Józsefné. in Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. Székesfehérvár, 1977
- Stibrányi Máté: Fejér megye középkori templomos helyei. ELTE Doktori értekezés 2015 https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32975/tezis1_stibranyi_mate_tortenelemtud.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
- Vágner Zsolt: Örökségvédelmi hatástanulmány Kulcs község területére – 2012.
- A Magyar Királyság közigazgatási térképe 1858-ban, a II. Katonai Felmérés alapján.
- Fejér Vármegye térképe 1904 és 1930 között
- Katonai felmérések térképei, <http://mapire.eu/hu/>
- Kataszteri térképek, <http://mapire.eu/hu/>
- Katonai légi felvételek, <http://www.fentrol.hu/hu/>
- Magyarország topográfiai térképe (M = 1:25 000)
- Jelenkori ortofotó (földhivatali adatszolgáltatás)
- Tájérték Kataszter (TÉKA), <http://tajertektar.hu/hu/>
- Magyarország történeti statisztikai helységnévtára – Fejér megye (1995)
- Emlékkönyv – Önkormányzat, Kulcs – 2001
- HUNGARICANA és MAPIRE adatbázis (történeti térképek, levéltári adatok)

* A régészeti munkarészek további irodalomjegyzékét lábjegyzet formájában jelenítjük meg.

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAIT ÉRINTŐ SPECIÁLIS TÖRVÉNYEK ÉS RENDELETEK

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről – amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik (23. §),

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről,

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,

2001. évi LXIV. törvény a Kulturális örökség védelméről (Kötv.),

2016. évi CL. törvény az Általános közigazgatási rendtartásról (Ákr.) – az örökségvédelmi hatóság hatósági eljárásait ez alapján végzi,

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartó rendszerről – különösen az alábbi szabálysértésnek minősülő cselekmények: lopás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, szándékos rongálás ötvenezer forintot meg nem haladó értékre – 177. § (3) bekezdése szerinti minősített esetei,

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről – különösen az alábbi bűncselekmények: műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása – 357. §, lopás – 370. § (3) bekezdés bb) pontja, rongálás – 371. § (3) bekezdés ba) pontja és (4) bekezdés b) pontja, jogtalan elsajátítás – 378. § (2) bekezdése, orgazdaság – 379. § (3) bekezdés b) pontja szerinti minősített esetei,

149/2000. (VIII. 31.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről,

47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról,

191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,

314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,

13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól,

68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.

FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK

A régészeti elemek vizsgálatát a Kötv. és a Korm. rendelet megfelelő jogszabályi rendelkezései szerint meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 11.): a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/l. § (3a) bekezdése szerinti településképvédelmi környezete, valamint a kulturális javak. régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 28.): a régészeti örökség ingatlaneleme.

Régészeti korú tárgy (Kötv. 7. § 32.): bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 33.): a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 37.): az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstruálásához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerzés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.

Fenntartható használat (Kötv. 7. § 4.): a védett kulturális örökség olyan módon történő használata - ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is -, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosítva fennmaradásukat a jelen és jövő nemzedékek számára.

Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 35.): földrajzilag körül határolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.

Nyilvántartott régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 23.): a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 45.): miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

Tájképi jelentőségű régészeti lelőhely (Korm. rendelet 2. § 11.): olyan régészeti lelőhely, amely megjelenésével környezetének meghatározó tájképi eleme (így különösen erőd, erődítés, vár, templom maradványai, földvár, halomsír, kunhalom, domborzatból kiemelkedő, többszörösen rétegzett tell-település).

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 38.): a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 29.): valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti feltárás (Kötv. 7. § 30.): a földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén feltárással jogosult által végzett lelőhely-felderítés és megelőző jellegű örökségvédelmi tevékenység, melynek szaktevékenységi része a feltárást vezetés, a feltárást dokumentálás, a régésztechnikai feladatellátás, a leletek elsődleges feldolgozása, valamint a geodéziai és térinformatikai feladatok ellátása. Járulékos része a régészeti bontómunka.

Megelőző feltárás (Kötv. 7. § 13.): írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes területű feltárás), amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárással irányul.

Nagyberuházás (Kötv. 7. § 20.): az alábbi, földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás:

- a) a bruttó 500 millió forintos értékhátért meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,
- b) (hatályon kívül helyezte: 2016. évi XCII. törvény 37. § a)
- c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,
- d) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó vagy árapasztó tározó-építés, vagy e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

Előzetes régészeti dokumentáció (Kötv. 7. § 3.): valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában maradandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

Mentő feltárás (Kötv. 7. § 14.): régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 36.): a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

Bontómunka (Kötv. 7. § 27.): a régészeti örökség elemeinek feltárás keretében történő kibontására és eredeti összefüggéseinek értelmezésére irányuló régészeti tevékenység (felületre bontás, réteg bontás, régészeti emlék bontása, nyelés, metszetek készítése), amely földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén régészeti feladatellátásnak minősül.

Teljes felületű feltárás (Kötv. 7. § 40.): nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása.

Terepbejárás (Kötv. 7. § 41.): minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

Tervásatás (Kötv. 7. § 42.): tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

Történeti városmag (Kötv. 7. § 44.): a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

Gyűjtemény (Kötv. 7. § 6.): a gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

KULCS NEVÉNEK EREDETE

A település neve két középkori oklevélben maradt fenn, 1352-ben Károly Róbert oklevelében a település *Possessio Kulchegház* néven szerepel. A településnévben felbukkanó Egyház név templom meglétét bizonyítja. 1497. évben *Possessio Kwlcz*, *Kwcz* néven írnak oklevelek a településről¹.

KULCS NÉVALAKJAINAK VÁLTOZÁSA

- ♦ 1352 Kulchegház
- ♦ 1497 Kwich, Kwlcz, Kwcz
- ♦ 1546, 1562 Kúcsi puszta
- ♦ 1688 Kulcz
- ♦ 1750 Kuts
- ♦ 1809 Kulcs
- ♦ 1869 Kulcs

Több értelmezés is fellelhető a település nevééről:

Kulchegház: A név magába foglalja a kulcs, illetve az egyház szót, mely alapján egyes etimológiai magyarázat szerint utal a templom kulcsára, illetve az egyházhoz kötődő erős kapcsolatra.

1497. évben a települést Kwich néven említik, mely név utalhat a település esetleges szláv eredetére. A szó kulcsfontosságú helyet, folyókanyart, kanyargós utat jelent. [Forrás: <https://hu.wikipedia.org>]

A fentiek alapján több etimológiai eredeztetés lehetséges:

- „Kulcs fontosságú hely”.
- *Idegen jövevényszóként etimologizálják: Kljuc a szerb-horvátban folyó, kanyarban levő terület,*
- *Szlovénül: kanyargó út,*
- *Oroszul: forrás.*

Ezek mind utalások a Duna kanyarulatára, a sok rétegvízű parti forrásra.

[Forrás: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára; WIKIPEDIA - <https://hu.wikipedia.org>; Katonai térképek; Emlékkönyv – Önkormányzat, Kulcs - 2001]

KULCS KORSZAKAI

Őskőkor	A legrégebbi kulcsi lelet az őskőkorszakból származó pattintott kőkés.
Neolitik	Első földművesek a Duna közelében telepedhettek meg
Rézkor	Szórványleletként rézkori kőbalta került elő a Szlatina-hegyen (Csenki tanya közelében)
Bronzkor	A település a bronzkorban lakott volt, több bronzkori urnatemető található határában, a Császár-tanyai leletek alapján névadója a nagyrévi kultúra kulcsi csoportjának
Római kor (1-5. sz. eleje)	Kulcs a római LIMES határvonala mentén található. A településen határkő és őrtorony is állt, a Csenki tanyáról éremlelet és kisbronzok is előkerültek.
Népvándorlás kor	Újtelepen az 1930-as években egy langobárd temető 20 sírját tárták fel, avar temető Csenki A földjén került elő
Árpád-kor	A mai közigazgatási határban több település élt a középkorban.

¹ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1890 - III. kötet - Fejérvármegye a. további irodalommal

- A Göböljárásban azonosított koraközépkori település talán a Rácalmás - Göböljárás (22151) 10-11. századi temetőhöz kapcsolódik
- Szent István király 1025. évben a mai Kulcs területén lévő Szántó elnevezésű helységet a Veszprém-völgyi apácáknak adja. Ez a falu a tatárjárás során elnéptelenedett.
- 1352 Károly Róbert oklevelében „Possessio Kulchegház”-ként említik Budai prépost és káptalan birtoka Kulcsegyház és (részben ?) a szomszédos Szent-Iván helység².
- 1497 A budai prépost, káptalan mellett 1497-ben a győri püspöknek is van itt birtoka³
- 1526 A Török hódítás elején a település virágzó életet élt.
- 1546, 1562 Adony lakosai a szomszédos Szentiván és Kucsi (Kulcs) pusztán intenzív szőlőtermelést folytattak az adóösszeírások szerint⁴
- 1585 Rudolf király 1585. ápril. 10-én Prágában kelt levelével Fejérmegye Soltszékében fekvő Kucs és Szent-Iván pusztákat Paksy Györgynek, a győri őrség kapitányának adja.⁵
- 1649 1649-ben gr. Pálffy Miklós nádor Rácz-Almás és Kulcs pusztát Lendvay János és Farkas Andrásnak adományozza, de minthogy a nádori adomány csak 32 telekig terjedhetett, Almás pedig és Kulcs többet tettek ki, két évvel később az uralkodó erősíti meg az adományt⁶ - Kulcs története ezután összekapcsolódik Rácalmás történetével egészen 1994-ig
- 1651 III. Ferdinánd Almást, Kulcsot s Alsó-Szent-Iványt Farkas András és Lendvay Jánosnak adományozta - „Alsó Szent Iván községet 1651-ben Rácz-Almás és Kulcs községekkel együtt a Farkas és Lindvay család nyerte királyi adományul, s azóta ezen családnak leszármazói u. m : a Zámory, Boncz, Kreskay, Matkó, Zalai, Bittó, Csupor, Vermes, Somogyi, Modrovich, Horváth, Paczona, Jankovich, Borovszky stb. családok bírták egész 1848. évig”⁷
- 1661 1661. június 29-én Szapáry Péter veszi zálogba az almási, kulcsi, szentiváni birtokok egy részét⁸
- 1688 A török alól felszabadító harcok során a környék települései is nagy károkat szenvednek.
- 1703 A Jármyak, Nyakasok és Daróczy István birtokosok elzálogosítják Fejérben Kulcsot, Zedreghet, Szent-Ivánt, és Inán pusztákat.⁹

² <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/iii-kotet-62BB/fejervarmegye-7243/fobb-birtokosai-74A9/>

³ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/iii-kotet-62BB/fejervarmegye-7243/helysegei-7277/?list=eyJmaWxoZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPXotPTIlfQ3NhbmtpXzEiXXosICJxdWVyeSI6ICJrdWxjcyJ9>

⁴ Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok - Pest Megye Múltjából 6. (Budapest, 1985)

⁵ Károly János: Fejér vármegye története 4. (Székesfejérvár, 1901); Károly János: Fejér vármegye története 5. (Székesfejérvár, 1901; 1904);

⁶ l.c.

⁷ Károly János: Fejér vármegye története 3. (Székesfejérvár, 1899)

⁸ Farkas Gábor: Alsószentiván. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 13. (Székesfehérvár, 1979)

⁹ Károly János: Fejér vármegye története 5. (Székesfejérvár, 1904);

1727	„Kucz” puszta lakatlan. Határjárásban említik a Kulcsi - Daja - Szentmihályi hármashatárt: „Az nevezett Arany Almafától az Deutruban kitett Sas Szárnyú Tollas Hegynek Törökül vagy Rátzul Durnabai nevű Hegynek alsó végén, hogy lett légyen egy Határ, melly mégis most is alkalmasint megtetszik, melly is Kulcsi, Dai, és Szent-Mihályi földet egymástul subdividálta.”
1750	„Duna fölött fekvő hegy hátigh kutsi pusztának hegyiben-völgyiben levő haraszt” – ként írnak a településről.
1784-87	A II. József kori népesség-összeírás összesen egyetlen zsellér családról ír Kulcs területén.
XVIII. század	A település területe Rácalmáshoz tartozott. Jeszeniczei majd Vadasi Jankovich (IV.) Miklós a legjelentősebb birtokos család örököse több nyarat is itt töltöttek. A század első felében kezdtek szőlőt termeszteni.
1826	egy birtokrészletező irat szerint a következő határnevek tartoztak Kulcshoz: - Göböllyárás - Debella (kövér) - Kulcs rét, legelő, szőlők, Virághegy - Vratitsai (Radicsa) rét - Kutsi erdő
1828	Rácalmás Kulcs területével együtt 64,5 adózót számlált.
1830	Széchenyi István elhajózott a település mentén, a leírás szerint a településen épületek nem álltak, mindössze halásztanyák és úszómalmok voltak a part mentén.
1856	Kulcs területén ekkor mindössze 11 fő élt. A korábban elhagyott település lassan települt vissza. 1860. évben már 30 családra élt itt.
1864	Pesty Frigyes helynévtárában Rácalmás előljárói feljegyzik: „Kulcs - ősi neve egy Rác Almáshoz tartozó pusztának — szőlő és erdő. Nagyon hihető, hogy hajdan falu volt, de elpusztult, mert nemcsak a helység romjai, de még az öregebbek előtt a templom rom-helye is ismeretes volt.” ¹⁰
1870	kataszteri iratok a következőket írják le: - „I. osztályú szántók a dobokai földek (urasági földek) - II. osztályú szántók: morvos, homokos agyag. Vradicsa, Kulcs, Aranyhegy, Debella dűlőkben. - III. osztályú szántók: szélhordta kavicsos homok, rozs zab, Virághegy, Kulcs dűlők - I. osztályú rétek: jó minőségű, édes, de kevés széna, Vradicsa - II. osztályú rétek: sárga agyag és homok - I. osztályú szőlők: mérsékelten lejtős, délkeleti fekvésűek, mélyrétegű agyag, mészkavics – közönséges bort termeltek - II. osztályú szőlők: meredek oldalakon, homokos lapályokon, Kulcs, Aranyhegy”
1898	Kulcs ekkor még Rácalmáshoz tartozott, annak „Kulcs-pusztá” elnevezésű lakott részeként volt nyilvántartva.
1902	Az első iskola felépült.
1912	A Jankovich család közbenjárása folytán emeletes iskola épül.

¹⁰ Források: Pesty Frigyes helynévtára, Fejér megye. Bevezette, közreadja és jegyzetekkel ellátta Pánciczky Józsefné Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. (Székesfehérvár, 1977)

- 1920 A népességszám elérte a 449 főt. Az iskola és a templom Rácalmáson volt.
- 1928 Kulcs fürdőtelep névváltoztatására kerül sor. Ekkor a fővárosból is jártak Kulcsra, üdülőépületek épültek, illetve sportegyesület is alakult. A település üdülő szerepe jelentősen megnőtt. Korabeli jelentős személyiségek töltötték itt a nyarat, de többen az otthonuknak is vallották Kulcsot. A rácalmási kikötőt áthelyezték Kulcsra a kedvezőbb fekvése miatt.

Forrás: Hungaricana

- 1930 Kulcspusztai Atlétikai Klub alapítása.
- 1935 Kápolna felépítése.
- 1944-1945 A II. világháború alatt a település kétszer gazdát cserélt. Aranyhegyen légtámas állomás épült. Német helyőrség állt a településen. A település sokáig a frontvonalhoz tartozott.
- 1948 A villamos hálózat kiépítésének kezdete.
- 1950 6 sz. főút építése. A vasútvonal új nyomvonalra helyeződik át. Az iskola új épületet kapott.

1960	Újjáépítés korszaka, hétvégi kertek parcellázására kerül sor.
1994. december 11.	Kulcs község kiválik Rácalmás településből, önálló községgé alakul.
2001	Magyarország első szélerőműve (600kW) megépül.
2002	Új Polgármesteri Hivatal építése.
2004	Kistérségi Egészségügyi Központ és óvoda felépül.
2005	Óvoda átnevezése „Százholdas Pagony Óvoda” névre. Az általános iskola átnevezése „Fekete István Általános Iskola” névre.
2006	M6 autópálya átadása.
2009	M6-os bekötőút Rácalmás és Kulcs közötti összekötő szakasza megépül

[Forrás: <https://www.kulcs.eu/a-kozseg-tortenete/>; Emlékkönyv – Önkormányzat, Kulcs - 2001]

A TELEPÜLÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGÁLLÁSAI

1651	birtokközösség révén elkezdődik a lakatlan pusztának Rácalmásba olvadása
1994	önálló község

1.A.A. TELEPÜLÉSSZERKEZET ALAKULÁSA

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT ÉS TELEPÜLÉSSZERKEZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Településhálózati és településszerkezeti összefüggések vizsgálatára a középkortól rendelkezünk értékelhető adatokkal. A környezet és a település kapcsolatát jól szemlélteti azonban az összegzés, amikor a településhatárba eső összes ismert régészeti lelőhely elhelyezkedését vizsgáljuk. Az ember minden esetben azokat a területeket foglalja el, melyek környezeti feltételei (domborzat, vízrajz, növényzet, állatvilág, éghajlat, később utak, szomszédos települések stb.) életmódjához, biológiai és közösségi igényeihez a leginkább igazodnak.

Ugyan a technikai fejlődés a korábbihoz mérten több szabadságot ad a mai embernek ahhoz, hogy a természeti környezettől kevésbé függjön, egyes rendkívüli események, — ilyenek az árvizek — utalnak arra, hogy érdemes figyelembe venni, melyek azok a területek, melyeket valamilyen szempont alapján az ember az elmúlt 6000 év során előnyben részesített. E területekkel a településrendezési terv kialakítása során nem csak oly módon kell számoljunk, hogy régészeti oldalról védendő, de oly módon is, hogy ezek azok a megfelelő referenciával bíró területek, melyek egy adott korszak adott közössége számára különösebb műszaki létesítmények nélkül is alkalmasak voltak tartós megtelepedésre.

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

Szomszédos települései: Kulcs Község Fejér megyében, a Dunaújvárosi járásban található. A községet észak felől Adony Város, kelet felől a Duna folyam (és egyben Makád Község), dél és nyugat felől pedig Rácalmás Város határolja.

A belterülettől nyugatra húzódik az M6 autópálya, mellyel párhuzamosan halad, attól keletre a 6 sz. [Budapest-Pécs-Barcs] elsőrendű főút. A településen a főút és az autópálya között halad a 42 sz. vasútvonal, a vasútállomás a település külterületének középső részén található. A főútról és a vasútállomásról, a belterületre a 62309 j. [Kulcs állomáshoz vezető] út köt be.

Történeti utak jelentősége

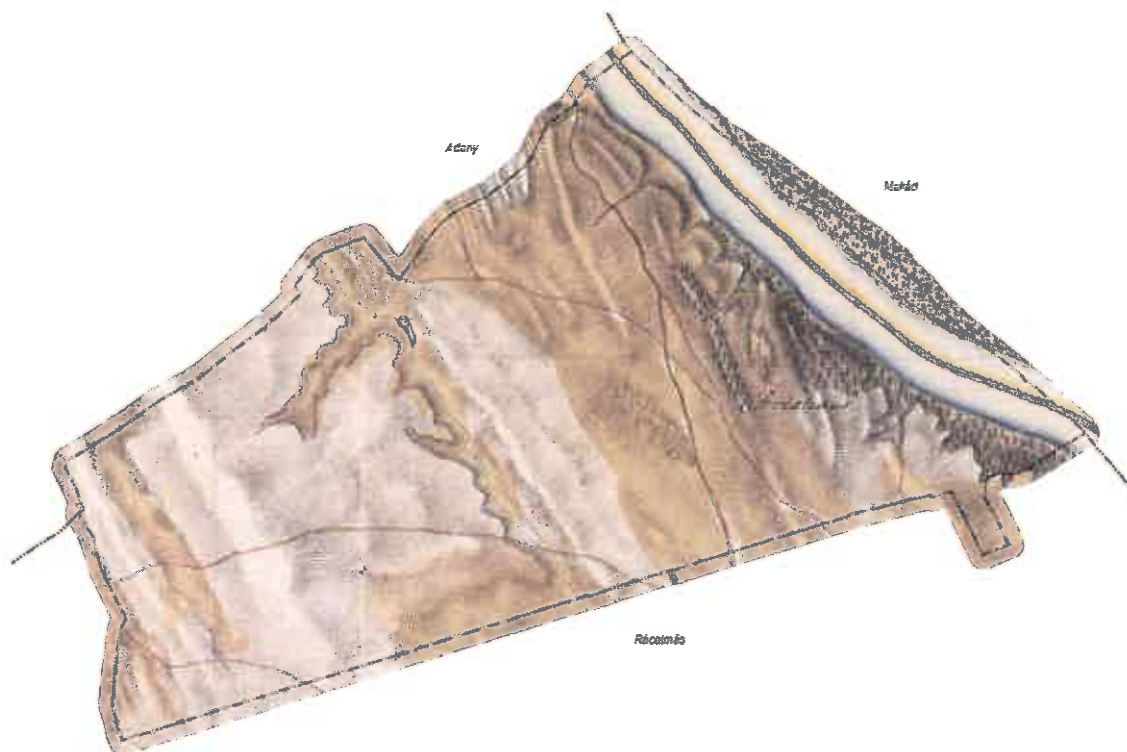
A megtelepedés során a környezeti adottságok mellett fontos tényező volt az egyes területeket összekötő úthálózat. Kiemelendő agglomerációs pontok a bronzkorban létrejövő földvárak, melyek a jól belátható térségek őrzőjeként a löszvonulat déli, markánsabban kiemelkedő részén helyezkednek el, zömmel a plató meredek lejtője mentén (pl. legközelebb a már adonyi határban fekvő Szentmihály pusztán /Bolondvár/). Ezen túl a dunai gázlók – későbbi révhelyek bírtak jelentőséggel, különösen a Csepel-szigetre való átjárás vonatkozásában. Az átjárókhoz a löszbe vájt átvágások, utak tették könnyebbé a megközelítést (pl. a Szlatina-hegy alatt, az Aranyhegynél, stb.), ami jól megfigyelhető a domborzatmodelleken). A középkori úthálózat előzményeként említhető a római határ menti út, mely őrtornyaival megerősítve stratégiai értékkel bírt. A Duna mellett húzódott a *ripa Pannonica*. A kiépített, töltéssel ellátott, helyenként több nyomvonalon futó útnak több szakaszát felhasználták a középkorban is, de nyomvonaluk nem egyezett teljes mértékben. Kulcs vonatkozásában nem elhanyagolható a már Pesty Frigyes helynévtárában található utalás a löszfal emberi kéz általi, mesterséges átvágására és a terepviszonyok alapján további ilyen átjárók is léteztek. A Duna, mint kommunikációs útvonal és szemközti parttal való kapcsolat mindenképp kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon. Adonytól délre az út a középkor folyamán a Budai, királyi út (Magna via) közvetlenül a part mellett futott, eltérően a római kori (és a modern) út nyomvonalvezetésétől, majd Kulcs belterületétől északra futott fel egy jellegzetes mélyúti szakaszon a magaspartra, egy máig létező dűlőúton (Szlatina-hegy könyvéke). Ezt követően Almás határában haladt tovább az út, itt nem világos teljesen a nyomvonala, de valószínűleg az Öreg-Debella nyugati oldalán haladva, nyugatról kerülte Rácalmást és Szigetfőt (Stibrányi 2015, 68).

TELEPÜLÉSSZERKEZET ÉS TERÜLETHASZNÁLAT

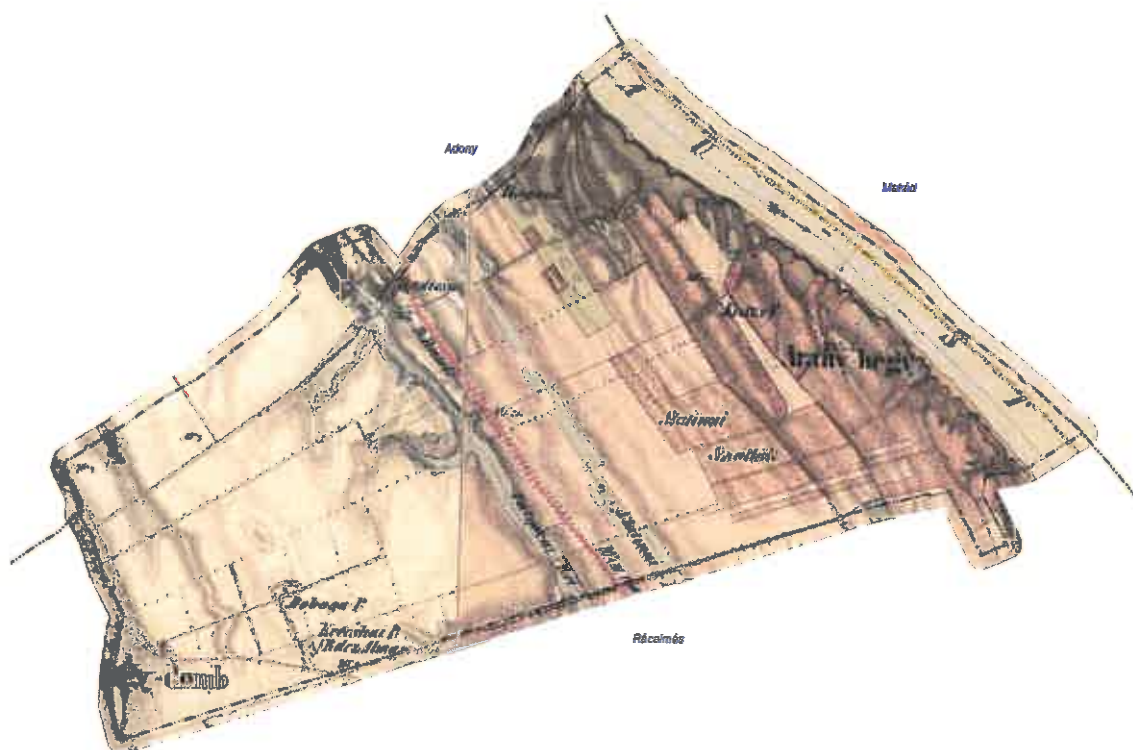
A természetföldrajzi, társadalmi és gazdaságföldrajzi viszonyoknak mindig meghatározó szerepük van az egyes települések kialakulásában. Kulcs a Duna partján fekszik, amely a települést keletről határolja.

A településszerkezet változása az I. Katonai Felmérés ábrázolásától kezdve követhető végig, nem lévén korábban erre alkalmas katonai térkép, vagy egyéb ábrázolás. A település szerkezete és mérete ebben az időszakban még jelentősen eltért a maitól.

Az I. Katonai Felmérésen még csak szőlőterületek és szántók láthatóak, épületek ekkor még nem álltak a település területén. A II. Katonai Felmérés rendkívül részletesen ábrázolja a települést. Látható rajta a történelmi településmag, melyet az első épületsorok alkotnak. A domborzati viszonyok miatt az első házsorok egymástól elkülönülve helyezkedtek el. A III. Katonai Felmérésen az épületek száma közel azonos a II. Katonai Felmérésen ábrázoltakkal. A település kataszteri térképén már több épület is látható a történelmi településmag területén, emellett a mai úthálózat fő elemeit is ábrázolja a felmérés. Az 1941 évi katonai felmérés már ábrázolja az akkori üdülőterületet. Az 1970. év körüli katonai felmérés ábrázolja a külterületen lévő épületeket, melyek ma gazdasági területekhez tartoznak. A 20. század végi 1:10 000 léptékű topográfiai térkép még nagy kiterjedésű szőlő-, és gyümölcs területeket tüntet fel. A jelenkori ortofotón a zártkerti terület beépülése jól látható. A földhivatali alaptérkép a zártkerti területen elsősorban kert és szőlő művelési ágat jelöl. Feltételezhető, hogy e területen mára a művelés jelentős része megszűnt, azonban az alaptérképi adatok jól mutatják a korábbi tájhasználatok nyomait.

Első Katonai Felmérés [1780-1784] – Forrás: MAPIRE

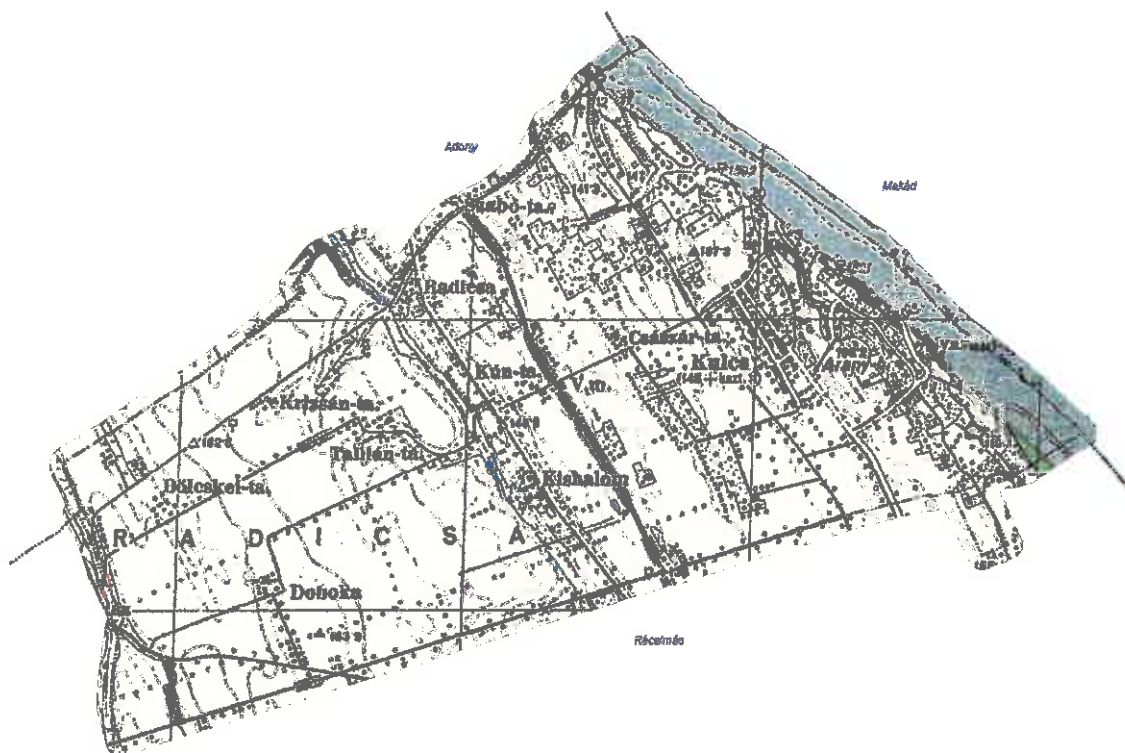
Második Katonai Felmérés [1806-1869] – Forrás: MAPIRE

Harmadik Katonai Felmérés [1869-1884] – Forrás: MAPIRE

Habsburg Birodalom kataszteri térképe [XIX. század] – Forrás: MAPIRE

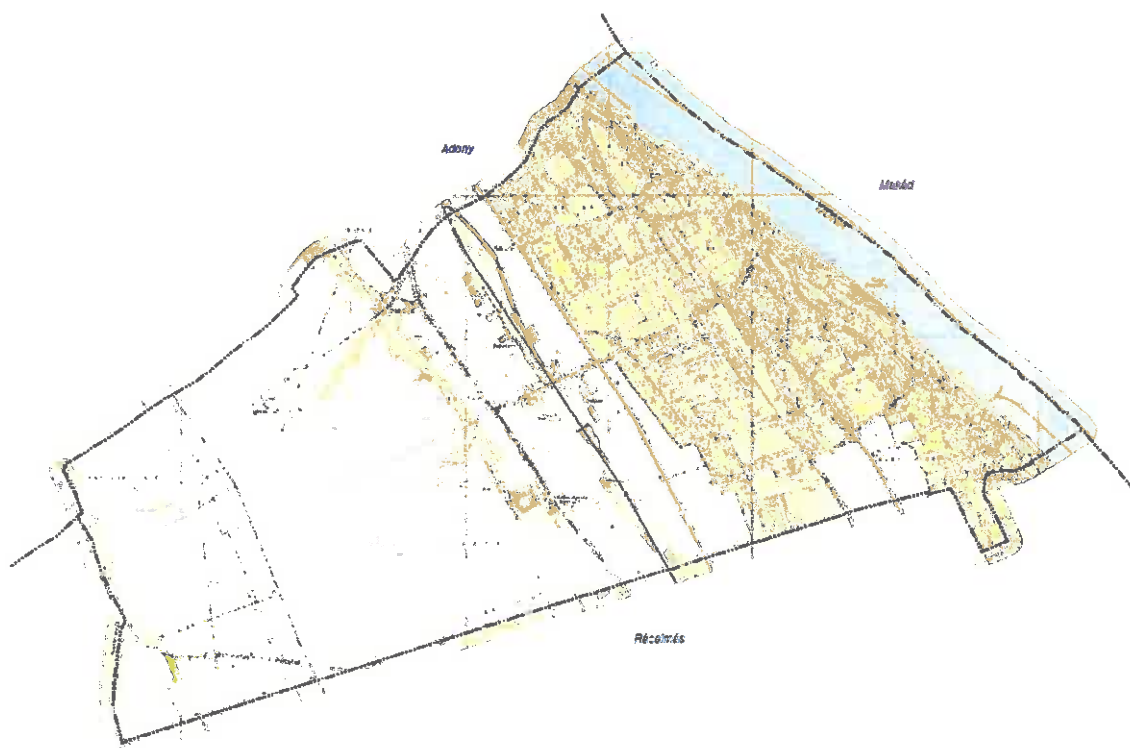
1941. évi katonai térkép – Forrás: MAPIRE

1963. évi katonai légi felvétel – Forrás: FENTROL.HU

1970. év körüli katonai térkép

Magyarország 1:10 000 léptékű topográfiai térképe [20. század vége] – Forrás: TÉKA adatbázis

Földhivatali alaptérkép szerinti művelési ágak

Jelenkori ortofotó – Forrás: Alaptérképi adatszolgáltatás

TELEPÜLÉSKARAKTER

A település a korábban felvázoltaknak megfelelően változatos képet mutat. A karakterbeli különbségek lehetővé teszik településrészek meghatározását, melyek a Településfejlesztési Konceptióban kerültek lehatárolásra. Az egyes településrészek funkciójukban, megjelenésükben is eltérőek.

1. KÖZPONTI BELTERÜLET

A központi belterület a történelmi településmag körül alakult ki. Itt elsősorban lakóépületek találhatóak, emellett az intézmény épületek esetében térbeli sűrűsödés figyelhető meg. A belterülethatár töredezett vonalban halad. A belterület északi részén jelentős területen beékelődik a külterület a központi belterületbe. Emellett a zártkerttel határos területeken a fekvéshatár rendkívül egyenetlen vonalban halad. A település utcái mentén, az oldalhatáron álló beépítés mód a legjellemzőbb.

Kulcs - Központi belterület és zártkerti beépítés déli irányból (Oroszi Zoltán drónfelvétele 2019. március)

Kulcs - Központi belterület és Duna-parti üdülőterület északi irányból (Oroszi Zoltán drónfelvétele 2019. március)

2. DUNA-PARTI ÜDÜLŐ TERÜLET

A Duna-parti üdülőterület belterületi fekvésű, szomszédos a központi belterülettel. Az üdülőterület párhuzamosan halad a Dunával. Gyakorlatilag a Duna partjától számítva a belterületnek egy kb. 300 méter széles sávja alkotja e településkaraktert. Amellett, hogy a terület szomszédos a központi belterülettel, térben attól elkülönül. Ennek oka a domborzati viszonyokban keresendő. Az üdülőterület a parttal párhuzamos partfal szakadások és a Duna-part között húzódik. A nagyvízi meder lehatárolása szerint, annak ellenére, hogy a településen elsőrendű árvízvédelmi fővonal nincs kiépítve, a partfalszakadásoktól a Duna felé eső üdülőterület döntően nem képezi a nagyvízi meder részét, ezáltal az ingatlanok árvízvédelmi szempontból védettnek tekinthetők. Ez alól kivételt képez egy alacsony területű ingatlansor az üdülőterület déli részén. Itt számos üdülőépület áll nagyvízi meder területén.

3. ZÁRTKERTI TERÜLET

A zártkerti terület a történelmi településmagtól nyugatra húzódik, végig a belterület határ mentén, mintegy 500 méter szélességű sávban. Az északi részen jól elkülönül a belterületről, azonban a déli részén a földhivatali alaptérkép szerinti fekvés határ elmosódik a belterület és a zártkert között. A zártkerti terület rendkívül fontos szerepet töltött be a település életében. A korábbi szőlő-, és gyümölcstermesztés színhelye. Még a 20. század végén készült Magyarország 1:10 000 léptékű topográfiai térképe is rendkívül nagy kiterjedésű szőlő területeket ábrázol rajta. Mára azonban a szőlő-, és gyümölcstermesztés jelentősége, szerepe, lecsökkent. A földhivatali alaptérkép szerinti művelési ágak elemzéséből jól kivehető, hogy a telkek zöme kert, és szőlő művelési ágú, azonban a művelés alól kivett telkek száma rendkívül magasra nőtt. A még műveltként bejegyzett, illetve a kivett telkek lehatárolása nem tömörszerű, térben rendkívül vegyes, kevert képet mutat az elhelyezkedésük. A zártkerti terület úgy, mint az ország más területein is, funkció változáson esik át. A korábbi műveléshez kapcsolódó gazdasági épületek nagy számban találhatóak meg a területen, azonban már nem kapcsolódnak szőlő-, vagy gyümölcstermesztéshez. A földhivatali alapadatok

szerint a zártkerti területen csak gazdasági épületek állnak, az üdülő-, illetve lakóépületek térhódítása egyelőre nem érte el a zártkerti területet, legalábbis a nyilvántartás szerint.

Jellemző zártkerti beépítés Kulcs belterületétől nyugatra (Oroszi Zoltán drónfelvétele 2019. március)

4. M6 AUTÓPÁLYA ÉS 6 SZ. FŐÚT KÖZÖTTI TERÜLET

A földhivatali alaptérkép szerint az M6 autópálya és a 6 sz. elsőrendű főút között üzemi épületek találhatóak. A két út közötti sáv déli részén telephelyek helyezkednek el. A terület jól elkülönül a zártkerttől, hiszen az autópálya és a főút elválasztja a gazdasági funkciójú területet a tőle keletre lévő zártkerttől. A területen összefüggő, jelentős kiterjedésű iparterület nem alakult ki. A terület északi

részen erdős, gyepes területek találhatók. E területen halad keresztül az utakkal párhuzamosan a vasútvonal.

5. KÜLTERÜLETI MŰVELT TERÜLETEK

A külterület M6 autópályától nyugatra eső része, egészen a közigazgatási határig szinte kizárólag szántóterület. Az autópályával párhuzamosan, attól kb. 250 méterre, kisvízfolyás (árok) halad, melyet fás, gyepes növényzet kísér. A külterületen ezen kívül elsősorban szántóföldi növénykultúrák találhatók. A területen alacsony számban erdősávok is húzódnak, de összességében a terület nagy kiterjedésű, összefüggő, művelt, sík terület.

1.A.B.TÁJSZERKEZET ALAKULÁSA

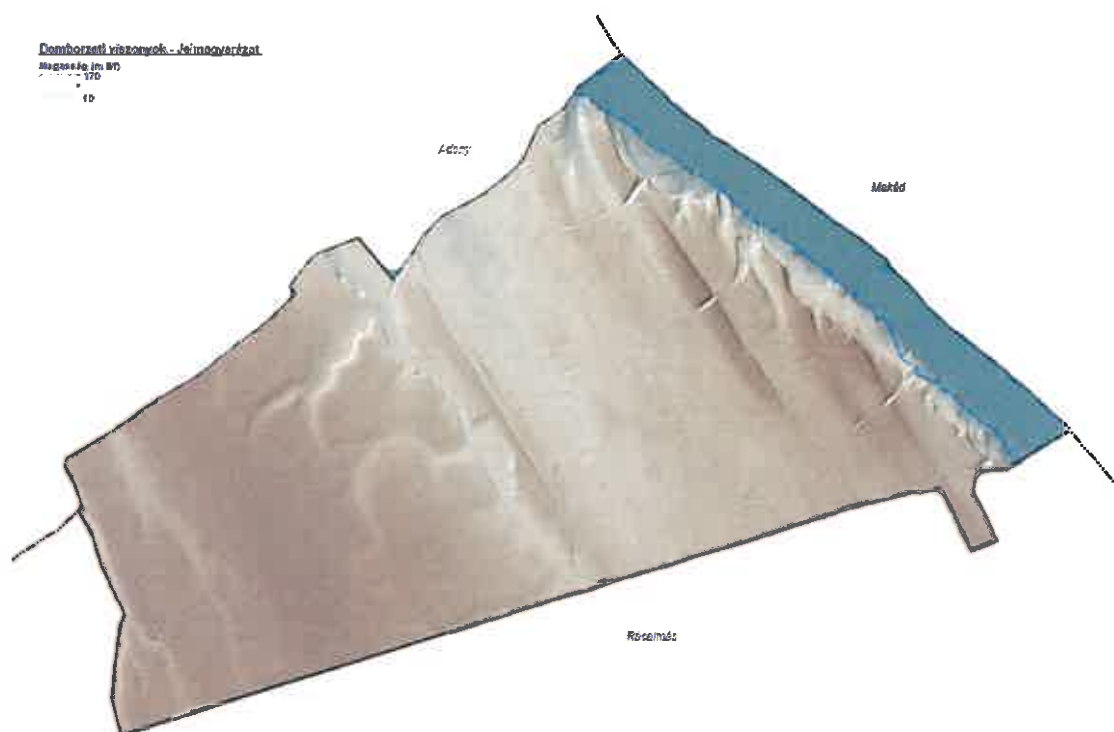
TERMÉSZET, TÁJ, TÁJHASZNÁLAT

A domborzati viszonyok vizsgálatából megállapítható, hogy a település három fő részre osztható. Kulcs község keleti, Duna-parti határa mentén, meredek lejtésű, pleisztocén kori löszfalak, partfalszakadások találhatók. E terület földcsuszamlás veszélyes terület. Az M6 autópálya és a 6 sz. főút mentén sík terepfelszín található. Ettől nyugatra, a művelt külterületek szintén sík felszínt képeznek, azonban ezek magasabban fekszenek. E területen egyedül a vízfolyás (árok) mentén változatosak a domborzati viszonyok.

A történelmi településmag elhelyezkedése jól leolvasható a II. Katonai Felmérésről és a kataszteri térképről. Látszik, hogy az első épületsorok távol esnek a nagyvízi medertől, árvízvédelmi szempontból védett területen épültek. A digitális domborzatmodellre ránézve egyértelműen látszik, hogy a Dunával párhuzamosan rendkívül sok partfalszakadás található, mely az itt kialakult üdülőterület számára jelent veszélyt a földcsuszamlások által.

Az ortofotó jól mutatja a jelenkori tájhasználatot. A külterület nyugati részére szántóföldi növénykultúrák jellemzőek, melyeket néhol erdősávok szelnek keresztül. Az M6 autópályával párhuzamosan folyó vízfolyás mentén értékes fás, gyepes élőhelyek alakultak ki. A belterület középső részébe beékelődik a külterület egy része, itt gyepes, fás borítottság jellemző. Az autópálya, főút, illetve vasútvonal mentén a tájhasználat vegyes képet mutat. A déli részen üzemi épületek, telephelyek állnak, az északi részen pedig szántóterületek, illetve kisebb erdőfoltok találhatók. A Duna-part közvetlen közelében végig vízparti fás növényzet helyezkedik el. A partszakasz déli részén mesterséges töltés látható, mely a parttal párhuzamosan húzódik. A töltés és a part között ártéri ligeterdő alakult ki, mely nagy része vízzel borított. A légifelvételen jól látható, hogy egybefüggő fás növényzet is található itt. A töltés többi része már Rácalmáshoz tartozik. A töltés és a part közötti vizes élőhely a település egyik legértékesebb természeti kincse. A légifelvételen az is szembetűnő, hogy a beépített telkeken belül a növényborítottság mértéke magas.

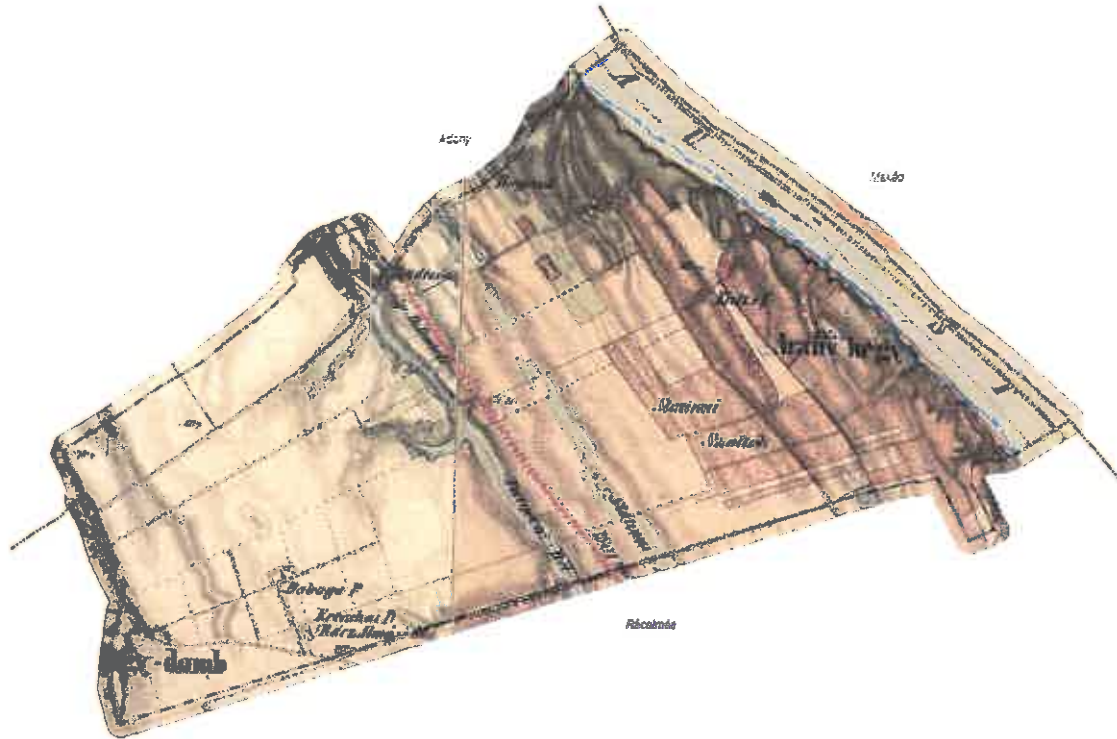
Nagytáj	Középtáj	Kistáj	Vegetációtáj
Alföld	Mezőföld és Duna-menti-síkság	Közép-Mezőföld és Csepeli sík	Kelet-Mezőföld és Közép-Duna-völgy

Digitális domborzatmodell és nagyvízi meder (kék sraff) – Forrás: Alaptérkép és KDVVIZIG – saját szerkesztés

Ortofotó és nagyvízi meder (kék sraff) – Forrás: Alaptérkép – saját szerkesztés

Második Katonai Felmérés [1806-0869] és nagyvízi meder (kék sraff) – Forrás: MAPIRE – saját szerkesztés

Földhivatali alaptérkép szerinti művelési ágak, vizek és nagyvízi meder (kék sraff) – saját szerkesztés

TÁJTÖRTÉNET

Tájszerkezet, tájhasználat

A történeti térképekből, földhivatali alapadatokból és Magyarország 1:10 000 léptékű topográfiai térképéről leolvasható, hogy korábban a szőlő-, és gyümölcsstermesztésnek jelentős szerepe volt a település életében. Mára csak a szántóterületek maradtak meg nagy kiterjedésben a sík, nyugati településrészén. A zártkerti kisparcellás művelés jórészt megszűnt, emellett a zártkerten a művelés alól kivett ingatlanok száma nagy mértékben megemelkedett. *Forrás: Emlékkönyv – Önkormányzat, Kulcs – 2001;*

Kép: Az Adonytól elválasztó vízfolyás, Kulcs pusztája és a Rácalmási-sziget ábrázolása 1726-ból. Kivágat a ADuna Bécs és Giorgio közti szakaszának térképe-ből. Hadtörténeti Intézet és Múzeum [B IX b 112] Haag, 1726. P. Gosse forrás: hungaricana.hu

Berényi József 1862-évi térképe Rác Almás kulcsi pusztájáról az egykori ártéri erdő és a szőlők ábrázolásával. forrás: hungaricana.hu : Szigetújfalusi Dunában ... (és) ... Makádon ... összesen eltávolítandó négy malmot mutató térrajz Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S_101_-No._797.

Berényi József 1865 évi térképe a kulcsi erdők és szőlők kiterjedésének ábrázolásával. forrás: hungaricana.hu: Makád és Rác-Almás közötti Duna folyamot mutató térrajz Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S 168 - No. 28.]

Tájtörténetben szőlőit, erdeit említik a Pesty Frigyes féle 1864. évi összeíráskor:

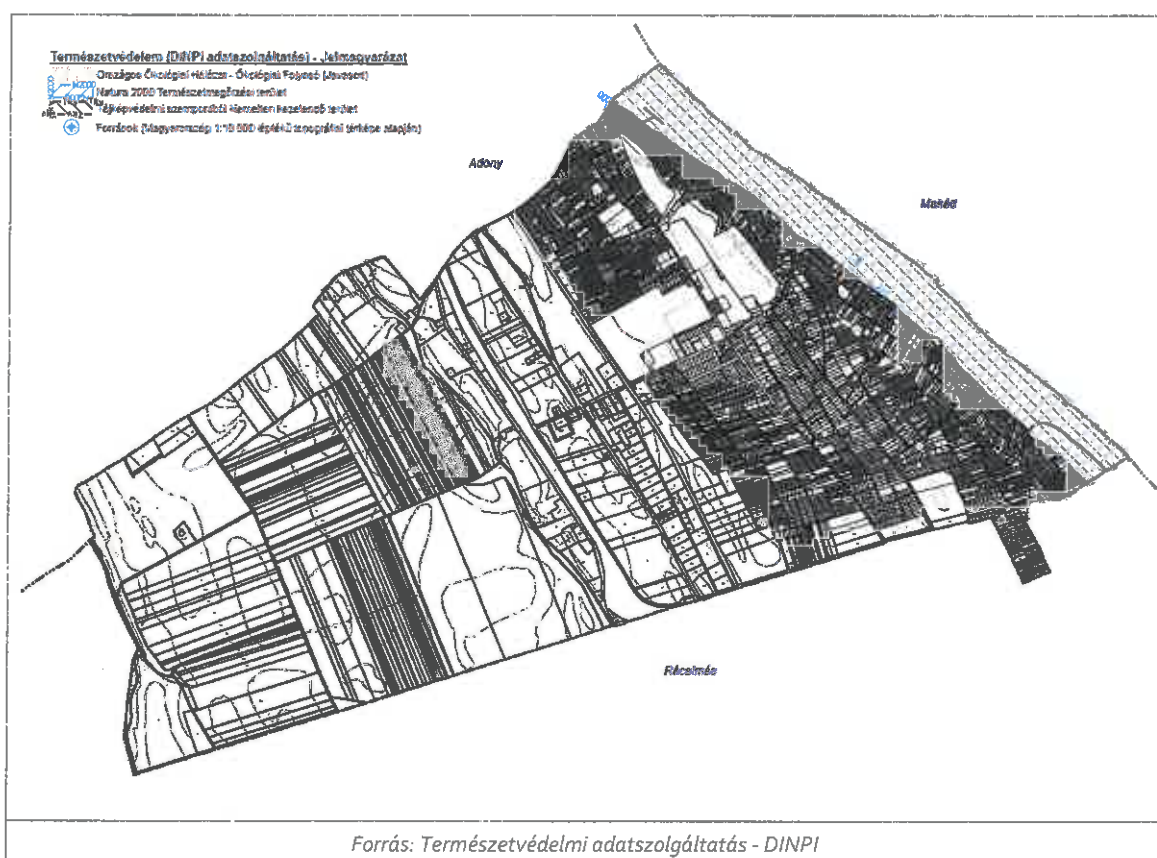
„Debella szerb szó, magyarul annyit jelent, mint kövérség, vagy Kövér hegy. Szőlő, mely nevezetét valószínűleg onnét nyerhette, mert hajdan a hegyen termett bort tartották a legkövérebbnek. Itt vagyon egy útszoros, mely tekintélyes hegyet vágván keresztül s igen hihető, hogy ez útszoros emberi kéz által lett hajdan készítve és közlekedési úttul használtatott a hajdani kulcsi pusztához és a Dunához.

Aranyhegy, — szőlő. Azért hívják Aranyhegynek, mert hajdanban azt tartották, hogy e hegyen terem Rácz Almás községnek aranyat érő legjobb bora.

Bogoz — legelő és szőlő. Elnevezésének eredete nem tudható, itt láthatók a török tábor sátorhelyeinek maradványai, két hegy oldalán kettős rendsorban” (Pesty 1977)

VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK

A Duna partja Natura 2000 terület (Duna és ártere HUDI 200349 - különleges természetmegőrzési terület). Emellett a Duna partja, illetve a közigazgatási határ nyugati területe mentén húzódó erdősáv a Nemzeti Ökológiai Hálózat ökológiai folyosójához tartozik.

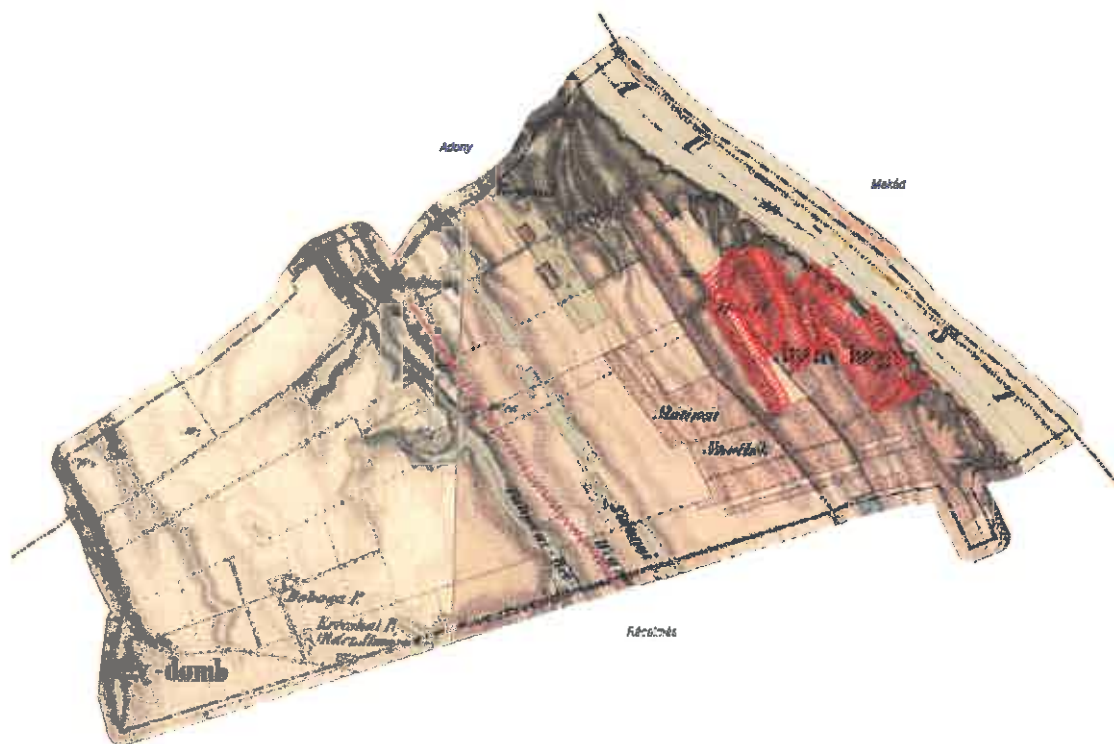
1.A.C. TÖRTÉNETI TELEPÜLÉSMAG

E fejezetben a történelmi mag elhelyezkedésének beazonosításán kívül a község történelmi helységneveit is kigyűjtöttük, illetve térképesen ábrázoltuk. A korábbi katonai felméréseken szereplő helységnevek pontos területi beazonosításában a legfontosabb szerepet a korábban már bemutatott Magyarország 1:10 000 léptékű topográfiai térkép töltötte be. A korábbi térképek a helységneveket az akkor használatos kifejezésekkel tüntették fel, a topográfiai térkép viszont már a jelenkori megnevezéseket használja. Ezek összevetésével pontosan beazonosíthatóak a helységnevekhez tartozó területrészek.

A történelmi településmag lehatárolása során a következő elvet alkalmaztuk. Az első épületsorok a II. Katonai Felmérésen láthatóak, az ezt követő újabb épületek pedig már a kataszteri térképen kerültek feltüntetésre. E két térkép által jelölt épületállomány képezte a történelmi településmag lehatárolásának alapját. Meg kell jegyezni, hogy a településmag körüli változatos domborzati viszonyok miatt az első épületsorok nem egymáshoz kapcsolódva alakultak ki, hanem egymástól kissé elkülönülve. A lehatárolás során az egyes épületsorok közötti kisebb területeket is a történelmi településmagként jelöltük, mivel a későbbi beépítések, a kezdetben egymástól elkülönült épületsorok között alakultak ki, így hozva létre a történelmi településmagot. Az alábbi ábrákon a történelmi településmagot piros színű sraffal jelöltük. Az ábrásor végén található a helységneveket, és azok térképi elhelyezkedését bemutató térkép. Ezen felül itt felsorolásra is kerültek az egyes helységnevek:

1.	Arany-hegy
2.	Baloght-tanya
3.	Bogaczki-hegy
4.	Breshaus
5.	Czigler-tanya
6.	Császár-tanya
7.	Doboga-puszta
8.	Dobokai-dűlő
9.	Duzslok-dűlő
10.	Familia-dűlő
11.	Felhősi-tanya
12.	Göböl járás
13.	Göndöc-tanya
14.	Gubica-tanya
15.	Kis Debella
16.	Kishalompuszta
17.	Krizsán-tanya
18.	Kulcsi-táblák
19.	Öreg Debella
20.	Radicsai-határ
21.	Radicsa-puszta
22.	Szabó-tanya
23.	Szatinai Szőlők
24.	Szlatina hegy
25.	Tallián-puszta
26.	Vasút melletti dűlő
27.	Virághegy

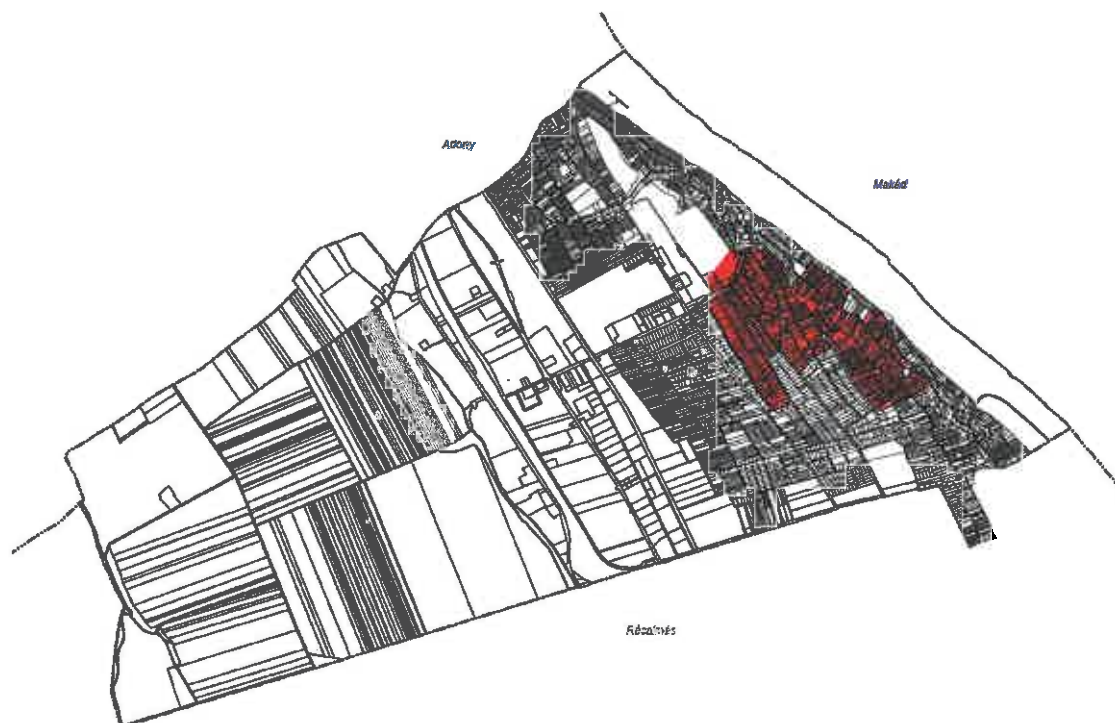
Helységnevek forrása: I., II., III. Katonai Felmérés, Habsburg Birodalom Kataszteri térképe, Magyarország 1:10 000 léptékű topográfiai térképe

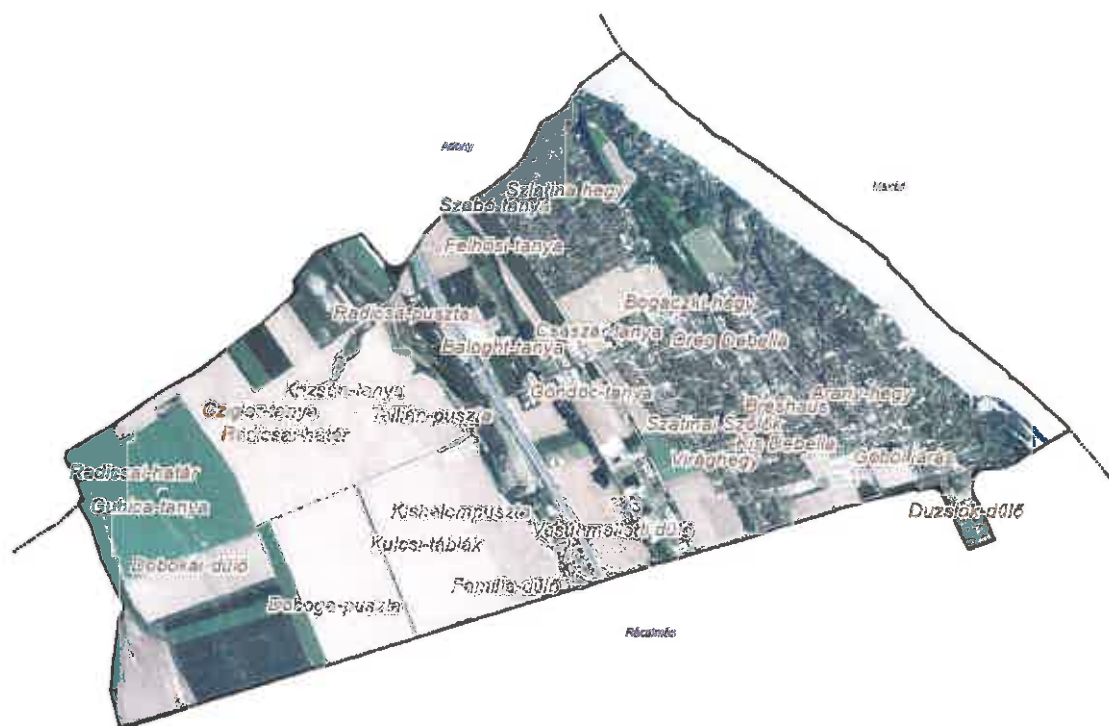
Második Katonai Felmérés [1806-0869] és történelmi településmag (piros sraff) – Forrás: MAPIRE – saját szerkesztés

Habsburg Birodalom kataszteri térképe [XIX. század] és történelmi településmag (piros sraff) – Forrás: MAPIRE – saját szerkesztés

Földhivatali alaptérkép és történelmi településmag (piros szín) – Forrás: alaptérkép – saját szerkesztés

*Helységnevek a történeti térképek alapján – forrás: történeti térképek [MAPIRE]; alaptérképi adatszolgáltatás
– saját szerkesztés*

1.B. A TELEPÜLÉSI RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSE

KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A település régészeti leletanyaga inkább véletlenszerű lelet-előfordulás alapján ismert, amit mutat a temetők nagy száma, míg a szisztematikus terepbejárással azonosítható településnyomok aránya kisebb. Több lelőhely még korábban Rácalmáshoz soroltan került a múzeumokba. Mindezek ellenére több lelőhelyen régészeti feltárás is megvalósult, melyek különösen a bronzkor kutatása vonatkozásában jelentősek.

A 20. század elején kerültek elő a Chudov vendéglő közelében a kelta sírok, és bizonyára több bronzkori lelőhely ismert volt már (Debella). Az 1950-es évektől kezdődnek tervásatások néhány helyszínen: Bóna István vezetett több helyszínen feltárást, melyek közül a Császártanyánál végzett urnatemető-feltárás és az Újtelep langobárd sírjai a legjelentősebbek.

2002-ben az Aranyhegyen kerültek elő középkori leletek. Az M6-os autópálya kiépítéséhez kapcsolódóan terepbejárások és több megelőző feltárás is történt, 2004-ben. 2010-ben az adonyi általános iskola új szárnyának építésekor bronzkori és középkori sírok kerültek elő.

ÉRTÉKLELTÁR

A régészeti örökség felmérését a Miniszterelnökség hivatalos, 2019. 11. 01-én kelt adatközlése, <http://archeodatabase.hnm.hu> adatbázisa, a székesfehérvári és dunaújvárosi múzeumok régészeti adattárain alapuló közlések alapján állítottuk össze. Megállapítható, hogy az említett forrásokban és Vágner Zsolt korábbi rendezési tervhez készített hatástanulmányában szereplő lelőhelyek teljes mértékben nem kerültek átvezetésre a mai napig a központi nyilvántartásba, ezért ennek korrekciója feltétlenül szükséges (pl. 1592-es folyamkilométerkő, Meggyes-tanya). A nyilvántartásban még nem szereplő, de ismert régészeti lelőhelyeket a korábbi irodalmi közlések alapján bejelentjük a nyilvántartásba.

Ismereteink szerint Kulcs közigazgatási határában 16 helyen ismert régészeti lelőhely, további helyszínekről kerültek elő olyan régészeti jelenségek, melyek térképi azonosítása bizonytalan.

Sorszám hatástanulmány	Azonosító	Sorszám Miniszterelnökség	Név	Korszak, Jellemző	Megjegyzés
1	52997	1	Aranyhegy	középkori település és templom, templom körüli temető	kiterjedése ismeretlen, beépített terület Vágner Zs. 13. lh
2	54422	2	Császár-tanya (KÖMI telep)	Temető, urnasíros korabronzkor	kiterjedése ismeretlen, részben feltárt, ásítás 1950-es évek Bóna I. próbafeltárás 2012; Vágner Zs. 1. lh
3	54887	3	Göböl-járás	Település, Árpád-kor	Rácalamás - Göböljárás lelőhely 10-11. sz. temetőjéhez kapcsolódhat;

Sorszám hatástanulmány	Azonosító	Sorszám Miniszterelnökség	Név	Korszak, Jelle	Megjegyzés
					Vágner Zs. 5. lh
4	74241	4	Limesút	mérföldkő, római út	A római út a 6-os műút nyomvonalában halad, részben alatta, részben az út mellett közvetlenül futott. Jellege: kavicságyas, köves út, mely mentén mérföldkövek álltak, melyek közül egyet a Füller-tanya menti szakaszán (a 171-es vasúti kőtől K-re a vasúti síntől 112 m-re) találtak meg. Vágner Zs. 12. lh
5	77589	5	Radicsai elágazó	római őrtorony	légifotó alapján azonosított légifotón egy kb. 36x36m –es négyzetes kerítőfal és benne egy épület nyom Vágner Zs. 9. lh
6	22150	6	Újtelep	Temető, langobárd	feltárt, Vágner Zs. 2. lh a korábbi hatástanulmányban korabronzkori temetőként jelezve
7	22160	7	Kulcstelep, Chudov vendéglős udvara	temető, kelta	1911. évi előkerülés tereprendezés során egy része megsemmisülhetett, bizonytalan kiterjedés Vágner Zs.10. lh
8	21690	8	Kulcs Csenki András tanyája Barackos	rézkori balta- szórvány, bronzkori urnasír (déli rész) római éremlelet és kisszobrok; avar temető (északi vége) csontvázas temető - középkor?	pontosított lelőhelynév Vágner 11. lh, jelenségek korábbi tanulmány alapján pontosítva
9	22164	9	Füller József tanyája II.	Temető, urnasíros korabronzkor	a lelőhely terepbejárásunk alapján északabbra is kiterjed, Vágner Zs. 6. lh.
10	22165	10	Debella-dűlő, Öreg Debella	Temető, urnasíros korabronzkor	1912. évi adat., kiterjedés bizonytalan Vágner Zs. 7. lh.
11	66949	11	M6/42/Fejér-	telepnyom, Középső- bronzkor Épület	Vágner Zs. 17. lh. korábban 38642 azonosítóval, légifotó

Sorszám hatástanulmány	Azonosító	Sorszám Miniszterelnökség	Név	Korszak, Jelle	Megjegyzés
			Radicsa-puszt	általában, ismeretlen kor Sír általában, ismeretlen kor	Czajlik Z. 2011 Czajlik Z. légifelvétele alapján félig földbe mélyített épületek, sírok(?), négyzetes és kör(?) alakú zárt terület nyoma
12	38641	12	M6/41/Fejér Kishalom-puszt dél	telepnyom, ismeretlen,	Vágner Zs. 16. lh.
13	38640	13	M6/40/Fejér	telepnyom? római kor	Vágner Zs. 15. lh.
14	22172	14	6728/28 hrsz. telek	Temető, urnasíros korabronzkor	Vágner Zs. Csuzi Gergely telke néven 7. lh telekhatára húzott lelőhelykiterjedés, bizonytalan lh. határok miatt kiterjedés módosítása indokolt, részben feltárt, 1975 3 sír B. Szabó Klára leletmentése
15	új bejelentés		Kulcs – Meggyesi-tanya, Szlatina	temető korabronzkor	részben feltárt, Petres É. Vágner Zs tanulmányában 22162 - 3. lh (nincs a nyilvántartásban ilyen azonosító alatt lh
16	új bejelentés		Kulcs – 1592 folyamkilométer közelében	épület - római - őrtorony? középkori település és templom, templom körüli temető	1592-es folyami kilométerkőtől É-ra 100 m-re a lőszfalban több alkalommal középkori temetőre utaló csontvázakat figyeltek Vágner Zs tanulmányában 14. lh(nincs a nyilvántartásban) Fritz Jenő feltételezése szerint a folyami kilométerkőhöz közel, attól É-ra 100 m-re egy római-kori őrtorony fekszik.

Azonosítatlan régészeti lelőhelyek Kulcs határában

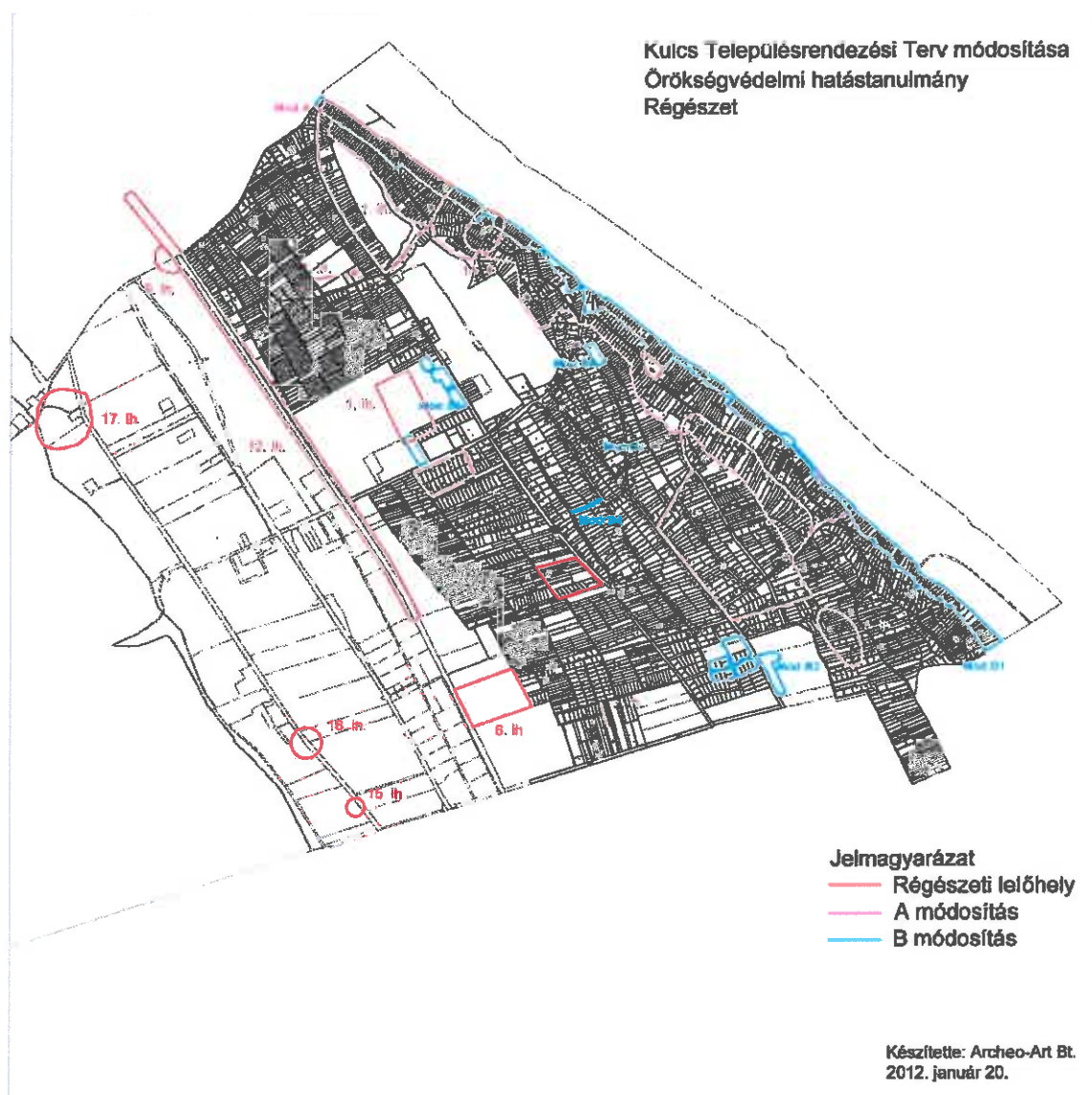
Sorszám hatástanulmány	Azonosító	Sorszám Minisztériumok	Név	Korszak, Jelle	Megjegyzés
			Kulcs Azonosítatlan I.	aranyékszer, telepnyom bronzkor	B. Vágó Eszter leírása szerint az Adonyi határhoz közel eső bronzkori telepen kis tálban szív alakú aranyékszert találtak. Vágner Zs. a 54887 lh. ismertetésénél közli, az viszont a rácalmási határ közelében van Régészeti Füzetek Ser. I. 16. 1963. 10.0.
			Kulcs Azonosítatlan II.	bronzkori urnatemető	A 6-os műút építése során 1948-ban Fülep Ferenc jelentése alapján Kulcstelepen kora-bronzkori sírokat találtak, aki a helyszíni szemléje során megállapította, hogy az út építése további sírokat nem bolygat meg. A lelőhely pontos helyét sajnos nem közölték, talán a 22164 lelőhelyhez kapcsolható adat (Vágner Zs. a 12. lh-nél említi)

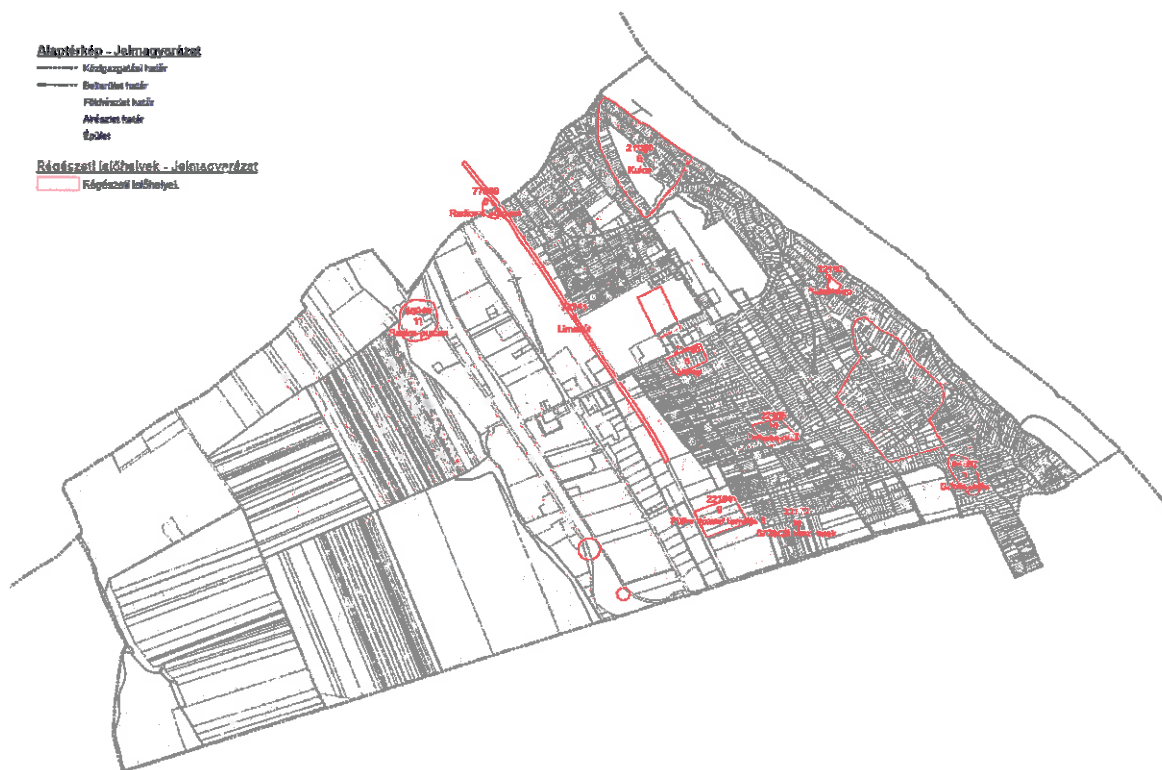
Víz alatti régészeti emlékek Kulcs közelében

Valószínűsíthető, hogy a Duna-parti területen több településnyom elmosódott (pl. neolit ártéri gazdálkodás nyomai). A leszakadó löszfal több helyen régészeti lelőhely pusztulását is előidézte. Valószínűleg ez történt az 1592. folyamkilométer környékén illetve északabbra, az egykori Szentmihály birtok egy része is elmosódhatott. További adatunk az utóbbi évekből Tóth János Attila víz alatti régészeti kutatásainak köszönhetően vannak: pl. a Duna-ág bal partja a Nagy-sziget alsó végénél római kori leletek és hajóroncs került elő.

ELTÉRÉSEK A KORÁBBI RÉGÉSZETI ÉRTÉKLELTÁRTÓL

Vágner Zsolt tanulmányában 2012-ben jelölt ismert régészeti lelőhelyek Kulcs határában

Közhiteles nyilvántartásba átvezetett ismert régészeti lelőhelyek 2019-ben (melyben nem szerepelnek a Vágner Zsolt által mint 3. és 14. lh. jelzett régészeti lelőhelyek)

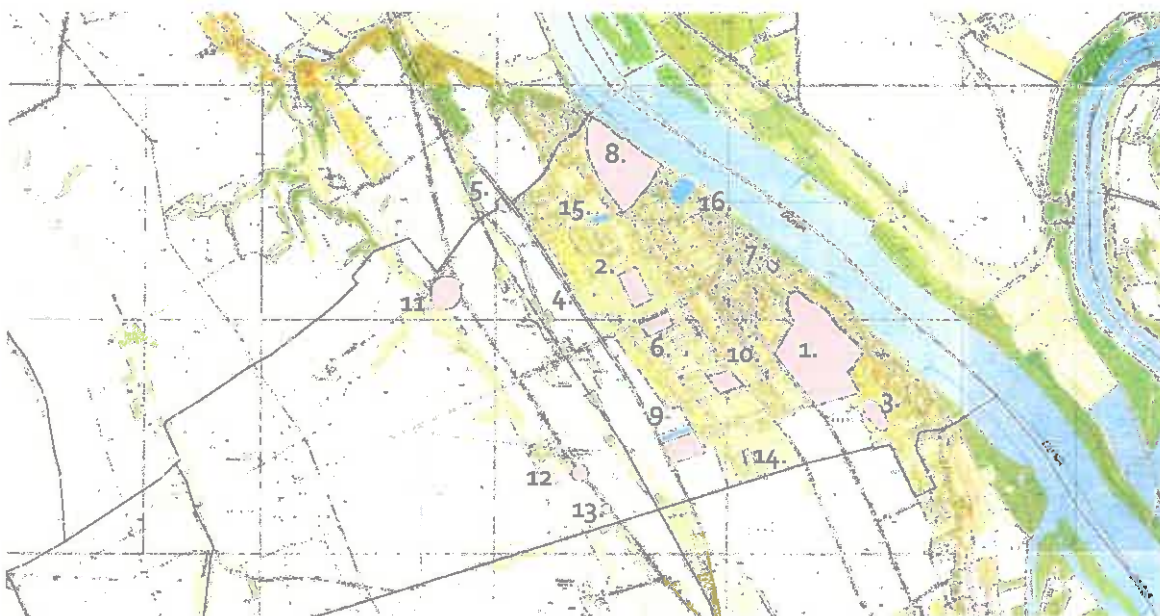
Jelen tanulmány készítése során végzett pontosítások:

A tanulmány készítése során az alábbi pontosításokat tettük: Jelöltük a térképlapokon a Vágner Zsolt által is közölt régészeti lelőhelyek poligonjait és egyidejűleg bejelentettük ezeket a közhiteles lelőhelynyilvántartásba (jelen tanulmány 15. és 16. számú lelőhelyei).

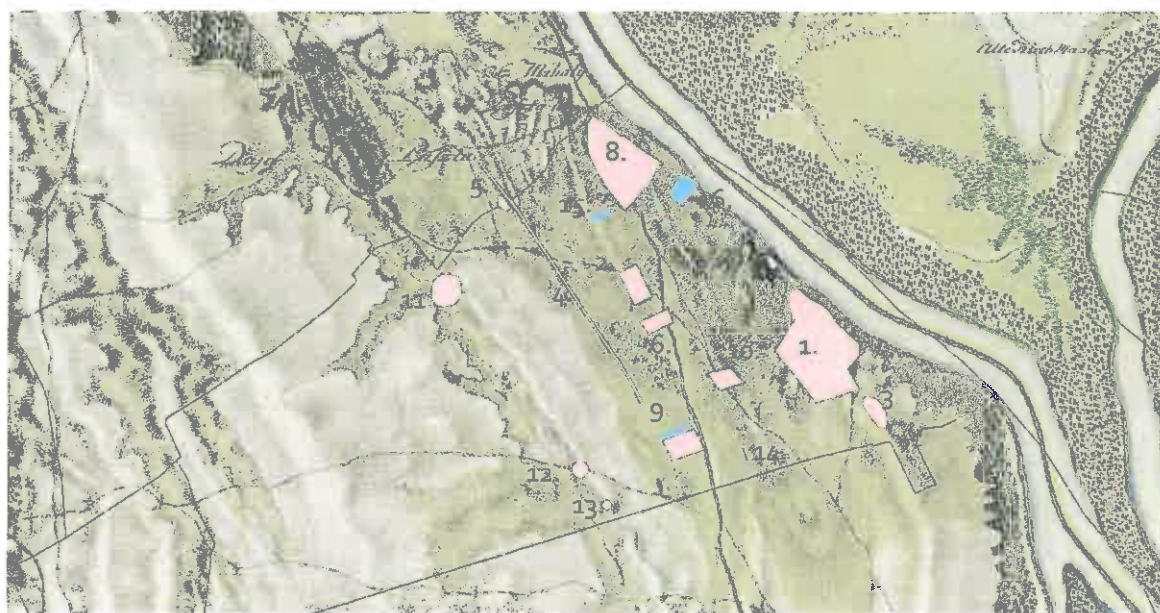
A központi nyilvántartásban 22172 azonosító alatt 6728/28 hrsz. telek néven szereplő lelőhely¹¹ bizonytalan, várhatóan jóval nagyobb kiterjedésére figyelemmel a telekhatárhoz igazított lelőhelykiterjedést megnöveltük.

Terepbejárásunk során észlelt leletszóródás alapján módosítottuk - északabbra kitoltuk a 9. lh - Füller József tanyája II. lelőhely határát.

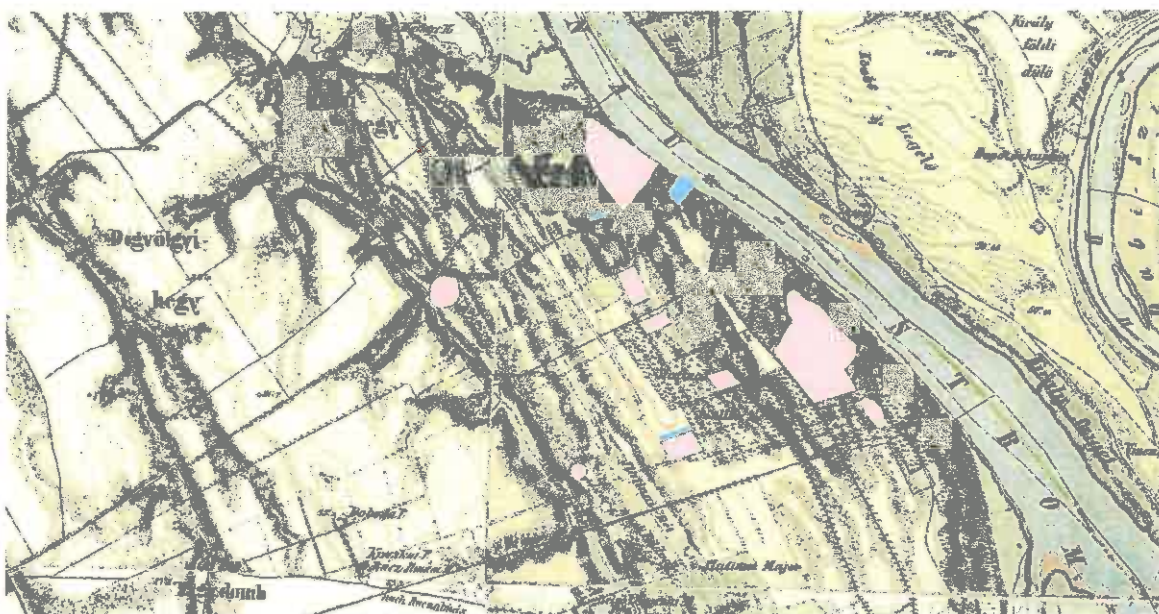
¹¹ A korábbi rendezési terv régészeti munkarésében Vágner Zs. által Csuzi Gergely telke néven 7. lh-ként leírt lelőhely.

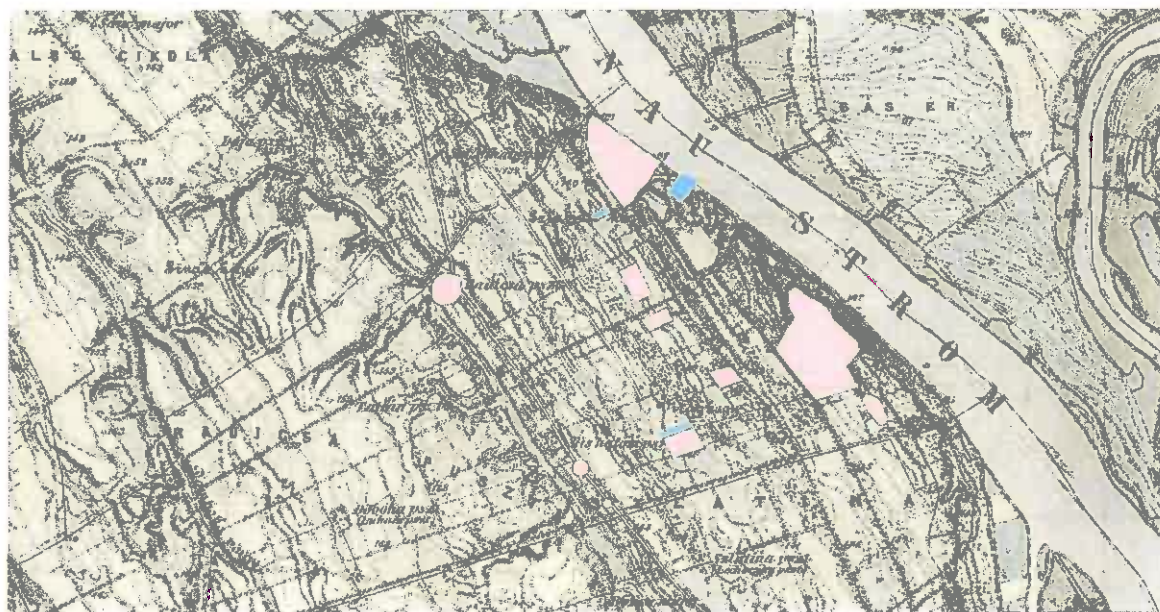
Ismert régészeti lelőhelyek Kulcs közigazgatási határában EOV topográfiai térképlapon

Ismert régészeti lelőhelyek Kulcs közigazgatási határában az I. Katonai Felmérés térképlapján

Ismert régészeti lelőhelyek Kulcs közigazgatási határában a II. Katonai Felmérés térképlapján

Ismert régészeti lelőhelyek Kulcs közigazgatási határában a III. Katonai Felmérés térképlapján

TÖRTÉNETI LEÍRÁS /ÁLTALÁNOS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

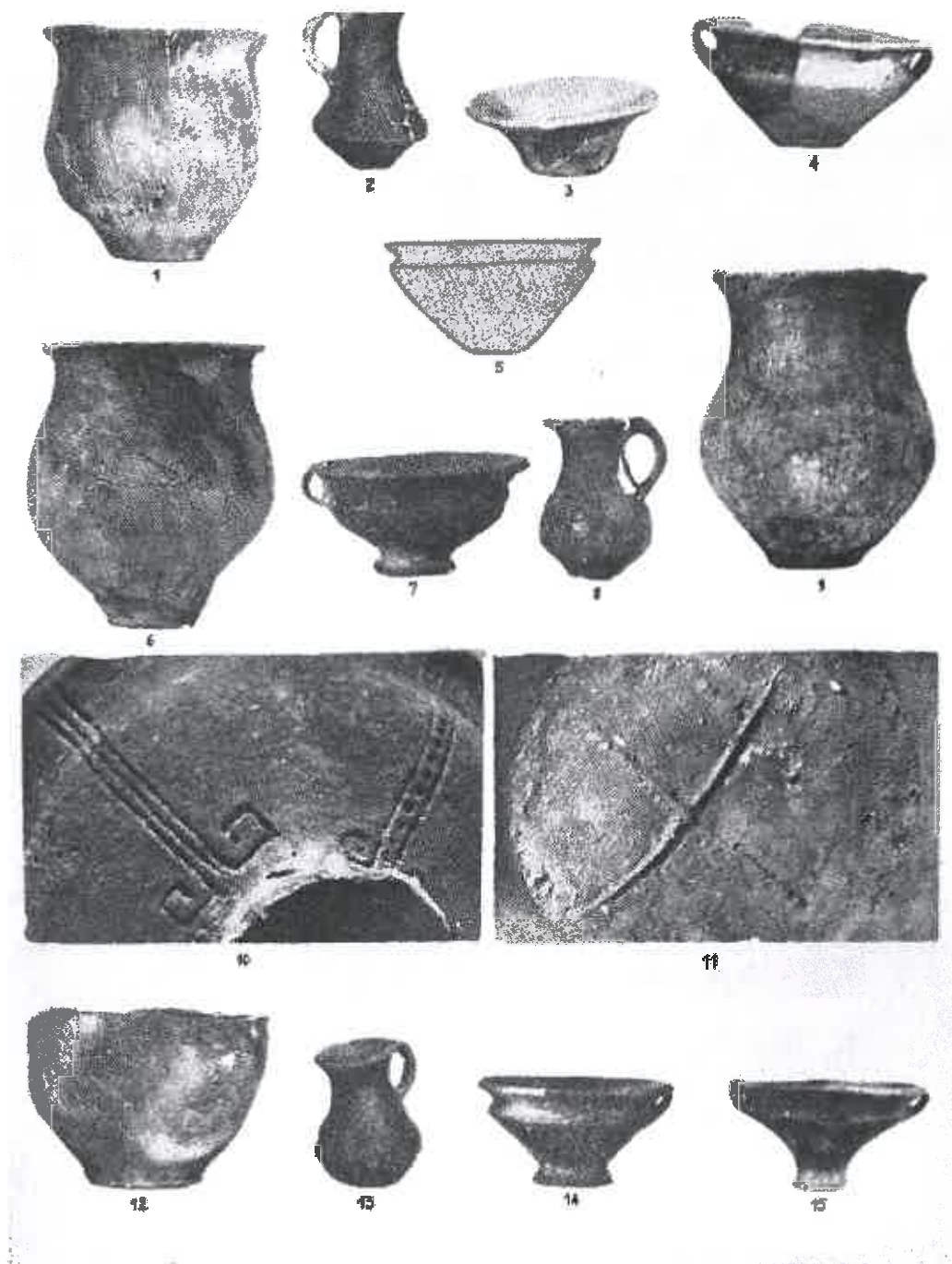
Az őskorból nincsenek Kulcs határából ismereteink régészeti lelőhelyről, azonban a környéken talált régészeti jelenségek alapján nem kizárt, hogy előkerülhetnek hasonló korú leletek (Érd - -50 000 éves település; Dunaújváros, Dunaföldvár – 12 000 éves megtelepedés).

Újkőkor: Az első földművelők, az ún. újkőkor vagy neolitikum idejéből a Duna partján a kerültek elő több ízben másodlagos helyzetben szórvány kerámialeletek, melyek esetleges megtelepülésekre utalhatnak.

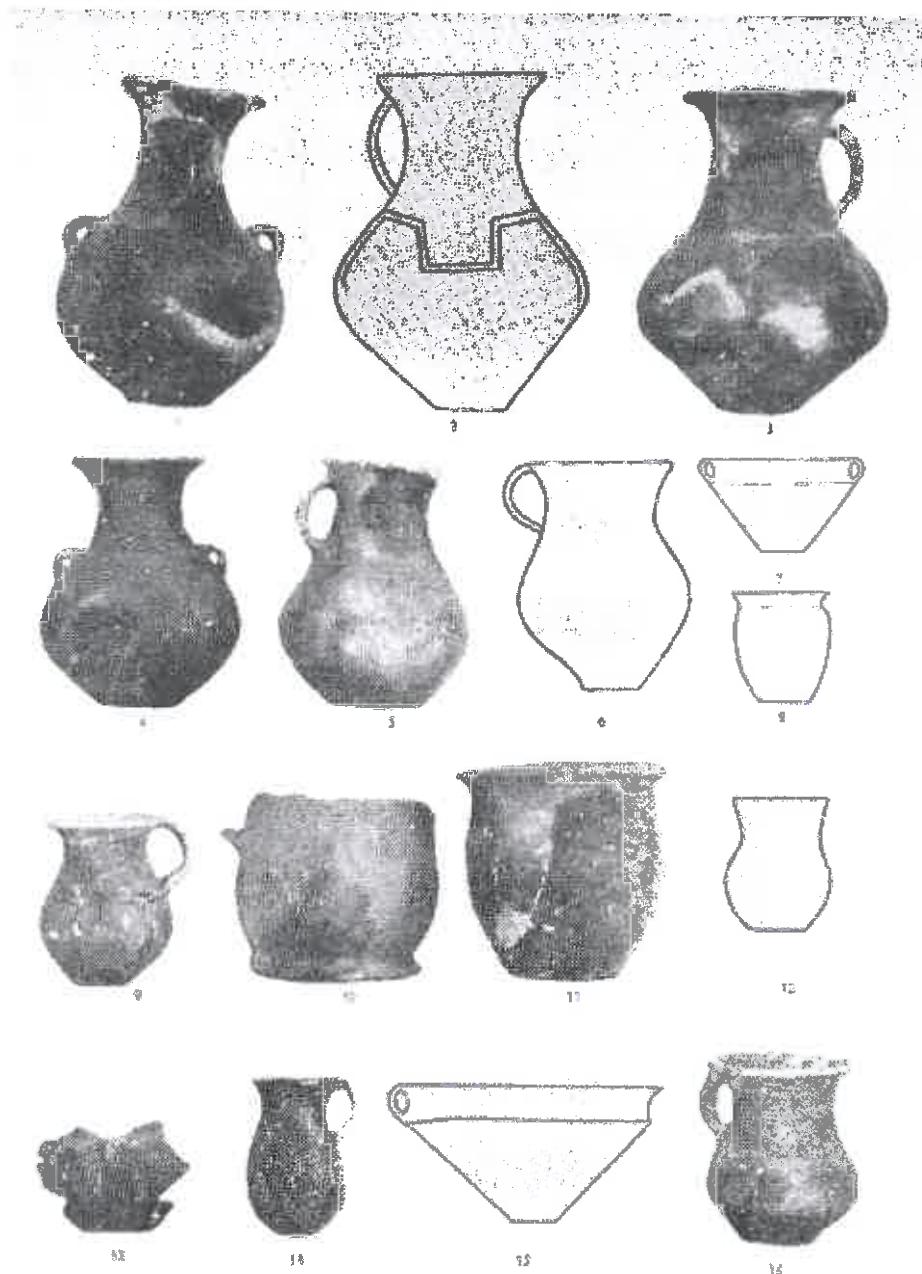
Rézkor: A rézkor időszakából egyelőre nem ismert lelőhely a település határából, de nyilván ebben az időszakban sem volt lakatlan a vidék, legfeljebb a gyorsabban mozgó, kevésbé letelepedett életmódot folytató közösséget kevesebb hátrahagyott leletanyagát feltárás nélkül nehezebb azonosítani. Erre utalhat a Szlatina-hegyen (Csenki A. földje) talált kőbaltalelet is.

Bronzkor: Intenzívebbé a megtelepedés a bronzkortól válik. Kulcs község területe kiemelkedő szerepet tölt be a bronzkorkutatásban. A Császár-tanya (KÖMI-tanya) gyümölcsösében, amely a 6-os úttal párhuzamosan É-D-i irányba húzódó dombvonulatokon helyezkedett el, az ún. nagyrévi- és vatyai régészeti kultúrák népeinek gazdag temetője került feltárássra 1953-1954-ben (Kulcs 2. lh). Itt összesen 108 db urnasírt tárt fel Bóna István régész. A kulcsi temető feldolgozását és leletanyagát alapján a kulcsi fázis elkülönítését is Bóna István végezte. A kulcsi fázist a nagyrévi kultúra legfiatalabb, végső fázisaként tartjuk számon. Ezen a lelőhelyen is egymástól 10-25 m távolságban figyelték meg a sírcsoportokat. Összesen 11 ilyen csoportot különítettek el, melyből kettő csoport tartozott a nagyrévi kultúrához, egy a kisapostagihoz, további egy a Kisapostag-Vatya átmenethez köthető, hetet pedig a korai Vatya anyag jellemzett¹². A feltárt temetőtől északra a Meggyesi-tanya földjén (15. lh) és a szomszédságában a Csenki-tanya (Szlatina-hegy - Kulcs 8. lh) területén, valamint a temetőtől délre az Újtelepen (Malics-porta - Kulcs 6. lh), a Debella-dűlőben (Varga-szőlő - Kulcs 10. lh), a Virág-hegyen (Erdélyi-féle szőlő) és az egykori Füller/Bodor-tanya Virághegy felőli tábláin (99. lh) és a Csuzi-telken leletmentett (1975-ben feltárt 3 db urnasír - Kulcs 14. lh) ill. bolygatás során megfigyelt és bejelentett azonos korú hamvasztásos temetők nyomai arra utalnak, hogy az É-D irányú dombokon további jelentős kora-bronzkori temetők maradványaival kell számolni.

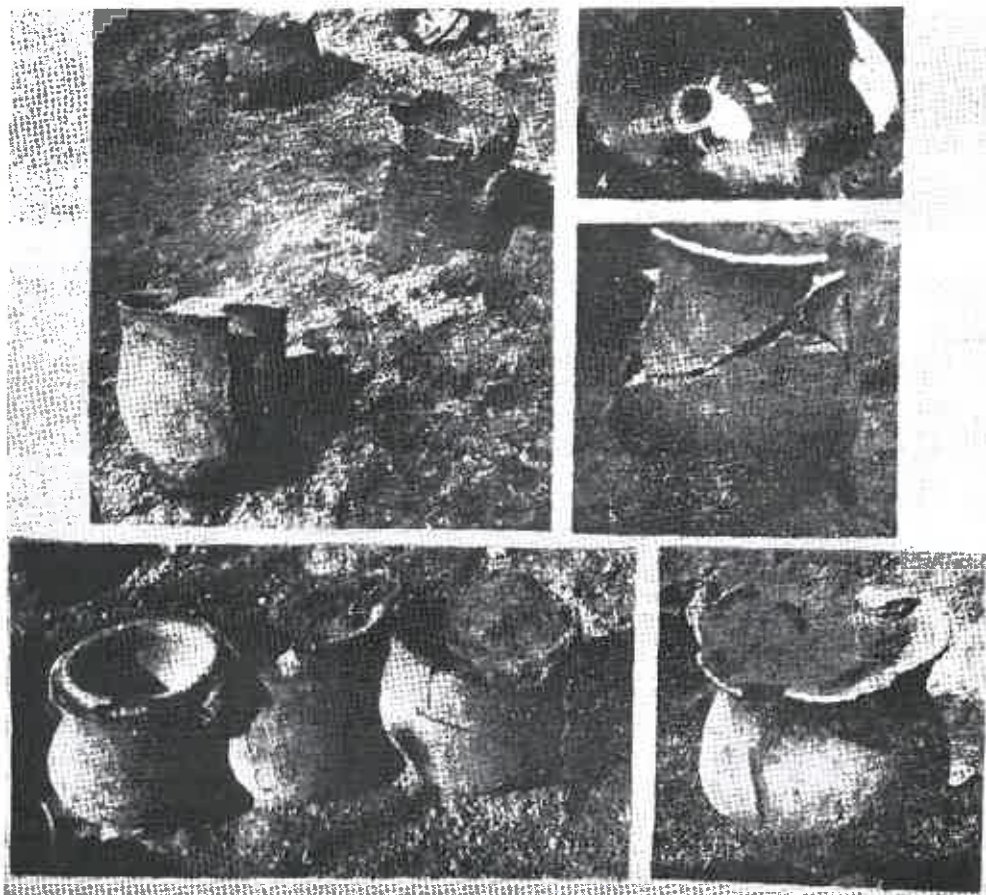
¹² Forrás: Bóna István: The Early Bronze Age Urn Cemetery at Kulcs and the Kulcs group of the Nagyrév culture. I, in Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 1. – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1960)p. 7–15.

Példa a Kulcs-Császár tanya lelőhelyen előkerült urnasírok leletanyagára. Forrás: Bóna 1960

Kulcs Császártanya, 37. sír - a lelőhelye egyik leggazdagabb sírjának leletanyaga (Bóna 1960, IV.t. 1-14.)

Korabronzkori urnasírok - Nagyrévi kultúra kulcsi fázis Kulcs-Császártanya lelőhelyről

Kép: A 2019. koratavasán általunk végzett terepbejáráskor valószínűleg szétszántott urnasírokból származó töredékeket gyűjtöttünk a Füller József tanyája II. lelőhelyen (Kulcs 9. lh).

Ugyanakkor korabeli településeknek eddig viszonylag kevés nyomát ismerjük. Az északi határszélen, már az adonyi határban előkerült kora-bronzkori kincslelet kapcsán említik, hogy az egy település területén került elő, sajnos pontosabb helymeghatározás nélkül (feltételelesen Adony- Szentmihály puszta, Bolondvár lelőhelyhez kapcsolható talán). A közeli Szlatina hegyen (Kulcs 8. lh), mely stratégiaailag igen jó fekvésű egyelőre nagyobb mennyiségű, hosszabb helybenlakásra utaló

leletanyagot vagy erődítés nyomát nem sikerült azonosítani. A Radicsa-dűlőben, a Kis-doboka környékén fekvő ún. Katlan-gödrök környékén az 1930-as években településre utaló szórvány leleteket találtak, azonban a pontos lelőhely nem ismert, talán megegyezik azzal a hellyel, ahol legutóbb légi régészeti módszerekkel sikerült Czajlik Zoltánnak bronzkori településnyomokat azonosítania (Kulcs 11. lh).

Régészeti lelőhelyek Kulcs északi határában nyugatról keletre: Kulcs M6/42/Fejér-Radicsa-pusztá, Kulcs-Radicsai elágazó, Adony-Szentmihálypusztá, Bolondvár és Kulcs-Csenki András tanyája Barackos lelőhelyek. Oroszi Zoltán drónfelvétele 2019. március

Vaskor: Késő-vaskori kelta, temető gazdag sírjait bolygatták meg 1912-ben a Duna-parthoz közel eső Chudov-vendéglő (Kulcs 7. lh - 22160) építése során végzett tereprendezések alkalmával, itt pl. pecsétlő alakban végződő torquesek (nyakperec) is előkerült.

Római kor: A római korban egy ideig még a továbbélő kelta eredetű lakossággal számolunk. Vegyes rítusú temetkezést tártak fel ebből az időszakból Adony déli határ részében, Szentmihálypusztá-Szárazér homokbányában (azonosító 21531). A római kori fejlődést nyilván a térségben meghatározta Vetus Salina (mai Adony) és Intercisa (mai Dunaújváros) közelsége. Vetus Salina és Intercisa (Dunaújváros) 8 őrtorony azonosítható.¹³ Az említett táborok a római birodalom Panonia Inferior provincia 106-107-től, a III-IV. század fordulójától az északi része Valeria provincia folyami határszakaszának védelmére létesültek. Kulcs területén észak-déli irányban áthalad a római kori Pannónia határvonala (Limes) és a Duna menti, ún. ripa Pannonica út, mely feltehetően Kr.u. az első és második században épült ki. A településen római kori mérföldkövet is felfedeztek, rajta „237. Severius Alexander” felirattal a Füller tanya közelében. A környéken római kori őrtornyok is állhattak, egyet - talán kikötő funkciót is ellátva az 1592. folyamkilométertől közvetlenül északra feltételeznek (Kulcs 16. lh). További légifotó alapján azonosított, valószínűleg római kori őrtorony Adonnyal határos területen egy kb. 36x36m –es négyzetes kerítőfalként és benne egy épület nyomával jelentkezik a felvételen (Kulcs 5. lh, Radicsai elágazás. A településről származik egy 45 db-os és egy 1065 db-os érmegyűjtemény is (Marcus Aurelius II. századi, vagy Nagy Konstantin IV.sz-i érméi), ezt az egykori Csenki-tanya területén találták a műgyűjtők a 20. század elején.

¹³ Szabó 2002

Népvándorlás kora: Rácalmás Újtelepen (Kulcs 6. lh. - 22150) 1930-ban a vasútállomásra vezető út mentén házépítés közben csontvázakat és a csontok mellett edényeket, gyöngyöket találtak. A leletek közül egy rombikus, benyomott mintákkal díszítette bögre és néhány gyöngyszem a székesfehérvári múzeumba került. A leletek alapján langobard temetőről van szó. 1957-ben és 1958. október 14-25 között az ELTE Régészeti Intézete Bóna István vezetésével ásatást végzett a lelőhelyen. Az ásatások összesen 20 sírt tártak fel, a sírok átlagos mélysége 2 m körül van, akna vagy padmalyos szerkezetűek. Az 1958-as ásatás elérte a temető D-i szélét, ahol egy csoportban gyermek- és csecsemősírokat találtak. A temetőben egy igen gazdag női sír és egy férfi-harcos sír is előkerült. A női sírban gombosfejű aranyozott ezüstfibulát és S-fibula párt, millefiori gyöngyöket, bronzcsatot találtak. A harcos sírban hosszú vaskardot, pajzsdudort és fogót, nagyméretű, kannelúrázott edényt tártak fel.

Avar-kori temetkezésekre utaló leleteket találtak az egykori Csenki-tanya északi végében építkezések során (Kulcs 8. lh) (lócsontvázak, zabla, kengyelpár, kézzelformált és korongolt hullámvonaldíszes kerámiatöredékek kerültek Orgoványi J. gyűjtéséből a székesfehérvári múzeumba). Kulcs déli határa közelében Rácalmás-Göböljárás lelőhelyen feltárássra került bronzkori urnatemető (117 sír), egy avar temető (46 db koravar sír), továbbá egy 10-11. századi honfoglalás kori temető is (534 sír). A halottakat nagyméretű sírgödrökbe, fakoporsóba temették el. A csontokat rendszeresen színezi az ezüst ékszerekről valló fekete patina, azonban csak egyetlen bolygatlan temetkezés került elő, egy gazdag szerszámzatú lósír. A többi sírban megmaradt mellékletek többsége vascsat és vaskés töredék.

Középkor

Az bizonyos, hogy Kulcs mai közigazgatási határában a középkorban több település feküdt. Mint arra Stibrányi Máté (2015) a középkori úthálózat Fejér megyei vizsgálatakor rámutatott, a történeti források és az I. katonai felvételezés idején rögzített úthálózat együttesen alkalmas arra, hogy képet kapjunk a fő kommunikációs útvonalakról a múltban. A templomos helyeket összekötő utak alapvetően az egyes falvakat kötik össze, tehát elsődlegesen regionális útvonalak. Ezek térképre vetítése jól mutatja a kapcsolódási, kommunikációs lehetőségeket.

Kép: Középkori települések Kulcs térségében az I. Katonai Felvételezés térképlapjára vetítve Stibrányi 2015 nyomán.

A helytörténet szerint 1025. évben I. Szent István király a veszprémi apácának adományozta a területet. A középkori templomos helyről, **Kulcs-egyházról** annyit tudunk, hogy a budai káptalan 1352-ben bérbe adta a Scenthyuan és Almas között fekvő Kulcs-egyház birtokát. 1864-ben Pesty

Frigyes adatközlő szerint: „*Kulcs... nagyon hihető, hogy hajdan falu volt, de elpusztult, mert nemcsak a helység romjai, de még az öregebbek előtt a templomrom helye is ismeretes volt.*” Ezt többen az Aranyhegyen lévő középkori településsel azonosítják (Kulcs 1. lh), míg mások a mai Aranyhegy területén, és annak környezetében előkerült nagyszámú csontvázas temetkezést, valamint az Aranyhegy tetején több esetben is megfigyelt épület maradványokat (tégla, habarcs), és a hegytetőre egykor felvezető kőlépcsőt, továbbá az Aranyhegy lábánál, a Gyöngysor utcában megfigyelt településnyomokat a középkori Szántó településsel azonosítják (Vágner 2012).

Nem kizárt, hogy az adonyi határban fekvő Szentmihály-pusztának nevet adó középkori település szintén már Kulcs határában fekszik. 1457 óta fordul elő a forrásokban. A helységnév azzal kapcsolatos, hogy az itteni templomnak Szent Mihály arkangyal volt a védőszentje. Egyes adatok szerint a Bolondvártól délre vagy a 6-os út nyugati oldalán keresendő (Radicsa).

További oklevelekből ismert település Szentiván, melyről tudjuk, hogy 1352-ben Kulcsegyháza Szentiván és Almás között feküdt. 1497-ben Gyala-i jobbágyság Kulch-on lévő Wyeresthow nevű erdőben jogtalanul fát vágtak, de a Kulch-i elől elvette a fejszéket és a lopást megakadályozta. Három-négy nappal később a jobbágyság az elől Zenthiwan-on lévő szőlőjében meglepték és elverve halálosan megsebesítették (Stibrányi 2015). 1559-ben a budai szandzsák összeírásában szerepel az elhagyott Szentiván pusztája Almás falu közelében. A Paksy-család 1703-ban készült birtokösszeírásában szerepel „*Szentivan penes idem Kucs*”. A helyi hagyomány szerint Kulcs északi határában, az 1592. fkm.-nél középkori faluhely és templom található, Stibrányi Máté ezt azonosítja feltételezően a középkori Szentivánnal, ami véleményünk szerint inkább nyugatabbra keresendő, ahogy más történeti források ezt mutatják. Az 1592. folyamkilométer közelében fekvő település középkori nevét nem ismerjük, talán inkább a helytörténeti írásokban említett Szántóval azonosítható, középkori templomát a kataszteri térképek alapján a Sellő utca - Evező utca környékén keressük (Kulcs 16. lh).

Szentivánt Alsószentiván középkori előzményeként tekinti Farkas Gábor, vagyis Kulcstól jóval távolabb fekvőként lokalizálja, mely történetét rá lakossága és Rácalmással is közös birtokossága kapcsolja Kulcshoz. Annyi bizonyos, hogy a 14. század közepén már létezik egy Szentiván település, melyet Almás (a későbbi Rácalmás) és az ehhez közel fekvő Kulcsegyház birtokkal együtt említ egy oklevél. Azután sokáig nem tudunk róla. Valószínű, hogy határát az igen közeli Kis- és Nagyzedreg falvak nemessége birtokolja. A falut még a török támadások első évtizedében felégették, s a terület Zedreggel együtt pusztává változott. 1546-ban már lakatlan, határát más falvak lakói művelik. (Adony, Pentele, Makád, Almás, Lórév, Ráckeve és Simonfalva). A palotai végvár e pusztákat is a vártartomány települései közé sorolja, a néhány lakost jobbágyszolgáltatások fizetésére kötelezi. A pusztát 1563-ban elnéptelenedett. A Paksy család Szentivánt 1561. július 9-én kapta az uralkodótól, s telepéseket csak 1573-ban tudnak Szentivánra vinni. A mentesség lejártával ezek a jobbágyság elhagyták Szentivánt, mert Pálffy Tamás kapitány 1576-ban ismét telepítési akcióba kezdett. 1585. április 10-én Paksy György győri lovaskapitány nem tudott kulcsi, szentiváni birtokaira utazni, és a birtokkal kapcsolatos jogi eljárást Veszprémben végezte el (Farkas 1979).

A tizenöt éves háború alatt újra pusztává vált a falu. 1617-ben — a palotai vár javainak összeírása alkalmával — elhagyott és lakatlan falunak tüntetik fel Szentivánt. A füves legelőkön ridegszarvasmarha-tartás folyt. Az elpusztult magyar lakosság helyére a 17. század elején rácok érkeznek. A 17. század közepén beállt viszonylagos nyugalom a magyar katonai nemesség birtokszerző törekvéseinek kedvezett. 1649. június 6-án Pálffy Pál nádor Almás, Kulcs és Szentiván birtokait Lendvay János és Farkas András győri harmincadosnak adományozta. Farkas András egerszegi kapitány 1651-ben nyolc esztendőre zálogba adta birtokait 200 tallérért Szapáry Péternek.

1661. június 29-én ugyancsak Szapáry Péter veszi zálogba az almási, kulcsi, szentiváni birtokok másik felét a Lendvay családtól. A felszabadító harcok elmúltával a közállapotok sokáig bizonytalanok

voltak, de 1692-ben már Farkas András és Lendvay János örököseié a birtok, bár ekkor is zálogban volt, Szapáry Péter kezelte. 1702-ben az uralkodó intézkedett, hogy a Paksy család uradalmait a leányági örökösök kezére kell adni. 1715 tavaszán azonban a budai kamarai felügyelő és a fehérvári harmincados, Vánossy Lőrinc járják be a Paksy család egykori, Fejér megyei uradalmait, s azokat a kincstár nevében le is foglalták. Szapáry Miklós felháborodottan tiltakozott, hogy az apja után őt illető zálogbirtokait is (Rácalmás, Kulcs, Szentiván) lefoglalták, holott 1500 forintot fizetett fegyver jog címén a kincstárnak. Egyébként Szapáry árendát is fizetett évente a tulajdonosoknak.¹⁴

Talán érdemes megemlíteni, hogy a szomszédos Adonyba Fehérvár eleste után török helyőrség került. A 16. századtól Dzsánkurtarán nevű török erődítés, palánkvár, „párkány” létesül Adony közelében a Duna partján, Pentele és Ercsi között. Fitz Jenő szerint ez a palánk valószínűleg az Adonytól délre, a Szentmihály-pusztánál emelkedő domb ÉK-i sarkán, széles mező határán volt (Bolondvár – azonosító: 21553 -itt középkori kincslelet is előkerült). Ez az egyik legjelentősebb török erődítmény, őrséggel, falakkal, török lakossággal, már közvetlenül a kulcsi határ közelében.

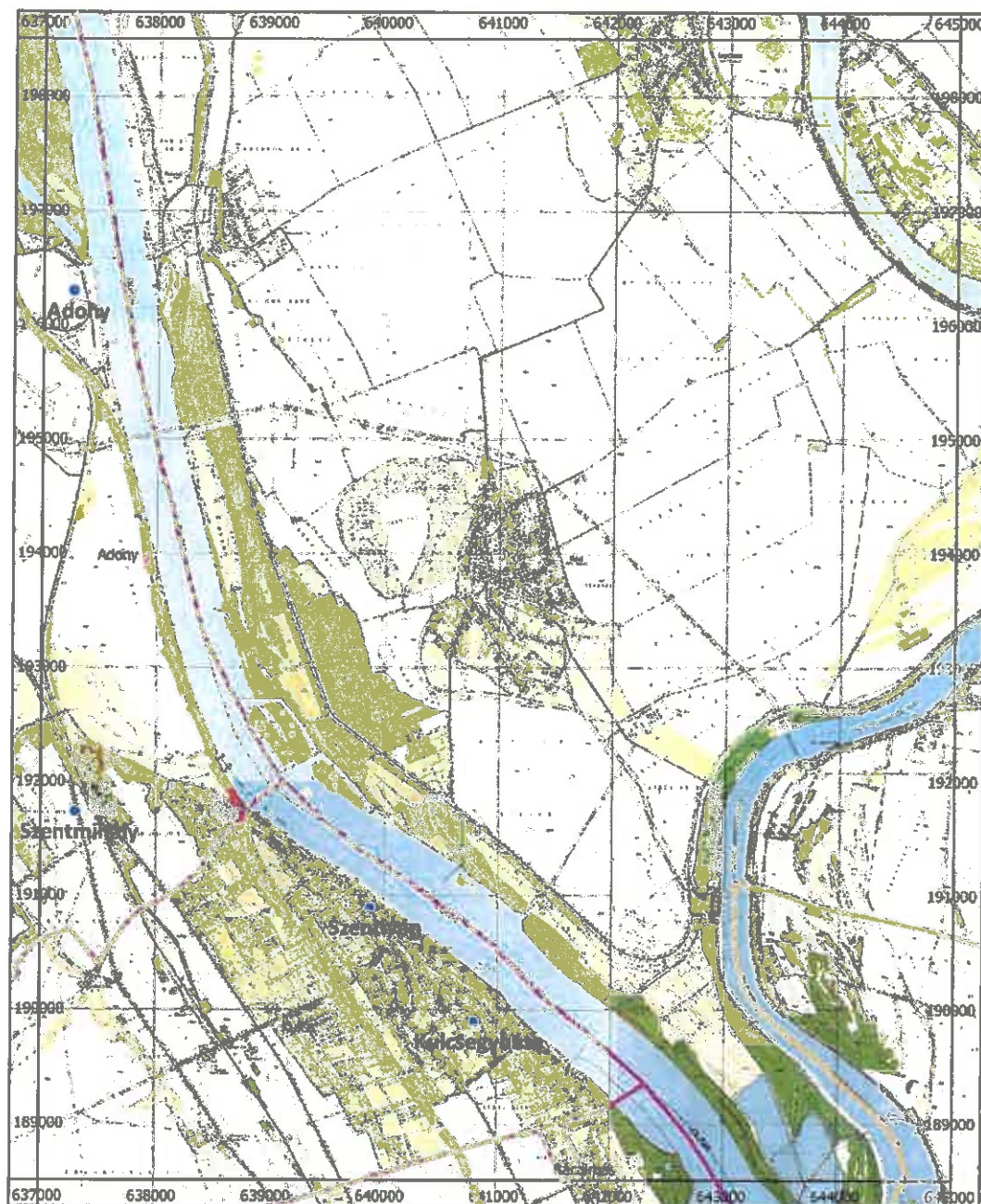
¹⁴ Farkas Gábor: Alsószentiván. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 13. (Székesfehérvár, 1979) pp. 145-178

18. századi térkép és részlete török ... kemenczék felirattal a Szlátina-hegy környékén (Csenki A. tanyája - Kulcs 8. lh). forrás: hungaricana.hu - No. 4. Dajapuszta (Fejér m., Adony része) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S_144_-No._4.

Az 1592. folyamkilométerkő közelében lévő partfal (templomdomb?) ábrázolása az 1880. évi kataszteri térképen - HERE térképpel való 80% átlátszósággal . forrás: mapire.eu

Jelmagyarázat

- azonosítatlan templom
- azonosított templom
- mai településhatár
- provinciális utak
- regionális utak

1 0 1 km

Középkori települések Kulcson és környékén (Stibrányi 2015, 41. térképlap)

1.C. A VÉDETT MŰEMLÉKI ÉRTÉKEK TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁRA

1.C.A. A VILÁGÖRÖKSÉGI, ÉS A VILÁGÖRÖKSÉGI VÁROMÁNYOS HELYSZÍNEK ÉS TERÜLETEK

KÉP: RIPPA PANNONICA RÓMAI ÚT NYOMVONALA ÉS KIJELÖLT VILÁGÖRÖKSÉGI VÉDŐÖVEZETEK

A 2018. évi CXXXIX. törvény - Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről - 3/4. számú melléklete, és a Miniszterelnökség adatszolgáltatása alapján Kulcs világörökségi várományos területtel A római birodalom határai – A dunai limes magyarországi szakasza – érintett.

A Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről szóló 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet alapján Kulcs szerepel a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékében: A római birodalom határai – A dunai limes magyarországi szakasza.

A RÓMAI LIMES MAGYARORSZÁGI SZAKASZA – A RIPPA PANNONICA MAGYARORSZÁGON

A település határában húzódik a Rippa Pannonica római út, mely szerepét a település határában lévő római út nyomvonalszakaszok, őrtornyok is erősítik. A világörökségi védelem érdekében az adott lelőhelyek vonatkozásában védőövezet kijelölése indokolt. A kapcsolódó dokumentációs kötelezettségek tekintetében irányadó a 315/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet a világörökségi kezelési tervről, a világörökségi komplex hatásvizsgálati dokumentációról és a világörökségi várományos helyszínekről.

A Limes már világörökségi védelem alatt lévő szakaszai a Hadrianus-fal (Egyesült Királyság). 1987-ben vált UNESCO világörökségi helyszínné 2000-ben szakmai javaslat született arra vonatkozóan, hogy az érintett Részes Államok a skóciai világörökségi helyszín egyfajta kiterjesztéseként a Római Birodalom teljes limesének világörökséggé nyilvánítása érdekében terjesszék fel a limesnek az országuk területére eső szakaszát az így Frontiers of the Roman Empire megnevezéssel kialakuló nemzetközi sorozathelyszín részeként. 2005-ben Németországban az egykori Germania Superior és Raetia provinciák együttesen 550 km hosszú limes-szakasza, majd 2008-ban a mintegy 40 km hosszú Antoninus fal (Egyesült Királyság) is a Világörökség részévé vált.

A Ripa Pannonica magyarországi szakasza csaknem 415 km hosszúságban húzódik Rajkától Sátorhelyig. A várományos világörökségi helyszín 124 részhelyszínt tartalmaz, amelyek a határszakasznak kiválasztott, reprezentáns funkcionális elemei: két légiós tábor két-két katonavárossal és polgárvárossal (Aquincum, Brigetio), 18 segédcsoport tábor a hozzájuk tartozó, topográfiaiilag azonosítható polgári településekkel együtt.

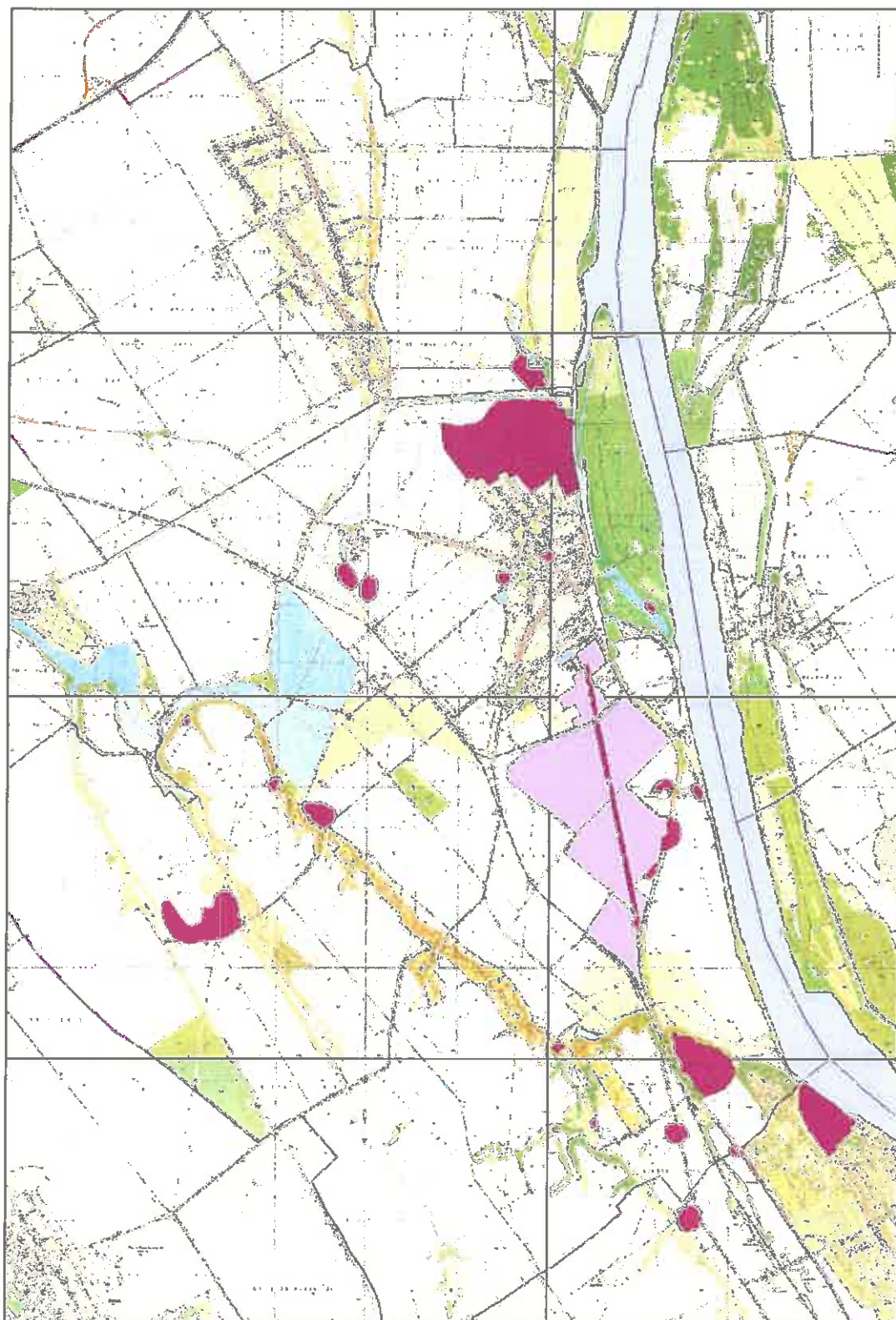
A 2011-ben publikált világörökségi felterjesztési dokumentáció kezelési terv javaslata három kategóriát különít el:

„A” kategóriás lelőhelyek: Régészeti parkok, amelyek már léteznek, vagy rövid idő alatt létrehozhatók. Ebbe a kategóriába túlnyomórészt már részben vagy (csaknem) teljesen feltárt, konzervált, valamilyen szinten bemutatott létesítmények tartoznak. Ezek többségükben jogszabályi régészeti és/vagy műemléki védelem alatt állnak, a védelem kimondása után is folyamatos tudományos ellenőrzést, fenntartást, turisztikai propagandát, látogatóbarát infrastruktúrát igényelnek.

„B” kategóriás lelőhelyek: Ismert, részben vagy nagyrészt feltárt régészeti értékeik következtében 15 éven belül „A” kategóriás lelőhelyekké válhatnak. Ezek esetében szükséges a (miniszteri rendeletben történő) jogszabályi védelem nyilvánítása után a tulajdonlási kérdések tisztázása, szükség esetén

kisajátítás, tudományos kutatások, ásatások biztosítása. A feltárások és műemléki konzerválások, helyreállítások után folyamatos tudományos ellenőrzést, fenntartást, turisztikai propagandát, látogatóbarát infrastruktúrát igényelnek.

„C” kategóriás lelőhelyek: Egyértelmű tudományos jelentőségük és kiemelkedő régészeti értékeik ellenére rövidtávon nincs esély arra, hogy az „A” és „B” kategóriákhoz hasonló módon régészeti parkokká váljanak, ezért egyelőre jelenlegi állapotukban szükséges megőrizni őket. Amennyiben a jelenlegi művelési ág rövid vagy hosszú távon a lelőhely jelentős állapotromlását idézi elő, a művelési ág megváltoztatása szükséges, fenntartható használatukat az adott település rendezési tervében mindenképpen érvényesíteni kell.

Kép: A Limeshez kapcsolódó római kori helyszínek ([lila szín - római kori helyszínek]; [világos lila szín: LIMES út védőzónája]) a világörökségi várományos dokumentáció szerint Adony és Kulcs határában.

1.C.B. AZ ORSZÁGOS ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG ELEMEI

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány a műemléki adatait a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság által vezetett hivatalos nyilvántartásra alapoztuk.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti központi, közhiteles hatósági nyilvántartásán alapuló adatszolgáltatása (2019. 11. 01.) műemlékkel, illetve műemléki környezettel kapcsolatos adatot nem tartalmaz.

1.C.C. A VÉDETTÉ NYILVÁNÍTOTT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK ÉS A NYILVÁNTARTOTT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti adatait a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság által vezetett hivatalos nyilvántartásra alapoztuk.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § szerinti központi, közhiteles hatósági nyilvántartás 2019. 11.01. állapota szerint – kiegészítve a korábbi múzeumi adattári anyagokkal –

Kulcs közigazgatási határain belül

- 16 db régészeti lelőhelyet ismert.

A régészeti lelőhelyek határait a kapcsolódó digitális adatbázis poligonok útján jelöli, míg a táblázatos adatok helyrajzi számos formában szerepelnek a következő oldalon dokumentáltak szerint. Ismert régészeti lelőhelyek Kulcs határában

Azonosító	Lelelőhelyszám	Név	Védelem	Bírság kategória	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
52997	1	Aranyhegy	szakmai	I.	3091/2, 3092, 3093/2, 3094, 3095, 3096/2,3,4, 3097/2,4,5,19,20, 3100, 3101/21-36,39, 3106-3316,	640768	189723
54422	2	Császár-tanya (KÖMI telep)	szakmai	I.	0423/6, 4138-4143	639200	190280
54887	3	Göböl-járás	szakmai	I.	3026/1,2, 3027/7, 3028/1, 3029, 3030/2,3,6,7, 031/1,2, 3032/2,3, 3033, 3034/1-3, 3035, 3036, 037/2,3,4,6,8,9, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044/1,2, 3045/1,2, 3046/1,2, 3047, 3048/1,2, 3049, 3050, 3051, 3052,	641266	189194

Azonosító	Leíróhelyszám	Név	Védelem	Bírság kategória	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
74241	4	Limesút	szakmai	I.	3054, 3055, 3058, 3097/18, 3101/40		
77589	5	Radicsai elágazó	szakmai	I.	0370/1, 0424/2, 0362/18		
22150	6	Újtelep	szakmai	I.	0358/6		
22160	7	Kulcstelep, Chudov vendéglős udvara	szakmai	I.	3876/1,2; 3877-3896		
21690	8	Kulcs Csenki András tanyája Barackos	szakmai	I.	2537, 2538		
22164	9	Füller József tanyája II.	szakmai	I.	2073-2170, 2175-2233, 2250-2277		
22165	10	Debella-dűlő, Öreg Debella	szakmai	I.	0381/2, 0381/6-7		
66949	11	M6/42/Fejér-Radicsa-puszta	szakmai	I.	3781/1, 3782/1, 3783/1,2, 3784, 3785, 3786/2, 3787/1,2, 3788/2, 3789/1,2, 3790, 3791, 3792/1, 3793/1,2,		
38641	12	M6/41/Fejér Kishalom-puszta dél	szakmai	I.	0280/1, 0292, 0293/2,3, 0294, 0295/1, 0296, 0297/2,5,6, 0336/1, 0350/19,20		
38640	13	M6/40/Fejér	szakmai	I.	0341/24-26, 0336/1, 0308/8		
22172	14	6728/28 hrsz. telek	szakmai	I.	0308/10, 0336/1, 0341/22	640148	188823
új bejele-ntés	15	Kulcs – Meggyesi-tanya, Szlatina			5300/1-3 hrsz		

Azonosító	Lelőhelyszám	Név	Védelem	Bírság kategória	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
új bejelentés	16	Kulcs –1592 folyamkilométer közelében			2171/2, 2247, 2248, 2249, 2298, 2299, 2309/2-19,27, 2366, 2367, 2368/1,2, 2369, 2370, 2375/3,4, 2387/1,2, 2388, 2389, 2411/1		

TÁJKÉPI JELENTŐSÉGŰ RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

A módosított 2001. évi LIV. törvény rendelkezései alapján fontos azon lelőhelyek meghatározása és egyedi felmérése, melyek, mint emberkéz alkotta morfológiai formák ma is terepen tereptárgyként azonosíthatók. A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 2. § (11) pontja alapján az alábbiak szerint definiálhatók: tájképi jelentőségű régészeti lelőhely: olyan régészeti lelőhely, amely megjelenésével környezetének meghatározó tájképi eleme (így különösen erőd, erődítés, vár, templom maradványai, földvár, halomsír, kunhalom, a domborzatból kiemelkedő, többszörösen rétegzett tell-település). A terepformaként azonosítható sáncok megfeleltethetők a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban Tvt.) „kunhalom” és „földvár” definíciójának is. Ezek megfelelő felmérése további védelmük érdekében alapvető és sürgető. Kiterjedésük, állapotuk, művelési módjuk, növényzeti borításuk pontos felmérése, esetenként történeti térképek alapján történő elemzése, történeti adatokkal való alátámasztása és a veszélyeztető tényezők kiértékelése alapján a felmérés célja hatékony kezelési javaslatok megfogalmazása lehet. Kulcs területén ebbe a kategóriába tartozó lelőhely nem található, bár kiemelt figyelmet érdemelnek a valószínűleg emberkéz által is szélesített löszbe vágott átjárók (pl. középkori nagy út vonala), illetve az újkorból a szőlőművelés céljából kialakított mesterséges teraszok.

Teraszos művelés emléke a Szlatina-hegytől délre

A RÉGÉSZETI LELOHELYEK OSZTÁLYBA SOROLÁSA A VÉDELEM FOKOZATAI SZERINT

A régészeti lelőhelyek védelméről a 2001. évi LXIV. törvény rendelkezik az alábbi módon:

„11. § (1) Az ismertté vált régészeti lelőhelyeket nyilvántartásba kell venni.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.”

Ez esetünkben azt jelenti, hogy a Kulcs közigazgatási határain belül található, valamennyi nyilvántartott régészeti lelőhelyet védettség illeti meg. Területüket a fenntartható használat elvének figyelembevételével csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik ne károsodjanak. Lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni azokat.

Ami kezelésüket meghatározza, hogy a régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük, azaz a hatástanulmány készítése során lehetőségünk van olyan javaslatok megtételére, melyek a régészeti lelőhelyek állapotmegőrzését szolgálják.

Az általános védelem mellett a miniszter külön rendeletben védetté nyilváníthat régészeti lelőhelyeket. A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása a 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről alapján:

„12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.”

Az adatszolgáltatás alapján kiemelten, vagy fokozottan védett lelőhely nem található Kulcs területén.

1.D. A HELYI ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRA

1.D.A. TELEPÜLÉSSZERKEZET

A településszerkezet és annak változása az 1.A.a. *Településszerkezet alakulása* fejezetben került bemutatásra. Kulcs Község Önkormányzat Képviselő-testületének a településkép védelméről szóló 15/2017. (XII. 21.) önkormányzati rendelete helyi tájképvédelmi területet kijelöl. Az alábbi fejezetekben a lehatárolást bemutattuk.

1.D.B TELEKSTRUKTÚRA ÉS UTCAVONAL-VEZETÉS

TELEKSZERKEZET ÉS TELEKHASZNÁLAT

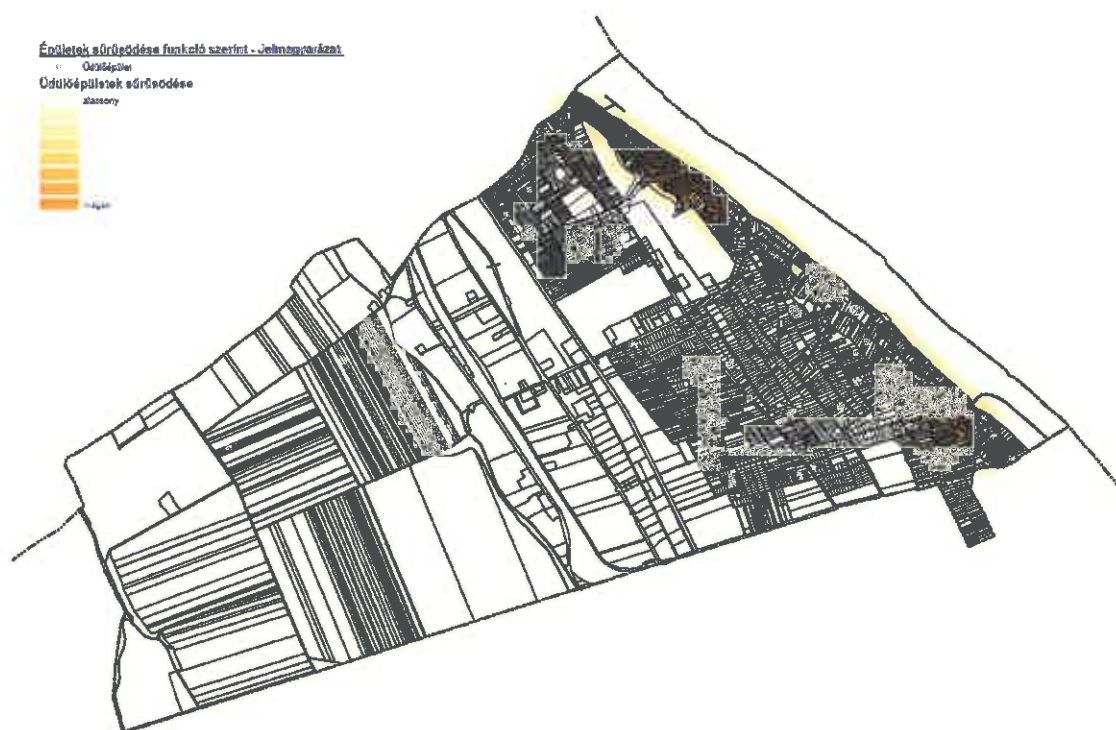
Az egyes településkarakterek területileg jól elkülönülnek egymástól. Igaz ugyan, hogy a belterületi fekvésű part menti üdülőterület és a beljebb található lakóterület közvetlenül egymás mellett húzódik, azonban az épületállomány vizsgálatából megállapítható, hogy a Duna menti területeken kizárólag üdülőépületek találhatók, ezáltal a terület jól elkülönül a lakóterülettől. A zártkerti terület szintén elválik a lakóterülettől, hiszen itt döntően gazdasági épületek állnak. A külterület nyugati részét, a korábbi fejezetekben, a földhivatali alaptérkép szerinti művelési ágakat bemutató ábrán már ismertettük.

Kulcson a telekméretek a belterületen rendkívül vegyes képet mutatnak. A 350 m²-nél kisebb alapterületű telkek a legmagasabb számban az üdülőterületen találhatók. A lakóterületen a telkek zöme 720 m² és 3000 m² közötti területű. A zártkerti terület szintén vegyes képet mutat, itt is megtalálhatók elsősorban 350 m² alatti területű telkek, de a legtöbb ingatlan 720 m² és 3000 m² közötti területű.

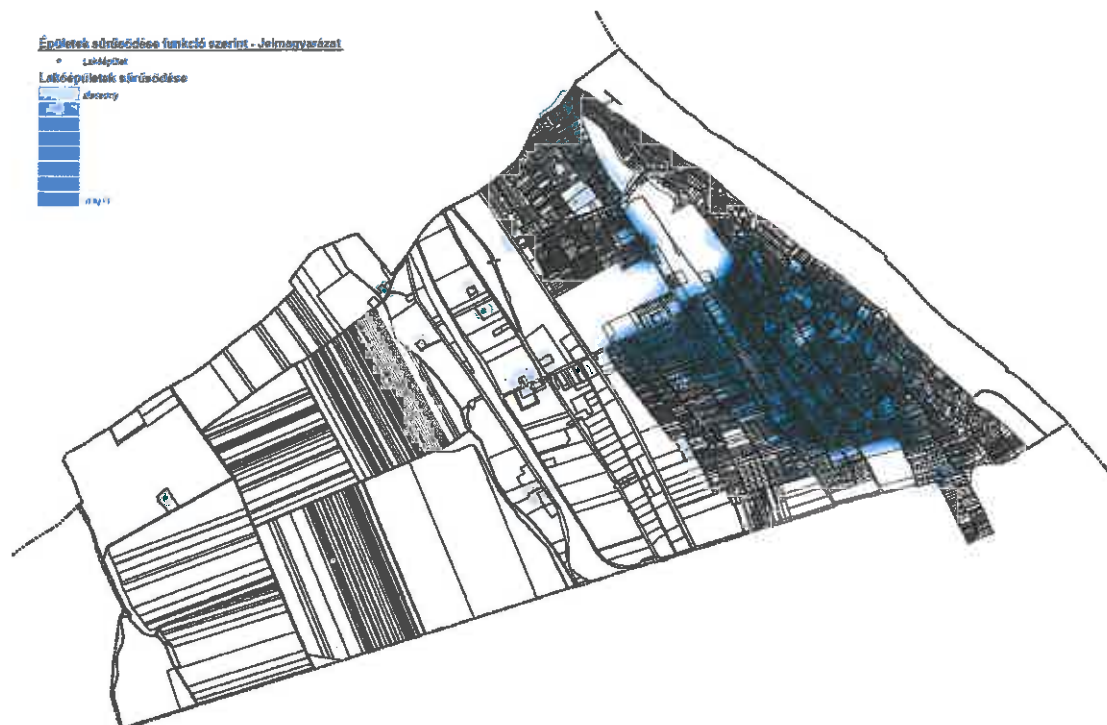
A hatályos településrendezési eszközök alapján, a belterületen üdülőterület és lakóterület lett kijelölve. A zártkert zömében kertes mezőgazdasági terület besorolású. Az autópálya és főút közötti területsáv déli része gazdasági terület, itt üzemi épületek találhatók. A külterületi utak menti terület és a vasútvonal környezete erdőterület besorolású, a külterület nyugati, sík része általános mezőgazdasági terület, melynek vízfolyás menti szakasza korlátozott használatú mezőgazdasági terület.

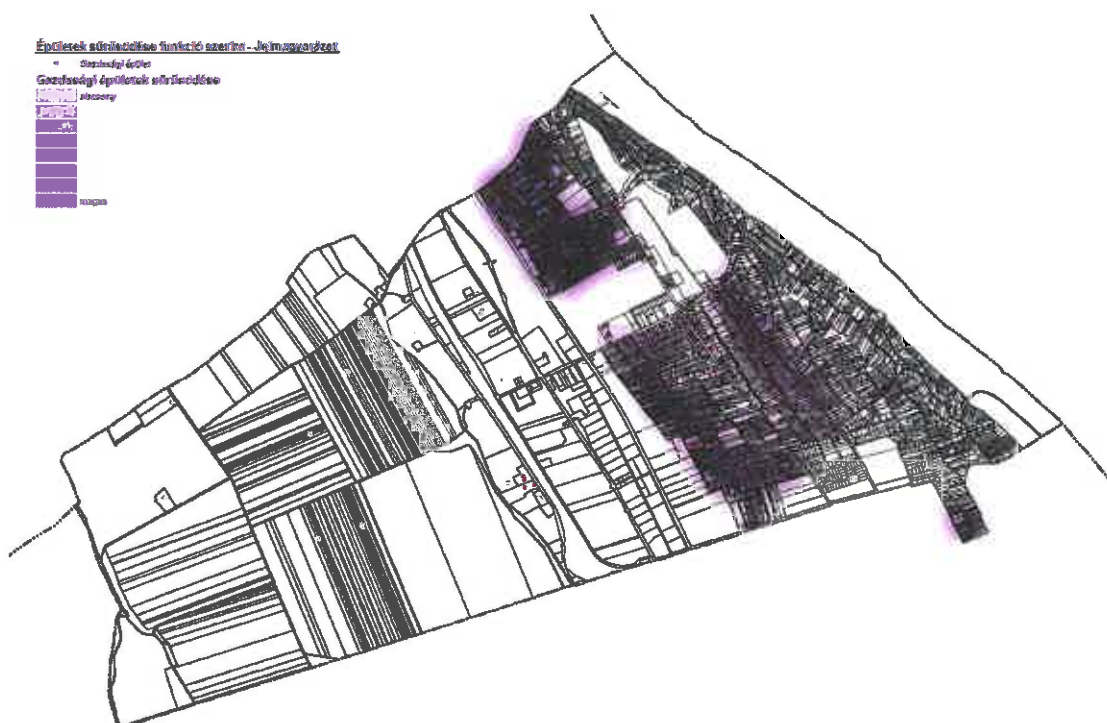
Telekméretek – Forrás: földhivatali alapadatok – saját szerkesztés

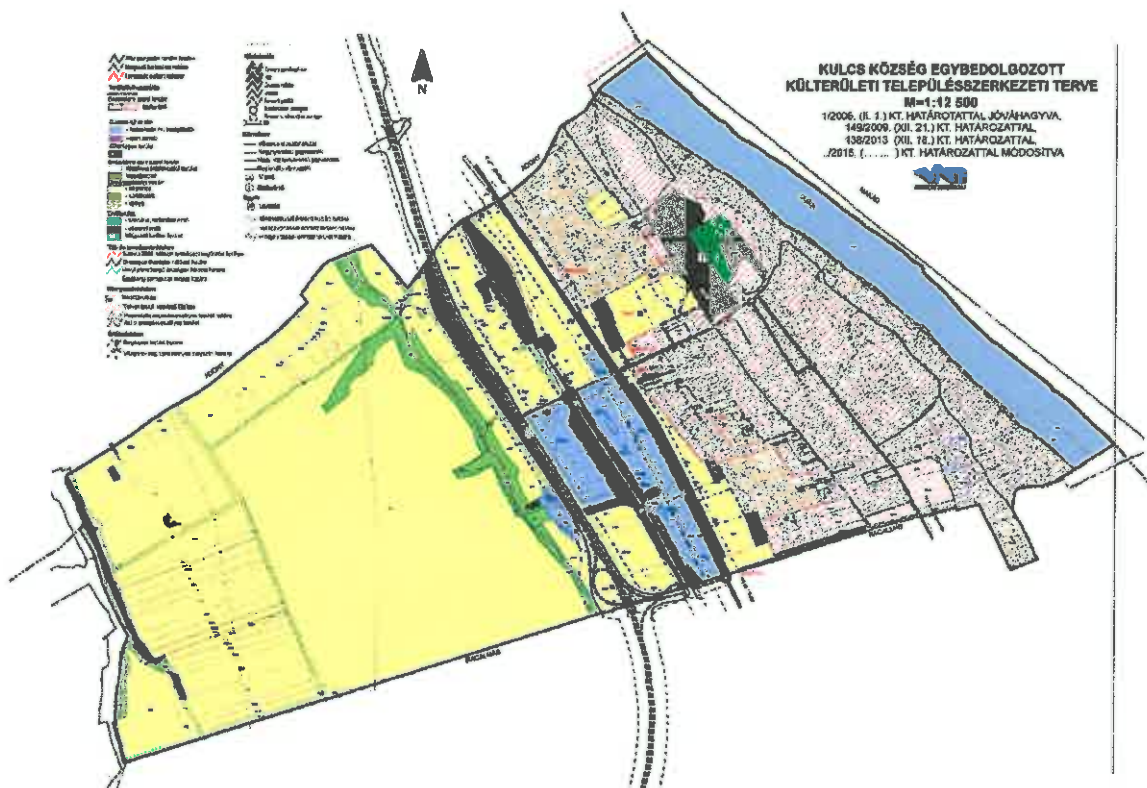
Üdülőképzetek térbeli elhelyezkedése, sűrűsödése – Forrás: földhivatali alapadatok – saját szerkesztés

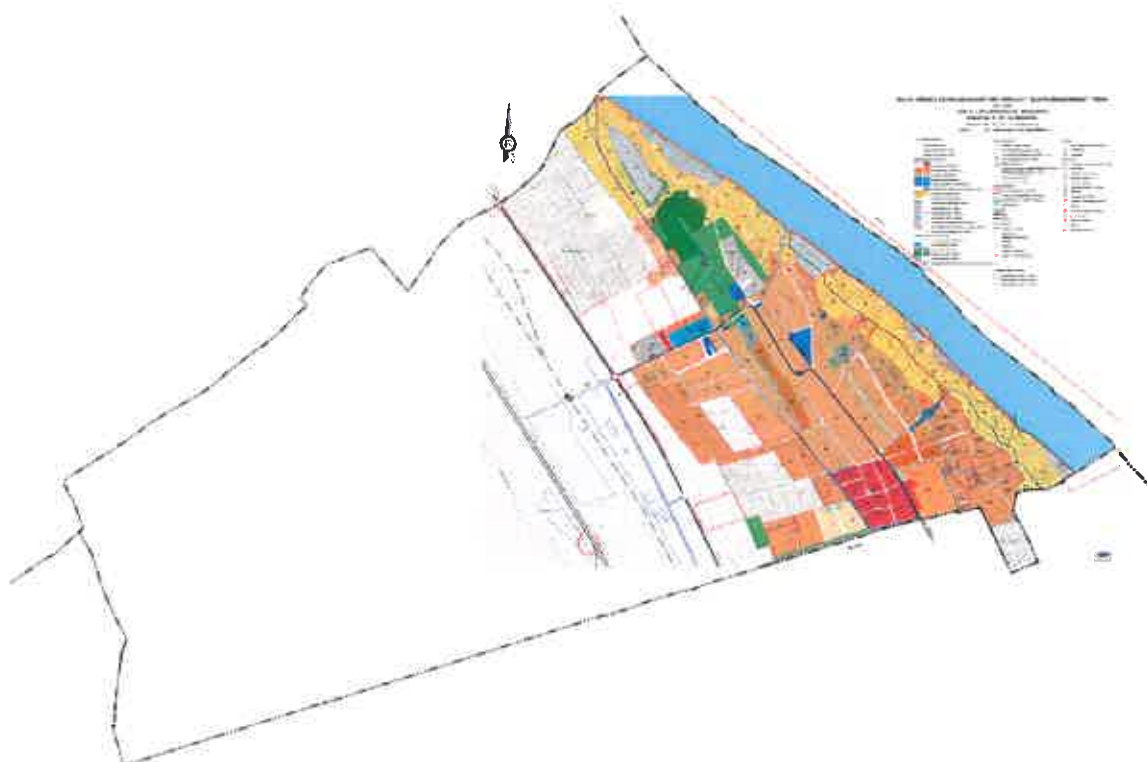
Lakóépületek térbeli elhelyezkedése, sűrűsödése – Forrás: földhivatali alapadatok – saját szerkesztés

Gazdasági épületek térbeli elhelyezkedése, sűrűsödése – Forrás: földhivatali alapadatok – saját szerkesztés

Kulcs Község Külsőterületi Településszerkezeti Terve, 2016

Kulcs Község Belterületi Településszerkezeti Terve, 2016

BEÉPÍTÉSI MÓD

Beépítési mód tekintetében a lakóterület, az üdülőterület és a zártkerti terület szintén elkülönül egymástól. A part menti üdülőterületen vegyesen találhatóak oldalhatáron álló és szabadon álló épületek. Lényeges, hogy itt az épületek nem a telek utcafronti részén állnak, hanem jóval beljebb, a telek középső részén. A lakóterületre oldalhatáron álló épületek jellemzőek, közel az utcafronti telekhatárhoz. A zártkerti területen zömében szabadon álló épületek állnak, de itt is megtalálható az oldalhatáron álló beépítési mód. Itt az épületek a telek középső részén, az utcafronti telekhatártól távolabb állnak.

Jellemző lakóterületi beépítés – Forrás: Földhivatali alaptérkép – saját szerkesztés

Jellemző üdülőterületi beépítés – Forrás: Földhivatali alaptérkép – saját szerkesztés

1.D.C. UTKAKÉP, UTKAKÉP RÉSZLET

A belterületen az utca kép az egyes területfelhasználási kategóriák, belterületi településrészek mentén változó. A történelmi településmagon belül falusias lakóterület, illetve településközponti terület van kijelölve. E területen a feltáró utak szélesebbek, mint például az üdülőterületen, vagy a zártkerti területen. A beépítési mód legtöbb esetben oldalhatáron álló. Az épületek zöme egy szintes. Az utak mentén gyalogos járda is található. A közterületekre alacsony mértékű zöldfelület jellemző. Fás növényzet nem kíséri az utakat. Ennek egyik fő oka a légvezetékek jelenléte. A hatályos településrendezési eszközökben kijelölt új lakóterületek beépülése megkezdődött, azonban a terület zöme még beépítetlen.

Az üdülőterületre rendkívül meredek lejtők jellemzőek. Az utcaszélességek keskenyek, közterületi zöldfelületek nem találhatóak itt. Az üdülőterületen a magánkertekben a zöldfelületi intenzitás magasabb, mint a lakóterületen.

üdülőtérületi utcaképek – saját fotó

1.D.D. EGYÉB TELEPÜLÉSKARAKTER ELEMÉK

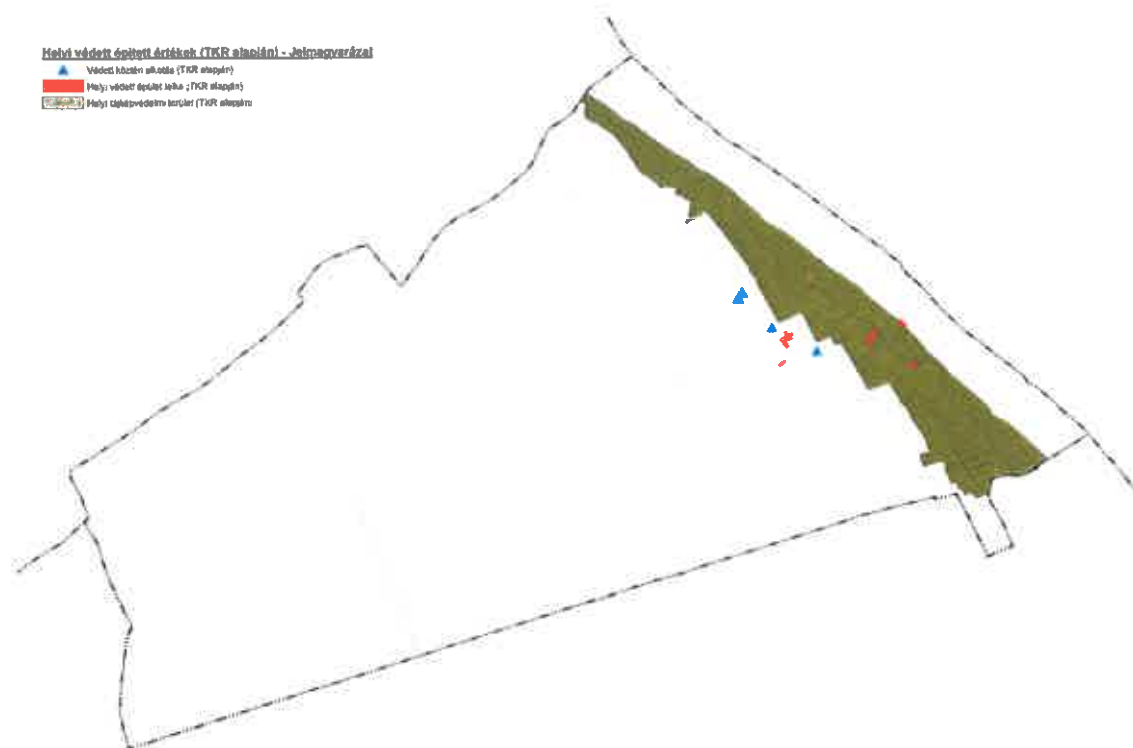
Az épülettípusok több szempont szerint tipizálhatók:

- ◆ Funkció
- ◆ Magasság és tömeg
- ◆ Kidolgozottság és anyaghasználat
- ◆ Minőség

A fenti szempontokat azonban felülírja annak ténye, hogy az adott épület képvisel-e értéket akár saját belső és külső tulajdonságai alapján, akár a közösség életében betöltött szerepe szerint. Kulcs község rendelkezik településképi rendelettel, illetve településképi arculati kézikönyvvel.

HELYI VÉDETT ÉPÜLETEK, HELYI TÁJKÉPVÉDELMI TERÜLET

Kulcs Község Önkormányzat Képviselő-testületének a településképi védelméről szóló 15/2017. (XII. 21.) önkormányzati rendelet 1. sz. melléklete 8 db helyi védelem álló épületet tüntet fel.

Helyi védett épületek (piros szín), védett köztéri alkotások (kék háromszög), illetve helyi tájképvédelmi terület (sötét sárga szín) – Forrás: Kulcs Község Településképi Rendelete

Helyi egyedi védelem alatt álló védett épület – TKR alapján

Szám	Cím	Megnevezés	Helyrajzi szám
1	Kossuth Lajos utca 73.	Római katolikus templom	3473
2	Rákóczi Ferenc utca 71.	Református templom	3601
3	Kossuth Lajos utca 75.	Fekete István Általános Iskola	3475
4	Sötér István sétány 85.	Hajóállomás	2654
5	Deák Ferenc utca 9.	Tilla	2629
6	Deák Ferenc utca 56.	Hegyi Otthon pince	3133/1
7	Deák Ferenc utca 92.	Nádtetős épület	3150/2
8	Deák Ferenc utca 124.	Nádtetős épület	3332

Forrás: Kulcs Község Településképi Rendelete

1.D.E. ÉPÍTMÉNYRÉSZLET VAGY AZ ALKALMAZOTT ANYAGHASZNÁLAT, TÖMEGFORMÁLÁS, HOMLOKZATI KIALAKÍTÁS

Kulcs területén járva sok helyen találkozhatunk jellegzetes, visszatérő építményrészlettel, anyaghasználattal, tömegformálással, homlokzati kialakítással. Összességében elmondható, hogy az egyes korok fennmaradó jellegzetességének köszönhetően változatos képet kapunk.

A történeti település területén maradt házak túlnyomó részt hosszházas házak oldalhatáron állóan. Az 1960-as évektől Kulcson is elterjedtek a kádár-kocka névre hallgató épületek, melyeket az 1980-as évektől különböző hozzá épített épületrészekkel bővítettek.

A lakóházaknál a tető kialakításában sincs egységes kép egyaránt találhatók olyan épületek melyeket nyereg, kontyolt, vagy manzárd tető zár le. A tetők hagyományos héjazatát agyagcserép alkotja, de mellette még a palatetők is megtalálhatóak.

A homlokzatok kialakítása településrészenként eltérő, díszítettségét nagyban befolyásolja az építésének kora. Díszítőelemként elterjedtek az ablak körüli, vagy alatti homlokzat-, illetve lábazatdíszítések. A lábazatdíszítések lehetnek festések, stukkós díszítések, kőberakások. Festések túlnyomó rész a homlokzathoz illő, de annál sötétebb vagy világosabb árnyalattal jelennek meg. A homlokzatok színválasztását elsősorban a natúr, pasztellszínek jellemzik, de napjainkra már elterjedtek az élénkebb árnyalatok is.

Az üdülőterületek épületállománya változó megjelenésű. Az 1960-as évek után elterjedt üdülő funkciójú faházak közül néhány még ma is megtalálható. Az üdülőépületek zöme mára átépült. Köztük jelentős különbségek fedezhetők fel, mind színhasználat, mind tömegformálás tekintetében.

A kerítések többnyire zártak, de áttörtek is találhatók. Anyaghasználat tekintetében, kő, fa, fém, beton és ezek különböző variációi egyaránt megtalálhatóak. Az üdülőterületre magas kerítéslábazatok, illetve támfalak is jellemzőek, a meredek lejtésviszonyokból adódóan.

1.D.F. TÁJ- ÉS KERTÉPÍTÉSZETI ALKOTÁS, EGYEDI TÁJÉRTÉK, NÖVÉNYZETE

TÁJ- ÉS KERTÉPÍTÉSZETI ALKOTÁS

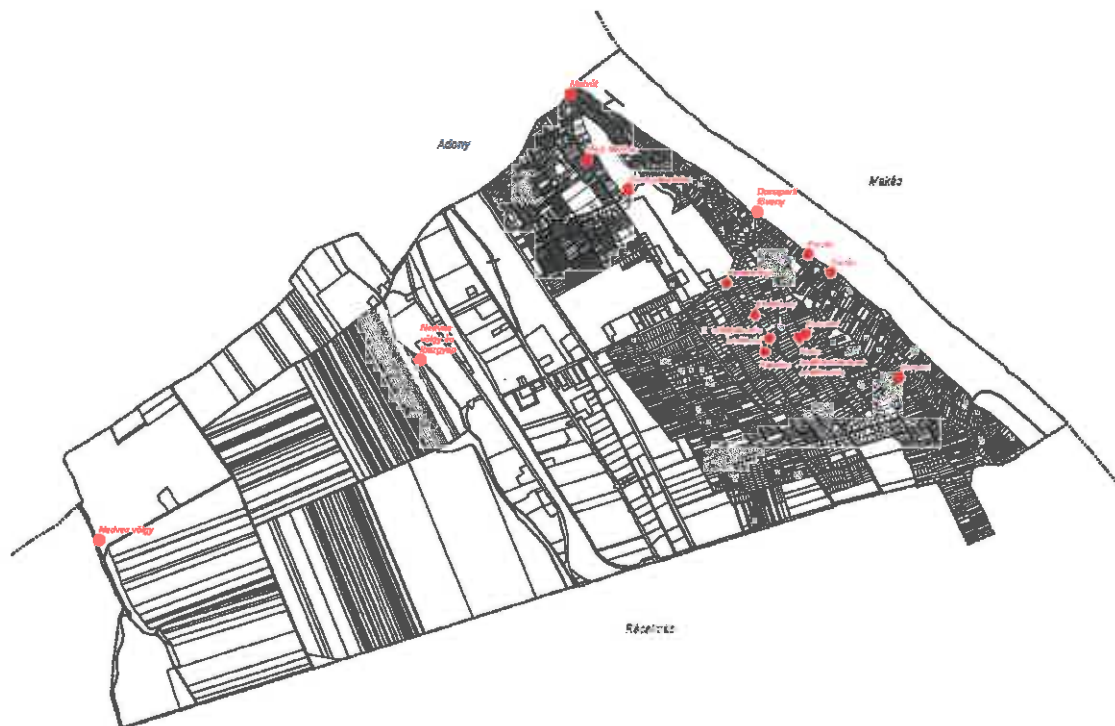
A Történeti Kertek Adattára és helyszíni bejárás alapján, Kulcs területén történeti kert, illetve táj- és kertépítészeti alkotás nem lelhető fel. Forrás: <http://www.historicgarden.net/>

EGYEDI TÁJÉRTÉKEK

Az egyedi tájértékek meghatározását a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 6. §-a tartalmazza az alábbiak szerint.

- „6. § (1) A táj a földfelszín térben lehatárolható, jellegzetes felépítésű és sajátosságú része, a rá jellemző természeti értékekkel és természeti rendszerekkel, valamint az emberi kultúra jellegzetességeivel együtt, ahol kölcsönhatásban találhatók a természeti erők és a mesterséges (ember által létrehozott) környezeti elemek.
- (2) A tájhasznosítás és a természeti értékek felhasználása során meg kell őrizni a tájak természetes és természetközeli állapotát, továbbá gondoskodni kell a tájak esztétikai adottságait és a jellegét meghatározó természeti értékek, természeti rendszerek és az egyedi tájértékek fennmaradásáról.
- (3) Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.
- (4) Az egyedi tájértékek megállapítása és nyilvántartásba vétele a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv (a továbbiakban: igazgatóság) feladata.
- (5) A településrendezési terv tartalmazza a tervezési területen található egyedi tájértékek felsorolását.”

Az egyedi tájértékek meghatározásakor a TÉKA (<http://tajertektar.hu/hu/>) adatbázist használtuk fel, mely tartalmazza a Kulcs területén lévő egyedi tájértékeket, illetve azok elhelyezkedését.

Egyedi tájértékek a TÉKA adatbázisa szerint

Egyedi tájértékek Kulcs területén

#	Megnevezés
1	II. világháborús emlékmű
2	Dunaparti főveny
3	Mélyút
4	Feszület
5	Forrás
6	Kulcs önállóodásának emlékműve
7	Nedves völgy
8	Kerekeskút
9	Gyurgyalagtelep
10	Emlékhely
11	Régi lakóház
12	Forrás
13	Kereszt
14	Kápolna
15	Nedves völgy és löszgyep

Forrás: <http://tajertekar.hu/hu/>

Az egyedi tájértékek a Települési Értékleltár készítése során nem kerültek külön feltüntetésre, az egyes elemek a Műemlékek és a Helyi védelemre javasolt szobrok, képzőművészeti alkotások, emlékművek, keresztek fejezetben szerepelnek.

NÖVÉNYZET

A terület az Közép-Duna-völgy vegetációtájhoz tartozik. A település az Alföld nagytáj, Mezőföld és Duna-menti-síkság középtáj, illetve Kelet-Mezőföld és Közép-Duna-völgy kistáj része. A kistáj potenciális vegetációja ártéri ligeterdő.

Közép-Mezőföld kistáj jellemzése:

„A kistáj az erdőssztyepp-zóna része, keleti irányban erősödő kontinentális jelleggel. A löszplató nagy része potenciális erdőterület. Az évszázadok óta művelt tájban ma legjellemzőbbek a nagytáblás szántók. A természetközeli vegetáció maradványai a hullámos felszínbe bevágódó kisebb löszvölgyekben, a többszörösen elágazó völgyrendszerekben, a homokos talpú laposokban maradtak fenn, valamint gyakran a szántók közti mezsgyék is őrzik az egykori flórát. A kistáj egyes részeiben a természetközeli élőhelyfoltok összefüggő hálózata őrzi jelentős élőhelyi sokféleséget.

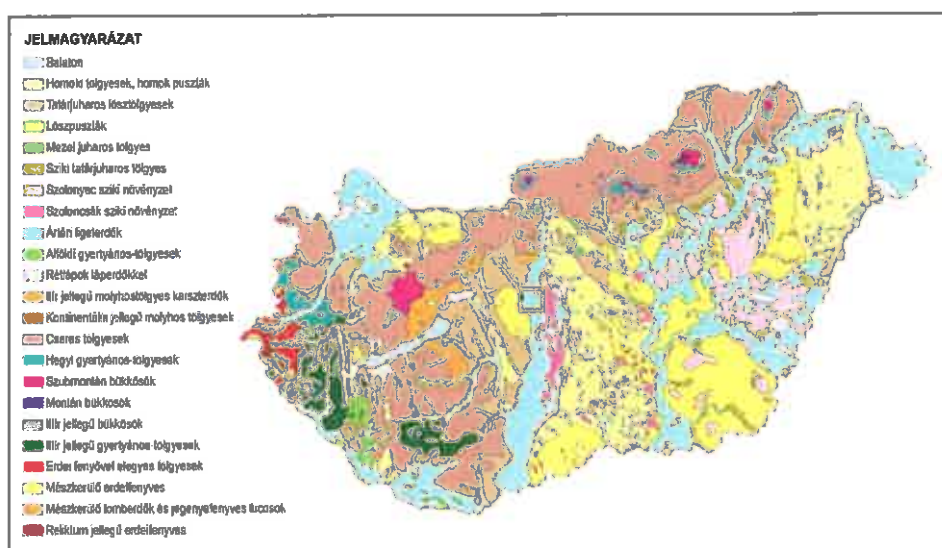
A meredek völgyoldalakon ősi löszpusztagyeppek, félszáraz (szálkaperjés) erdőssztyepprétek, a szakadópartokon félsivatagi jellegű löszfelnövényzet él (heverő seprűfűvel – *Bassia prostrata*)

● ● ●

Fajszám: 600-800; védett fajok száma: 40-60; özőnfajok: zöld juhar (*Acer negundo*), bálványfa (*Ailanthus altissima*), gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), selyemkóró (*Asclepias syriaca*), tájidegen őszirózsa-fajok (*Aster spp.*), amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*), kései meggy (*Prunus serotina*), japánkeserűfű-fajok (*Reynoutria spp.*), akác (*Robinia pseudoacacia*), aranyvessző-fajok (*Solidago spp.*)."

A MÉTA program (Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisa) keretei között készített, Magyarország természetközeli növényzettel való borítottságát ábrázoló térkép szerint Kulcs község növényzettel való borítottsága 10-30% közötti.

Forrás: <https://www.novenyzetiterkep.hu/node/390#1.4.>

A terület potenciális vegetációja

Forrás: <http://www.novenyzetiterkep.hu/node/684>

HELYI JELENTŐSÉGŰ VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLET

Kulcs Község nem rendelkezik helyi jelentőségű védett természeti területekről szóló rendelettel. A természetvédelmi információs adatbázis (Védett természeti területek keresőfelülete) nem tartalmaz védett természeti értéket Kulcson.

1.D.G. SZOBOR, KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁS, UTCABÚTOR

Kulcs területén több szobor, képzőművészeti alkotás, emlékmű, kereszt található. A köztéri alkotások jelentős része a település múltjához és a vallási élethez köthető.

HELYI ÉRTÉKET KÉPVISELŐ SZOBROK, KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK, EMLÉKMŰVEK, KERESZTEK

Kulcs Község Településképi Rendelete 4 db védett köztéri alkotást tartalmaz.

Védelem alatt nem álló helyi köztéri alkotások – TKR alapján

Szám	Cím	Megnevezés	Helyrajzi szám
1	Kossuth Lajos utca 85	Kossuth-szobor	3482/1
2	Temető utca 1/A	1956-os Büszkeségpont köztéri alkotásai	3447
3	Kossuth Lajos utca 125	Kulcsi Hatok emlékparkjában álló szoborcsoport	3559
4	Kossuth Lajos utca 115	Kerekes kút	3542

Forrás: Kulcs Község Településképi Rendelete

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

A hatályos településrendezési eszközökben kijelölt lakóterületi fejlesztések felülvizsgálatra kerültek. Megállapítást nyert, hogy a szabályozási terv, a belterületbe beékelődő külterületi szántóterületet lakóterületbe sorolta, azonban e fejlesztést, a településszerkezeti terven nem rögzítette, a részterületet általános mezőgazdasági területként tüntette fel. Ezen ellentmondás feloldásra került a felülvizsgálat során. A népességprognózist figyelembe véve nem indokolt a külterület e részének lakóterületbe való átsorolása. A hatályos terven jelölt, belterületi lakóterületi fejlesztések elegendő lakóterületet biztosítanak a településre költözők számára. Ezen felül az is megállapítást nyert, hogy a hatályos terven jelölt beépítésre szánt területek nagy része alacsony kihasználtságú, azaz vagy beépítetlen, vagy pedig 10 %-nál alacsonyabb beépítettségű.

A területfelhasználási rendszer felülvizsgálata során összevetettük az új, beépítésre szánt területek elhelyezkedését, a régészeti lelőhelyek területeivel. A belterületen az új, keskeny lakóterületi sávok kijelölése a hatályos szabályozási vonalak törléséből adódik, így valójában itt új lakóterület kijelölése nem történik, mindössze az utcaszélességek felülvizsgálatáról van szó. (A korábban kiszabályozásból közlekedési célú területek kerülnek lakóterületbe visszasorolásra, a szabályozási vonalak törléséből adódóan.)

A külterületen az alaptérkép szerinti tanyás területek új beépítésre szánt területként jelennek meg, mivel a hatályos településrendezési eszközök ezen ingatlanokat általános mezőgazdasági területbe sorolta, mely beépítésre nem szánt terület. A felülvizsgálat során a tanyás területek különleges tanya területbe lettek sorolva, mely beépítésre szánt terület. Az ingatlanok tanya hasznosítása a meglévő állapotot tükrözi, ebből adódóan új fejlesztésekről nem beszélhetünk.

Új beépítésre szánt terület régészeti lelőhellyel való érintettségéről egyetlen helyen beszélhetünk. Az autópálya és a főút közötti területsáv déli része a hatályos településrendezési eszközök szerint gazdasági terület. Az elaprózódott telekstruktúra miatt a terület gazdasági célú hasznosítása nehézségekbe ütközik, nagyobb léptékű fejlesztéshez a meglévő telekszerkezet átalakítása szükséges. A területsáv északi része a hatályos településrendezési eszközök szerint általános mezőgazdasági terület. E területész egyetlen telekből áll, ebből adódóan itt lehetőség nyílna nagyobb léptékű gazdasági fejlesztés megvalósítására. E területsáv északi határát érinti „Radicsa elágazó” megnevezésű, 77589 azonosítójú régészeti lelőhely, melynek területe átnyúlik Adony város közigazgatási területére. A lelőhely védettsége „szakmai”. A régészeti lelőhely részterületének érintettsége 3500 m² kiterjedésű. Az új gazdasági terület kiterjedése 23 hektár, így a régészeti lelőhely érintettsége rendkívül kis területre korlátozódik, a terület északi határa mentén. Megállapítható, hogy a fejlesztés kivitelezhető a régészeti lelőhely beépítése nélkül, illetve a lelőhely jelenléte nem korlátozza az új gazdasági terület beépíthetőségét.

2.A. A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPLŐ ELEMÉK VONATKOZÁSÁBAN RELEVÁNS RÖVID ÉS KÖZÉPTÁVON TERVEZETT VÁLTOZÁSOK ISMERTETÉSE

A Hatástanulmány Kulcs Településfejlesztési Konceptiója (továbbiakban: Konceptió) című dokumentumban rögzített jövőképet, és ennek elérésére kitűzött célrendszeri elemeket tekintette tervezett változásoknak.

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet – a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról – 14. mellékletében szereplő tartalom éppen ezért kiegészül a Konceptió jövőképi, valamint célfa elemeinek bemutatásával.

KULCS KÖZSÉG CÉLJAI

1. Gazdaság stabilizálása

1.1. Gazdasági ágak egyensúlyra törekvő fejlesztése

- 1.1.1. Turizmus célzott irányainak fejlesztése (horgászturizmus, falusi turizmus, borturizmus, ökoturizmus)
- 1.1.2. Gazdasági területek fejlesztése (elaprózódott telekszerkezet megszüntetése)
- 1.1.3. Mezőgazdasági irányok támogatása (szőlő-, és gyümölcsstermesztés újjáélesztése, helyi termelők támogatása, rövid ellátási lánc preferálása)

1.2. Foglalkoztatottság növelése

- 1.2.1. Helyben történő foglalkoztatottság támogatása
- 1.2.2. Távmunka lehetőségeinek megteremtése (elsősorban szélessávú internet hozzáférés biztosításával)
- 1.2.3. Minden képzettségi szint számára munkahelyi lehetőség elősegítése

1.3. Képzés erősítése

- 1.3.1. Továbbtanulás támogatása
- 1.3.2. Képzési programok támogatása
- 1.3.3. Felnőttképzés támogatása

1.4. Önkormányzati feladatok teljesítése

- 1.4.1. Önkormányzati vagyon növelése
- 1.4.2. Helyi vállalkozások támogatása
- 1.4.3. Közfoglalkoztatás működtetése

2. Épített környezet fejlesztése

2.1. Arculati megjelenés erősítése

- 2.1.1. Tájképvédelmi szempontok érvényesítése (elsősorban a Duna felől látható területek tájképvédelme, egységes épületmagasságok előírása az azonos adottságú településrészekben)
- 2.1.2. Földkábelek támogatása légkábelek helyett
- 2.1.3. Épített örökség elemek védelme (régészeti és épített örökség védelme, bemutatása)

2.2. Területrendezés újragondolása

- 2.2.1. Területfelhasználási rendszer térszerkezetének újragondolása, indokolatlan különbségek megszüntetése
- 2.2.2. Beépítésre szánt területek magasabb fokú kihasználhatóságának biztosítása
- 2.2.3. Településközponti területek fejlesztése, lakóterületi fejlesztések, külterületi tanyák fejlesztése

2.3. Közterületek rendezése

- 2.3.1. Községi terek fejlesztése
- 2.3.2. Parkoló felületek bővítése
- 2.3.3. Új zöldterületek kijelölése

2.4. Közművesítési és környezetvédelmi intézkedések

- 2.4.1. Katasztrófavédelmi elvárások (csúszásveszély elleni védelem, árvízvédelem) biztosítása
- 2.4.2. Csatornahálózat kiépítése a teljes belterületen
- 2.4.3. Környezetbiztonság megteremtése

3. Életminőség javítása

3.1. Életkori sajátosságok figyelembe vétele

- 3.1.1. Játsszóterek fejlesztése, edzőparkok kialakítása
- 3.1.2. Idősek otthonának fejlesztése
- 3.1.3. Kulturális programok támogatása

3.2. Egészségben megélt évek számának növelése

- 3.2.1. Fiatalkorúak sportolási tevékenységének, sport-oktatásának támogatása
- 3.2.2. Rekreációs, és sport célú fejlesztések
- 3.2.3. Egészségügyi szűrővizsgálatok támogatása

3.3. Községi érdekek érvényesítése

- 3.3.1. Reális igényekhez igazodó fejlesztések kijelölése (túlzott mértékű területi fejlesztések visszavonása, kompakt településszerkezet kialakítása)
- 3.3.2. Településrészek fejlesztési összhangjának megteremtése
- 3.3.3. Szociális ellátás fejlesztése

3.4. Dunával való kapcsolat erősítése

- 3.4.1. Duna part kedvezőbb kihasználtságának, gyalogos és kerékpáros körjáráhatóságának, elérhetőségének biztosítása
- 3.4.2. A Duna-part bevonása a mindennapi életbe
- 3.4.3. Evezős, valamint kajak-kenu sportágak támogatása, infrastruktúrájuk megteremtése

4. Klímatudatos lépések megtétele

4.1. Zöldfelületek fejlesztése

- 4.1.1. Természeti értékek védelme (Duna part és külterületi erdők, valamint vízfolyások parti sávja)
- 4.1.2. Mezővédő, hófogó, út- és vízfolyás kísérő erdősávok telepítése a sík fekvésű külterületeken
- 4.1.3. Növényállomány fenntartása

4.2. Közlekedés

- 4.2.1. Községi közlekedés ingázásban betöltött szerepének erősítése
- 4.2.2. Kerékpáros és gyalogos úthálózat fejlesztése
- 4.2.3. Elektromos energia alapú közlekedés támogatása (elektromos autó gyorstöltő helyek kialakítása)

4.3. Klímatudatos településfejlesztés

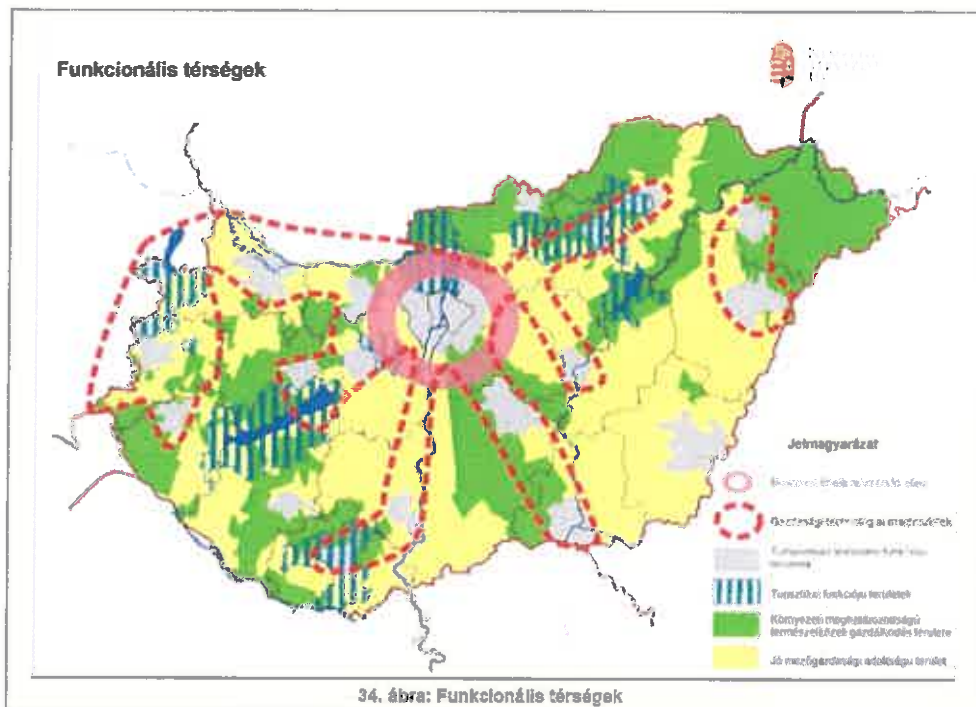
- 4.3.1. Szeletterülés mérséklése
- 4.3.2. Megújuló energiahasznosítás támogatása (szél-, nap- és geotermikus energia)
- 4.3.3. Épületek energiatudatos telepítése (homlokzatok hőszigetelése, nyílászárók cseréje)

4.4. Káresemények elkerülése

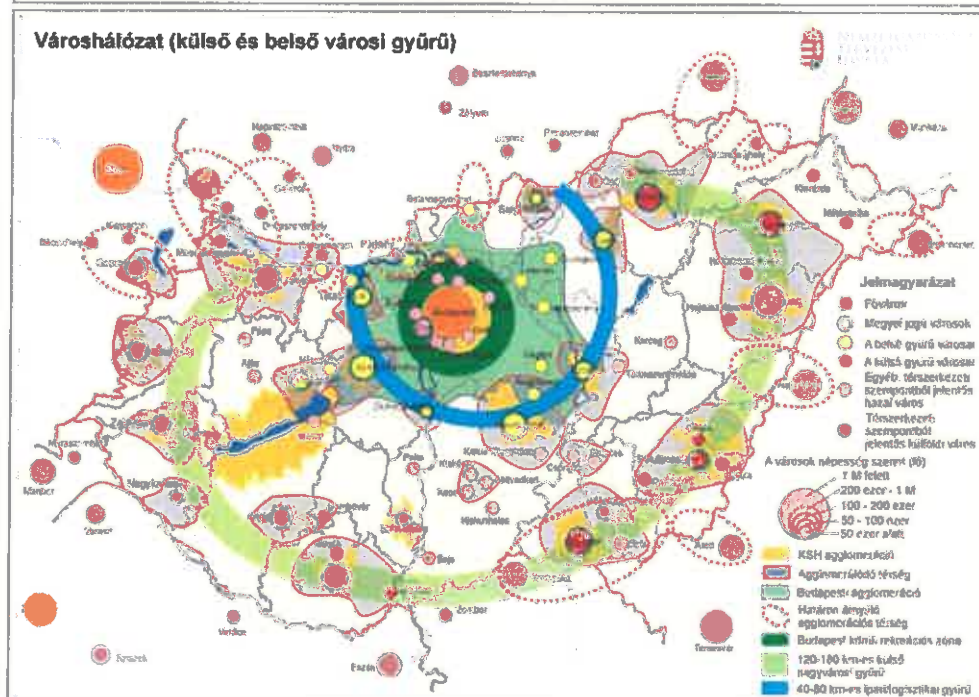
- 4.4.1. Partfalállékonyosság erősítése (források feltárása, eltömedékelésük megakadályozása a rétegvizek kiáramolhatósága végett)
- 4.4.2 Mezőgazdasági területeken a vegyszerhasználat korlátozása (elsősorban az ivóvízbázis minőségi védelme érdekében) és az ökögazdálkodás támogatása, valamint a kommunális eredetű szennyezések elkerülése
- 4.4.3 Szelektív hulladékgyűjtés arányának növelése

2.A.A. TELEPÜLÉSHÁLÓZATI ÉS TÁJHASZNÁLATI VÁLTOZÁS

Az Országgyűlés Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról szóló 1/2014. (I. 3.) OGY határozata szerint Kulcs község a gazdasági technológiai magterület része. Ezen felül Budapest vonzáskörzetének déli határán fekszik, továbbá a Dunaújváros körüli agglomerálódó térség része.

34. ábra: Funkcionális térségek

Forrás: Országgyűlés Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról szóló 1/2014. (I. 3.) OGY határozat

Fejér Megye Területfejlesztési Konceptiójának átfogó és stratégiai céljai közül több is fontos Kulcs község szempontjából.

Átfogó célok:

- A helyi közösségtudat, a kohézió, a népességmegtartó képesség erősítése, a vállalkozó – innovatív társadalom megteremtése
- Az élhető környezet minőségének javítása, a meglévő erőforrások védelme

Stratégiai célok:

- Hálózati együttműködések fejlesztése
- Természeti és kulturális értékek megőrzése, bemutatása, lakókörnyezet javítása
- Természeti erőforrások védelme
- Versenyképes gazdaság feltételeinek megteremtése

Ezen felül a Konceptió szerint Kulcs község a Dunaújvárosi funkcionális térség része, mely vonatkozásában a következők kerültek megállapításra:

- *„Az együtt tervezendő / funkcionális térségekben közösen kell kijelölni a különböző célra hasznosítható területeket. Ilyenek az agglomerálódó zónák, elsősorban a Budapesti agglomeráció, Székesfehérvár és Dunaújváros vonzáskörzete, ahol a zöldmezős beruházások megvalósítására alkalmas nagyterjedésű szabad területek is rendelkezésre állnak. E zónákban az urbanizáció fel fog gyorsulni, aminek szabályozott kereteket kell biztosítani annak érdekében, hogy a pazarló, koordinálatlan területfelhasználás, a települések közötti verseny a funkciók letelepítésében, területek átminősítésében elkerülhető legyen.”*

A 2018. évi CXXXIX. törvény - Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről – Szerkezeti tervlapja szerint Kulcs község területét a települési térség, a mezőgazdasági térség, illetve az erdőgazdálkodási térség érinti. A meglévő infrastruktúra hálózatokon túl a tervlap tervezett elemet nem jelöl.

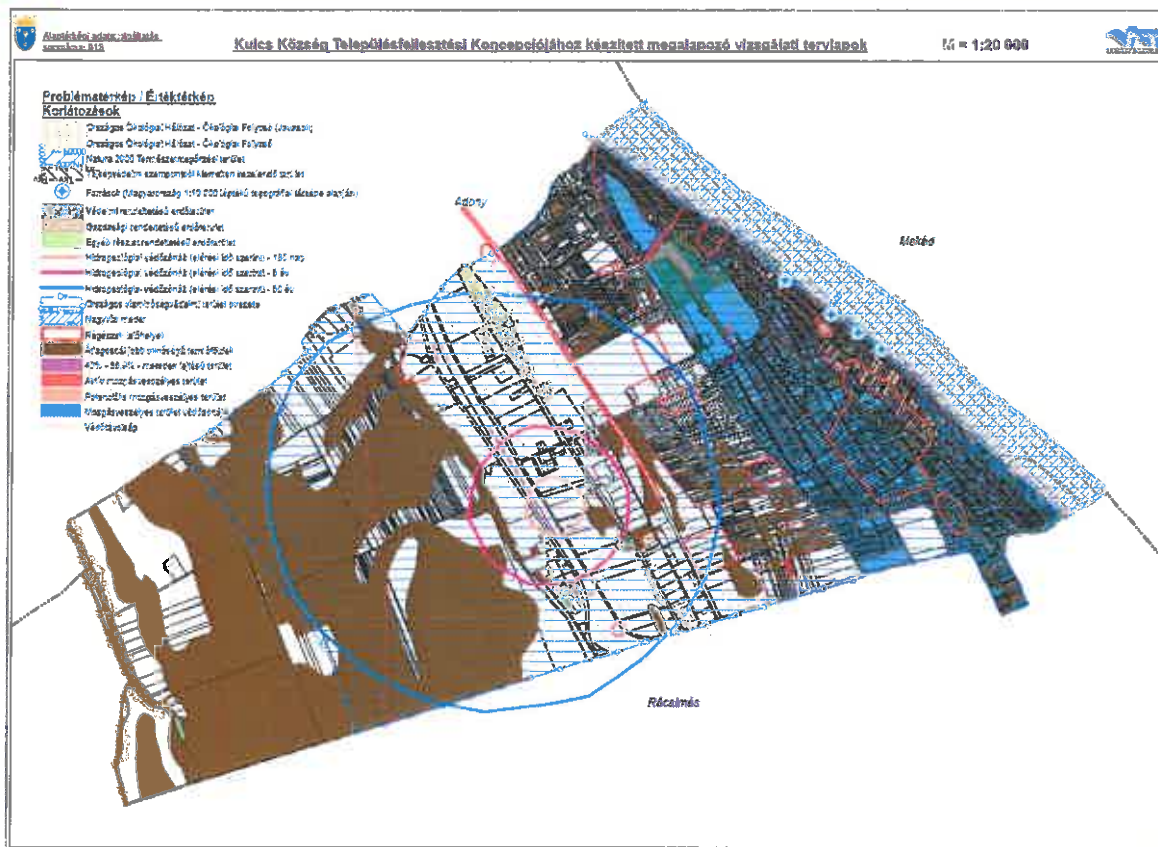

Forrás: A 2018. évi CXXXIX. törvény - Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről – Szerkezeti tervlap

2.A.B. TELEPÜLÉSSZERKEZETI, TERÜLETHASZNÁLATI ÉS BEÉPÍTETTSÉGI VÁLTOZÁS

A Konceptió -tervműfajánál fogva, településszerkezeti, terület-felhasználási, illetve beépítettségi változásokat közvetlenül nem eredményez. Elindít azonban egy folyamatot, amelyik végül elvezet ezeknek a tényezőknél a megváltozásához.

A Konceptióhoz készült problématerkép nevesíti, és területileg le is határolja azokat a részeket, ahol fejlesztések, vagy korlátozások miatt az örökségi elemekre nagyobb odafigyelés szükséges.

Problématerkép, értéktérkép

Forrás: Kulcs Község Településfejlesztési Konceptiója - Megalapozó Vizsgálat és Célfa

2.A.C. INFRASTRUKTURÁLIS VÁLTOZÁS

KÖZLEKEDÉSI INFRASTRUKTÚRA

Kulcs község közlekedési helyzete rendkívül kedvező. A településen keresztül halad autópálya, elsőrendű főút, illetve vasútvonal. E fő közlekedési elemek meglétéből, belterületet elkerülő voltából adódóan a belterületen átmenő forgalom mértéke alacsony.

A klímatudatosság jegyében a település a közösségi közlekedés fejlesztését preferálja, valamint a környezetbarát közlekedési módot képviselő kerékpáros és vízi közlekedés fejlesztését. Előbbi a belső kapcsolatok kedvező eszköze, és - rekreációs használata révén - a turizmus érdekeit is szolgálja.

KÖZMŰ INFRASTRUKTÚRA

A Nemzeti Fejlesztés 2030 című dokumentum jelentős teret szentel a klímaváltozás hatásainak felmérésére és a felkészülési teendők számbavételére. Ezzel megerősíti az Európai Unió Tanácsának Magyar Elnöksége periódusa alatt született Klímabarát városok – Kézikönyv az európai városok klímaváltozással kapcsolatos feladatairól és lehetőségeiről című kiadvány megállapításait. A klímatudatos szemlélet azért is fontos Kulcs számára, mivel a klímaváltozással szemben, nevezetesen árvíz, és aszály, hőhullámok is szempontjából sérülékeny térségnek minősül.

Közmű-fejlesztés szempontjából kiemelt figyelmet kap a csapadékvíz-elvezetése. A meredek lejtőkön cél, a csapadékvíznek a befogadóba való eljuttatása a legrövidebb úton. A csúszásveszéllyel érintett területek esetében a csapadékvíz helyben tartása kerülendő, mivel nagy kockázatot jelent. Emellett célként jelenik meg a víztakarékosság, a megújuló energiák használatának növelése és az energia-hatékonyság. Valamennyi felsorolt tényező szerepel Kulcs Településfejlesztési Kon koncepciójának anyagában.

INTÉZMÉNYI INFRASTRUKTÚRA

A település intézményi infrastruktúrája a hasonló méretű településekhez mérve jónak számít, ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs benne további fejlesztési potenciál. Az időskorúak ellátása, a lakónépesség igényeihez, illetve a népesség növekedéshez mért szociális, nevelési, oktatási, kulturális, sport és szabadidős intézmények fejlesztések megvalósulása várható.

2.A.D. MŰEMLÉKI ÉRTÉKEK FELMÉRÉSE ESETÉN, A KÖZÉPTÁVON TERVEZETT, A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT LÉTESÍTMÉNYEK MEGJELENÉSÉT ÉRINTŐ BEAVATKOZÁSOK

Kulcs község területén a Miniszterelnökség adatszolgáltatása (Iktatószám: KSZ-7/591/2/2019) szerint nem található műemléki épület, vagy műemléki környezet.

Helyi jelentőségű művi értéket képviselő épületekkel azonban rendelkezik a település.

A hagyományok megőrzése, átörökítése, a természeti és épített sajátosságok megőrzése, az értékörzés mellett a megismertetést is szolgálja. A megismerés – megértés – megszeretés íve pedig a lokálpatrióta szemléletet erősíti.

2.B. A VÁLTOZÁSOK HATÁSAI

A település kulturális öröksége sérülékeny, meg nem újuló erőforrás, amelynek minden egyes eleme feltétlenül megóvandó, ezért azok elhelyezkedését, védelmét a vonatkozó Koncepció prioritásként kezeli.

Az örökséget ért károk mértéke eltérő. Már az arculati megjelenést beárnyékoló kisebb károk is elrontják a település összképet. Amennyiben ehhez szerkezeti károk is társulnak, úgy az építmények hasznosíthatósága kerül veszélybe. A legutolsó lépcsőfoknál, azaz az örökségi elemek megsemmisülésénél egy kapu bezárul mögöttünk, amin soha többé nem tudunk visszamenni. Az ellentételezés ebben az esetben lehetetlen. Örülhetünk a felmérési dokumentáció meglétének, ismerhetjük az adatokból kinyerhető információt. A későbbi korok új technológiával megerősített vizsgálati módszereit azonban már nem tudjuk alkalmazni, sok, ma még nem ismert tényről örökre homályban tartva.

A kárenyhítés helyett a hangsúlyt a megelőzésre, a megtartásra kell áthelyezni. Az örökségi elemek jó karban tartása az elsődleges, a kárenyhítés lehetőségeinek kutatását, csak előbbi alkalmazhatatlansága esetére tartogassuk.

Régészeti lelőhelyeket érintő fejlesztések esetén mindenképp szükséges a terület előzetes feltárása, hogy az ott található régészeti információk ne vesszenek el. Itt a kárenyhítést a megelőző feltárás jelentheti.

2.B.A. HATÁSOK A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE

A régészeti emlékek statikus és dinamikus tényezők együttesének tekinthetők. A földben várják megtalálásukat. Nem mozdulnak, nem változnak, mégis azzal, hogy felszínre kerülnek hirtelen ugrással átírnak addig szilárdnak hitt történelmi tényeket. Azzal, hogy megismertük őket, történelmi tudásunkat gyarapították. Megtartásuk fontos, elpusztulásukkal csökken az ismeretek tárháza. Fontos a feltárás maradéktalan szakszerűsége, részletes dokumentálása. Kedvező a helyben való bemutatathatóság, kerülendő a fennmaradást veszélyeztető minden lépés.

A Koncepció erősíti az értékalapú magatartást. Előterbe helyezi a kulturális örökség megbecsülését, amely az identitás alapja.

A település határából megismert régészeti lelőhelyek feltárhatóságának lehetősége a meglévő területhasználat mellett – reményeink szerint – biztosított.

2.B.B. HATÁSOK A TÖRTÉNETI TELEPÜLÉSRE, TELEPÜLÉS- ÉS TÁJSZERKEZETRE

A Koncepció a kontinuitás mellett a kedvező irányú változásokra helyezi a hangsúlyt. Kulcs község a Koncepció szerint kiemelten kezeli a kulturális örökség védelmét. Emellett hangsúlyt kap a gazdasági potenciál növelése, az életminőség javítása, az épített környezet fejlesztése, valamint a természeti környezet megóvása. A település határában tervezett változások egyetlen helyen régészeti lelőhelyet is érinthetnek, ez azonban alacsony területre korlátozódik.

Az elmúlt évszázadokban a táj jelentős átalakításokon ment keresztül, egyaránt érintve a kül-, és belterületi településrészeket. Megváltozott a lakóterületek kiterjedése, a mezőgazdasági művelés módja, a termesztett növények fajösszetétele, ezzel együtt csökkent a természetes élőhelyek aránya, megváltozott a tájszerkezet. A település a korábbi, természeti rendszereket felhasználó, azokkal harmonizáló élete, működése megváltozott, növekedése elszakadt a természetes dinamikától, mely számos konfliktust okozott. A Koncepció céljai közé sorolható ezen konfliktusok feloldása is.

A Konceptió a fenntarthatóság elvét hangsúlyosan kezeli. Tudja, hogy a fejlődés nem a területi terjeszkedés szinonimája, az élhető, szerethető település kialakítása a legfontosabb. A gazdasági szereplők látótere a környezettudatos szemlélet felé fordul, üzleti hasznot látva a klímatudatos magatartásban. A zöldfelületi fejlesztésre helyezett hangsúlyok, a környezetbarát közlekedés fejlesztése, a környezetterhelés csökkentése a befektetőket vonzó környezet kialakítása felé tett lépésként fogható fel. Az energiahatékonyság a megújuló energiahasználat előtérbe helyezésével párhuzamosan jövőbe mutató stratégia, amely az életminőség javulását eredményezi.

A Konceptió elvei változásokat hoznak magukkal a településkép feltárulásában. A megközelítési módok, nyomvonalak köre a közlekedési változtatásokkal és a környezetbarát közlekedés eszközeivel, a kerékpárral bővül. A településkép feltárulásának új pontjai, vonalai a környezetbarát közlekedést használók érkezési helyei. A kerékpárosok számára jóval lassabb a feltárulás, az érzékelés ideje megnő, számukra van idő az elmélyült megfigyelésre.

A Konceptióban vázolt jövőkép megvalósulása esetén tehát a településkép jelentős, pozitív irányú módosulásokon megy keresztül. Ennek a változásnak mind a területi, mind a vonalas tényezői hangsúllyal bírnak.

A Konceptió a védett karakterjegyű területeken túl gondot fordít a település egészének arculatára, az alulhasznosított területek fejlesztésbe való bevonására. A település ugyanis több mint alkotóelemeinek egyszerű összegzése, valami új keletkezik a részek egymásra hatásából. Ám az elv visszafelé is igaz. Ha a részeket erősítjük, ezek hatása nem egyszerűen összegződik, hanem hatványozódva, magasabb szintű végeredményre vezet.

2.B.C. HATÁSOK A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPLŐ MŰEMLÉKI ÉRTÉKEKRE

Műemléki értéke nem lévén a hangsúlyok a helyi jelentőségű épületekre tevődnek át. A helyi jelentőségű művi értékei kijelölik az egykori történeti struktúrát, egyedei arculatot. Ezen épületek megérdemlik a megbecsülést, helyreállítást, a védelem fenntartását.

A védelemmel nem szeretnénk az épületeket egy múltbeli szerepre kárhóztatni. A valamikori létező, de mára adott esetben irrelevánssá vált funkciójuk ismerete mellett meg kell találni számukra a mai és a jövőbeni szerepüket is. Nem hasznosulhat valamennyi múzeumként, az a kedvező, ha integrálódnak a település életébe, a településszerkezeti helyzetüknek megfelelő funkciót betöltve. Nem szabad megijedni a múltban betöltött szerepkör és a ma neki szánt funkció jelentős eltérésétől. Ha étellel nem töltjük meg az értékeket, pusztulásuk elkerülhetetlenné válik.

A Konceptió a hagyományos arculati megjelenés erősítését felvette céljai közé, melyek között szerepel még a tájképvédelmi szempontok érvényesítése, és az épített örökségi elemek védelme. Ezek a célok mind összeköthetők az értéket képviselő ingatlanok hasznosításával, étellel való megtöltésével.

A település terjeszkedése, kapcsolatainak bővülése a környezetterhelés növekedése irányába mutat, melyek hatással vannak az épített örökség műszaki állapotára. Élhetünk azonban olyan eszközökkel, amely e folyamatot mérsékelheti, sőt megállíthatja.

A környezetterhelés tényezői közül a zaj és rezgés döntően közlekedési eredetű. A közlekedési eredetű zaj- és rezgésterhelés környezetbarát közlekedési módok infrastruktúrájának kiépítésével, a gazdasági eredetű a legjobb technológiára törekvéssel mérsékelhető.

A környezetterhelés másik tényezője a levegőszennyezés. Ez technológiai fejlesztésekkel, a porterhelést megkötő burkolatokkal, illetve zöldfelületi kialakítással ellensúlyozható.

A harmadik tényező a vízvédalom kérdése. A víztakarékosság, a szennyezett víz tisztításának hatásfok-növelése, illetve a közművesítés kiépítettségének növelése mind a vízvédalom érdekeit szolgálja. Mindezek mellett a helyes mezőgazdasági gyakorlat alkalmazása ugyancsak hozzájárul a talaj- és talajvízterhelés csökkentéséhez.

Az épített örökség műszaki állapotára mindhárom tényező kihat. Az épületek állagromlása, illetve a rezgés, a levegőszennyezés és az agresszív vizek jelenléte között egyenes arányosság mutatható ki.

A Konceptió jövőképe az életminőség javítását, a környezetbiztonság megteremtését, az épített környezet fejlesztését, az egyes környezetterhelések mérséklését egyaránt bevette céljai közé. Mindezek az örökség műszaki állapotát kedvező irányba befolyásolják.

3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV

3.A. AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉT BIZTOSÍTÓ SZEMPONTOK ÉS KÖVETELMÉNYEK

A régészeti örökség felmérését a Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály, Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztály 2019. 11. 01. állapotot tükröző adatbázisa, a régészeti leltárkönyvek áttekintése alapján állítottuk össze. Az értékek meghatározása, a fenti adatforrások használata miatt, a tudományosan megalapozott rangsorolást követi.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71.§ (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles nyilvántartása alapján a településen műemlék nem található.

A helyi művi értékek besorolásánál a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet helyi védelemről szóló 23/A-23/D §-ok előírásait követtük.

A Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről szóló 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet alapján Kulcs szerepel a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékében.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek és műemlékek védelmét jogszabályok biztosítják.

A helyi értékek fennmaradását az Értékleltárba történő felvételük, a szabályozási tervlapon történő ábrázolásuk, illetve településképi rendelet általi védelem alá helyezésük segítheti elő.

JAVASLATOK A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELMERE

A tervezett fejlesztési területen fekvő régészeti lelőhelyekről főként leletbejelentések, kisebb leletmentések és régészeti terepbejárások során végzett felszíni megfigyelések, vagy részben lelőhely feltárások révén van adatunk, ezért a több lelőhely pontos kiterjedése, jellege, szerkezete, állapota nem ismert.

Több lelőhelyen még régészeti kutatás sem történt, ezért nagyon fontos, hogy a magántulajdonban lévő területeken a tulajdonosi szándék összhangba kerüljön az örökségvédelem érdekeivel (beépített középkori településrészek, bronzkori bizonytalan kiterjedésű temetők, stb.).

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása a 2001. évi LIV. törvény alapján

„12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.”

Olyan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti örökség érintettségének vizsgálata. A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- ♦ - minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- ♦ - régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

A településrendezési eszköz által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapásás, közművesítés, stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen és a kijelölt régészeti érdekövezetekben. Ezeken a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Kulcs mai belterülete beépítettsége miatt régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont a történelmi településmag, illetve a Római LIMES környezetében bármilyen földmunka esetén régészeti szakfelügyelet javasolt.

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 37. § (1) alapján Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltáráshoz kapcsolódó szabályokat a 38-45. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

(2) A nagyberuházáshoz kapcsolódóan létesített anyagnyerőhely vagy célkitermelőhely vonatkozásában a nagyberuházás esetén folytatott régészeti feltáráshoz kapcsolódó rendelkezéseket csak akkor kell alkalmazni, ha az anyag-nyerőhely vagy a célkitermelő-hely létesítése nagyberuházásnak minősül.

(3) A rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság - a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv véleményének kikérésével, észszerű határidő kitűzésével - előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

A hatástanulmányban előírt hatáselemzést, kárenyhítést nem lehetett valamennyi lelőhely esetében tételenként kidolgozni, ugyanakkor törekedtünk arra, hogy a régészeti lelőhelyeket veszélyeztető várható tevékenységekkel számolva megoldási javaslatokat tegyünk ezen esetekre is. Megoldási javaslataink legfőképp a megelőzést szolgálják, régészeti érdekű területek, a hozzájuk kötődő régészeti tevékenység biztosítása formájában. Elsődleges szempont a Kötv. 7. § 4. pontja értelmében a fenntartható használat elvének betartása, így biztosítva a védett kulturális örökségi elemek fennmaradását.

A Kötv. 9-10. §-a értelmében a régészeti lelőhelyeket - a fenntartható használat elvének figyelembevételével - csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni. A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

Egy régészeti emlék statikus és dinamikus tényezők együttese. A föld mélyén rejlenek, külső ráhatás nélkül viszonylagos állandóságban. Onnantól, hogy felszínre kerülnek, dinamikus tényezővé válnak. Pusztulásukkal az általuk hordozott ismeretek tárháza csökken. Épp ezért kerülendő minden fennmaradást veszélyeztető lépés. Ilyen lényegében a feltárás is, amely tulajdonképp tudományosan

levezényelt „megsemmisítés” és mint ilyen az utolsó lehetőség, hogy megvédjük kulturális örökségünket, mielőtt a dózerek tennék azt tönkre. Azzal, ha megismertük őket, történelmi tudásunkat gyarapszik. Fontos a feltárás maradéktalan szakszerűsége, részletes dokumentálása. Kedvező a helyben való bemutatathatóság, kerülendő a fennmaradást veszélyeztető minden lépés.

A Konceptió erősíti az értékalapú magatartást. Előtérbe helyezi a kulturális örökség megbecsülését, amely az identitás alapja. Céljai között szerepel az épített értékek megóvása.

Fontos szempont a régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutatathatóságának vagy pusztulásának lehetőségeit biztosítani.

Nélkülözhetetlen lenne a tágabb közönség megismertetése céljából a fontosabb belterületi és külterületi lelőhelyek információs táblával való ellátása, pl. a Császártanya (nagyrévi kultúra kulcsi fázisának névadó temetője), Szlatina-hegy, az 1592. folyamkilométer, az Aranyhegy stb. esetében.

A belterületen előkerülő jelentősebb, helyszínen megtartható régészeti emlékeket érdemes lenne helyszínen bemutatni (pl. folklórhagyományból ismert templomromok a beépített területen).

A régészeti lelőhelyek jelentős többségének bemutatathatósága és hasznosíthatósága, csak azok további részletesebb kutatása, feltárása alapján tervezhető meg.

A Településfejlesztési Konceptió nem fogalmazza meg az összes területfelhasználási változással járó módosítást, illetve konkrét területhez kötött beruházási elképzelést, emiatt a régészeti örökségre közvetlenül gyakorolt hatása nem értékelhető. Azonban felveti a fejlesztések lehetőségét számos olyan területen, ahol ez a későbbi tervezési folyamat részeként megvalósulhat. Emiatt a további tervezések során figyelembe kell venni, hogy a beépítéssel, vagy jelentősebb talajmunkával járó tevékenységet eredményező változtatási szándékok esetében a nyilvántartott régészeti lelőhelyek elkerülésére kell törekedni.

A lelőhelyek állapotát, ahogy jelenleg is legnagyobb mértékben a beépítések, gazdasági – ipari beruházások, kisebb mértékben a mezőgazdasági művelések okozta bolygatások veszélyeztetik. Az állapotromlást ez utóbbi esetben legfőbb csak optimalizálni lehet.

A településrendezési eszközök készítése tekintetében minden esetben a megőrzés kell, hogy legyen az elsődleges szempont, a fenntartható használat elve határozza meg a kezelésüket. A lelőhelyek feltárása az utolsó lehetőség arra, hogy megvédjük kulturális örökségünket. Általános elgondolás, hogy a régészet kizárólagos célja az ásatás. Valójában a régészek sokkal inkább azon munkálkodnak, amennyiben lehetséges hagyják a helyszínt és maradjon minden eredeti állapotában, mivel minden ásatás is egyben pusztítás, az eredeti összefüggések dokumentált módon történő megsemmisítése.

A Kötv. 11. §-a alapján valamennyi nyilvántartott régészeti lelőhely a törvény erején fogva általános védelmet élvez.

A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A beépítések, átépítések, közműfektetések és tervezett közúthálózat fejlesztések okozta földbolygatások egyaránt és általában veszélyeztetik a régészeti lelőhelyek állapotát. Bármilyen beépítéssel, vagy jelentősebb talajmunkával járó tervezések során a tevékenységet eredményező változtatási szándékok esetében a nyilvántartott régészeti lelőhelyek elkerülésére kell törekedni.

A Kötv. 20.§ (1) bekezdésének értelmében nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak engedéllyel végezhető.

Az Kötv. 19. § (1) bekezdése szerint a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal (beleértve az erdőtelepítést és erdőirtást) a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A Korm. rend. 21. §. (3) bekezdése értelmében a földmunkával járó beruházással el kell kerülni a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet, a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

A hatástanulmányban előírt hatáselemzést, kárenyhítést pontos kiviteli tervek hiányában egyelőre nem lehet valamennyi lelőhely esetében tételesen kidolgozni, ugyanakkor arra törekedtünk, hogy a régészeti lelőhelyeket veszélyeztető várható tevékenységekkel számolva általános megoldási javaslatokat tegyünk. Ezek a javaslatok a fenntarthatóság elvén alapulva, legfőképp a megelőzést szolgálják. Amennyiben a lelőhely fenntarthatósága a fejlesztések okán nem biztosítható, úgy a kárcsökkentést elősegítve a beavatkozások a szükséges mértékig, mindenképp régészeti tevékenység biztosítása formájában történjenek.

A Kötv. 19. § (2) bekezdése alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el.

A Korm. rendelet 21. § (1) bekezdése értelmében nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és a Korm. rendelet alapján, valamint e rendeltben meghatározott engedéllyel végezhető.

A Kötv. 22.§ (1) bekezdés értelmében a nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén az örökségvédelmi hatóság által előírt módszerekkel megelőző feltárást kell végezni.

A megelőző régészeti feltárások formája többféle - régészeti megfigyelés, próba-, és teljes felületű feltárás -, melyek jellemzőit és előírásait a Kötv. és a Korm. rendelet adott bekezdései részletesen szabályozzák.

NYILVÁNTARTOTT RÉGÉSZETI LELEŐHELYEK

RÉGÉSZETI MEGFIGYELÉS

A Kötv. 22. § (3) bekezdés a) pontja értelmében, régészeti megfigyelést kell előírni, ha a tervezett tevékenység nem, vagy csak csekély mértékben érinti a nyilvántartott régészeti lelőhelyet és a régészeti örökség elemeit; ha a régészeti örökség elemeinek előfordulása szórványos; ha a beruházással kapcsolatos földmunka mélysége nem éri el a régészeti örökségi elemek jelentkezési szintjét; ha a nyilvántartott régészeti lelőhely beruházással érintett területét korábban földmunkával bolygatták, illetve ha a beruházás műszaki jellege miatt a régészeti feladatellátás más módon nem végezhető el.

A földmunkák közben végzendő régészeti megfigyelés (Kötv. 7.§ 36. pont) célja a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

A Korm. rendelet 35. § (1) bekezdése szerint amennyiben a régészeti megfigyelés során bontómunka válik szükségessé – legalább a beruházási földmunkával érintett mélységig -, az előkerült régészeti jelenség vonatkozásában a régészeti bontómunkát és az elsődleges leletfeldolgozást a régészeti

megfigyelés keretében kell elvégezni. amit a Korm. rendelet 7.sz. mellékeltében meghatározott adattartalommal a Hatóságnak be kell jelenteni.

PRÓBAFELTÁRÁS

A Kötv. 22. § (3) bekezdés b) pontja szerint próbafeltárást lehet előírni, ha előzetes régészeti dokumentáció nem áll rendelkezésre, vagy annak készítéséhez jogszabályban meghatározottak szerint nem végeznek próbafeltárást, továbbá földkiemeléssel nem járó alapozási technikával tervezett beruházás valósul meg, illetve a nyilvántartott régészeti lelőhely jellege, intenzitása, térbeli kiterjedése vagy rétegsora nem ismert.

TELJES FELÜLETŰ FELTÁRÁS

A Kötv. 22.§ (3) bekezdésének c) pontja alapján teljes felületű feltárás írható elő, amennyiben a beruházással érintett lelőhely vagy lelőhelyrész hazánk múltjának kiemelkedő fontosságú forrása, ha a beruházás történeti városmag területén valósul meg, továbbá – a Kötv. 22.§ (3) bekezdésének d) pontja szerint – ha a feltárás a tudományos ismereteket várhatóan jelentős új eredményekkel gazdagítja.

A hatóság a Kötv. 22.§ (4) bekezdése alapján a régészeti feladatokat a lelőhely különböző részei vonatkozásában eltérően is meghatározhatja.

A régészeti szakfeladatok elvégzésére jogosult intézményről a Kötv. 20.§ (4) bekezdés és a Kötv. 22.§ (5) bekezdésének b) pontja rendelkezik. A megelőző feltárássra jogosult szerv és a beruházó közötti szerződéskötést a Kötv. 22.§ (10) bekezdés írja elő.

A beruházó költségviselését a Kötv. 19.§ (3) bekezdése írja elő. A Kötv. 19.§ (4) bekezdés értelmében a régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági árakat a Korm. rendelet 5. melléklete tartalmazza.

A Kötv. 22.§ (2) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció (a továbbiakban: ERD) készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez.

A Kötv.19. § (3) és a 22-23. §- szerint a régészeti feltárások költségét, a mentő feltárások kivételével annak kell fedezni, akinek érdekében a feltárás szükségessé vált. A Kötv. 23. § (2) alapján a régészeti feltáráshoz kapcsolódó régészeti földmunka megvalósításáról a beruházó köteles gondoskodni. A Kötv. 23. §. (1) szerint a megelőző feltárás esetén a teljes felületű feltárást legalább az engedélyezési vagy kiviteli terv szerinti földmunkával érintett mélységig kell elvégezni azzal, hogy a földmunkával érintett mélység szintjén lévő régészeti leletek és emlékek egészét fel kell tárni.

A szükséges feltárások rendjét a Korm. rendelet 21-28. §-a határozza meg. Megelőző feltárás esetén a régészeti feltárás elvégzésre vonatkozó általános követelményeket a Korm.rendelet 31- 36 §-ában foglalt kiegészítésekkel kell alkalmazni.

Nagyberuházáshoz kapcsolódó régészeti feladatellátásra beleértve az előzetes régészeti dokumentáció készítését - a megelőző feltárássra vonatkozó szabályokat a Kötv. 23/C-23/F. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

Nagyberuházásokkal összefüggő régészeti feltárások esetében a Korm. rendelete 37-45. §-a alapján kell eljárni.

A Kötv. 23/C. §-a alapján a nagyberuházás esetén - a (2) bekezdésben foglalt kivétellel előzetes régészeti dokumentációt kell készíteni. A Kötv. 23/D. § (1) bekezdése értelmében az előzetes régészeti dokumentáció zárodokumentuma a feltárási projektterv. A feltárási projektterv

meghatározza a nagyberuházáshoz kapcsolódó valamennyi régészeti feladatellátást, annak módját, az érintett területet és annak régészeti jellemzőit, a várható kockázatokat (Kötv. 23/D. § (2). ERD-t a jogszabályban meghatározott szerv készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít. Az ERD részét képező feltérési projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

23/E. § (1) bekezdése szerint a beruházó a megelőző feltérás elvégzésére írásbeli szerződést köt, ha a megelőző feltérás elvégzésére a terület rendelkezésre áll. A Korm. rendelet 41. §-ában foglaltak alapján a szerződéskötést a nagyberuházások esetén a Magyar Nemzeti Múzeum koordinálja (Kötv. 23/E. § (2). A nagyberuházást megelőző feltérást a gyűjtőterületén érintett megyei hatókörű városi múzeum végezheti jogszabályban meghatározottak szerint 23/E. § (2a).

RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK

A jelenleg nyilvántartott lelőhelyeken túl a Kötv. 7. § 29. pontja értelmében régészeti érdekűnek minősül minden olyan terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható, vagy feltételezhető.

Régészeti érdekű területeken tervezett beruházás esetén megelőző régészeti kutatás vagy örökségvédelmi hatástanulmány készítése javasolható. Örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését az örökségvédelmi hatóság is előírhatja a Korm. rendelet 83. §-a szerinti engedélyezési eljárásokban.

A régészeti érdekű területeken, azokon a helyrajzi számokon, ahol jelenleg nincs nyilvántartott régészeti lelőhely a tervezett földmunkák minden esetben régészeti szakfelügyelet/megfigyelés biztosítása mellett, az örökségvédelmi iroda által kiadott végzés birtokában végezhető, a régészeti örökségi értékek védelme és fenntarthatósága okán.

VÁRATLANUL ELŐKERÜLŐ RÉGÉSZETI LELEHLY

Valamennyi, a régészeti feltérás esetén kívül előkerült régészeti emlék, illetve lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére a Kötv. 24. § (1) bekezdése szerint. Ha bármilyen tevékenység során régészeti feltérás nélkül régészeti emlék, vagy lelet kerül elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) a Kötv. 24. § (2) bekezdés értelmében köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni és a feltérásra jogosult szervnek azt haladéktalanul bejelenteni, a tevékenységet a hatóság intézkedésének kézhezvételéig szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről - a felelős őrzés szabályai szerint - a hatóság intézkedéséig gondoskodni.

A régészeti lelőhelyek megrongálását, megsemmisítését, gondatlan kezelését a Kötv. 82. §-a szankcionálja.

ÖSSZEGZÉS

A közhiteles nyilvántartás adatait kiegészítve, a nyilvántartásba még nem került (csak múzeumi szinten nyilvántartott) szakmai adatokkal, és az elvégzett terepbejárás eredményeivel, Kulcs község közigazgatási területén összesen 16 nyilvántartott régészeti lelőhely található.

A Kötv. 11. §-a alapján valamennyi nyilvántartott régészeti lelőhely a törvény erején fogva általános védelmet élvez.

Elsődleges szempont a Kötv. 7. § 4. pontja értelmében a fenntartható használat elvének betartása, így biztosítva a védett kulturális örökségi elemek fennmaradását.

A Kötv. 9-10. §-a értelmében a régészeti lelőhelyeket - a fenntartható használat elvének figyelembevételével - csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni.

A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A Kötv. 19. § (2) bekezdése alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el.

Minden ismert és nyilvántartott lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása (eltávolítása) is sértheti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit, veszélyeztető forrásnak minősíthető. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, vagy a földmunkával együtt járó bármilyen bolygatás (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap ásása, közművek vezetése, tereprendezés, oszlopállítás, fásítás, árokásás, útépités, stb.), annak eljárásába a kulturális örökségvédelmi hatóságot be kell vonni, az esetleges örökségvédelmi károkozás minimalizálás érdekében.

A fentiek mellett, bármilyen újabb beruházás (pl. alagcsövezés, melioráció, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag- vagy földbányászás, magas- vagy mélyépítés, útépités stb.) a bel-, vagy külterületre, jelentős károkat okozhat a régészeti lelőhelyekben, ezért a fenti tevékenységek esetében az örökségvédelmi hatóság az engedélyezés során érvényesíti az örökségvédelmi érdekeket, és előírja a szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő eljárást a beruházó számára, amely a gyakorlatban a megelőző régészeti feltárás valamely formáját jelenti. A hatóság saját hatáskörében eljárva mérlegeli a tervezett beruházás és az általa a régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban, ezek alapján kikötésekkel engedélyezi vagy – jogszabályi feltételek fennállása esetén – elutasítja az engedélykérelmet.

A régészeti feladatellátás formáit a fentebb részletesen kiemelt örökségvédelmi jogszabályok részletesen meghatározzák, szabályozzák. Tekintettel a törvényi és rendeleti szabályozásokra, mely alapján a beruházások esetében szükségessé váló régészeti feltárások költségét annak kell megtéríteni, akinek a megvalósítás érdekében áll, szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során az örökségvédelmi többletköltségek tervezése.

Nyilvántartott régészeti lelőhely esetében, a régészeti lelőhelyeken megvalósuló tevékenység, építmény, létesítmény engedélyezésére irányuló eljárásokban a Korm. rendelet 3. § (a) pontja és 1. számú melléklete, valamint a 64.§-ban foglalt szakkérdések érvényesülése érdekében a területileg illetékes Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Irodáját, mint szakhatóságot kell megkeresni. Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, illetve lelet esetében a felfedező (a munka felelős vezetője) a Kötv. 24. § (2) bekezdés értelmében köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni és a feltárássra jogosult szervnek azt haladéktalanul bejelenteni, a tevékenységet a hatóság intézkedésének kézhezvételéig szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről - a felelős őrzés szabályai szerint - a hatóság intézkedéséig gondoskodni. A régészeti lelőhelyek megrongálását, megsemmisítését, gondatlan kezelését a Kötv. 82. §-a szankcionálja. Ez a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült.

3.B. ÖNKORMÁNYZATI FELADATOK

HELYI SZABÁLYOZÁSI ELEMRE, ÖVEZETI ELŐÍRÁSOKRA, HELYI ÉRTÉKVÉDELMI RENDELETRE VONATKOZÓ JAVASLATOK

A Konceptiót megelőzően született meg Kulcs Község Településképi rendelete. Ennek keretében került sor az értékeket is érintő előírások megfogalmazására.

A településképi rendelet melléklete tartalmazza a település egyedi védelem alatt álló helyi építészeti örökségét és a településképi védelme szempontjából kiemelt területeket egyaránt helyrajzi számos felsorolás formájában.

A Településfejlesztési Konceptió kidolgozásával párhuzamosan kerül sor a Településrendezési Eszközök felülvizsgálatára.

AZ ÉRTÉK VÉDELMI SZOLGÁLÓ EGYEDI VAGY SAJÁTOS SZABÁLYOK

Az értékek védelmét egyedi, vagy sajátos jogszabályok szolgálják. A régészeti lelőhelyek, valamint a műemlékek szabályozásáról a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény gondoskodik. A helyi értékek védelmével kapcsolatos részletes szabályozásra önkormányzati (önálló településképi) rendelet keretében születnek javaslatok.

AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT LÉTESÍTMÉNYEK ÉRTÉKEIT ÉRINTŐ FEJLESZTÉSI, RENDEZÉSI ÉS HASZNOSÍTÁSI TÍPUSÚ FELADATOK MEGHATÁROZÁSA

A Konceptió célrendszere, amely a jövőkép elérését szolgáló intézkedéseket veszi számba, rögzítette, hogy milyen területi fejlesztések szükségesek az alapvető cél teljesítéséhez. Az örökségvédelem elemei közül a régészeti lelőhelyekkel jelentkezhet ütközés néhány esetben. Az érintett régészeti lelőhelyek esetében kármentést szolgáló feltárások elvégzésével kell számolni, mint ahogy a nyomvonalas infrastruktúra kiépítésénél is régész jelenlétét kell alapul venni.

A helyi értékek beazonosítása, a fejlesztésekkel ütközést nem mutat. Védelmük éppen fennmaradásukat szolgálja, ezért a fejlesztési elképzelések között helyi művi értékeket veszélyeztető javaslat nem szerepel.

AZ ÉRTÉKVÉDELMI IRÁNYULÓ TEVÉKENYSÉGEK PRIORITÁSAINAK MEGHATÁROZÁSA, ÜTEMEZÉSE, FELELŐSEINEK MEGNEVEZÉSE

A helyi identitás erősítését, a művi értékek megőrzését kiemelten említő Konceptió prioritásai között szerepel a művi értékvédelem.

Az értékvédelemre irányuló tevékenységek ütemezésük sorrendjében:

- ◆ Helyi művi értékek beazonosítása
- ◆ Helyi művi érték-megőrzés támogatási formáinak számbavétele
- ◆ A településképi védelméről szóló rendelet, településképi arculati kézikönyv megalkotása
- ◆ Védelmi intézkedések kidolgozása, karbantartása
- ◆ Önkormányzati feladatkör helyi művi értékvédelemmel való kibővítése